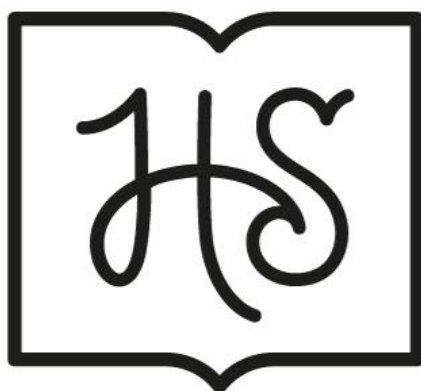


HISTORIA SCHOLASTICA



2/2019

Ročník / Volume 5

Praha / Prague 2019

Historia scholastica

Č. / No. 2/2019

Roč. / Vol. 5

Redakční rada / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor: PhDr. Markéta Pánková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Prof. PhDr. Martin Holý, Ph.D. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Doc. PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)

Mgr. Magdaléna Šustová (Muzeum hlavního města Prahy)

Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filosofická fakulta University Karlovy v Praze)

Mezinárodní redakční rada / International Editorial Board

Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (University of Macerata)

Prof. Dr. Marcelo Caruso (Humboldt Universität Berlin)

Prof. Dr. Lucien Criblez (Universität Zürich)

Prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)

Prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)

Prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)

Prof. PhDr. Blanka Kudláčková, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)

Prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)

Prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)

Prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)

Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)

Prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)

Prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Výkonná redaktorka / Executive Editor:

Mgr. Lucie Krausová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Vydavatelé / Publishers:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, www.npmk.cz

IČ 61387169

Technická univerzita v Liberci

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Studentská 1402/2, 461 17 Liberec 1, www.tul.cz

IČ 46747885

ISSN 2336-680X

Časopis Historia scholastica je vydáván dvakrát ročně. Toto číslo bylo publikováno v prosinci roku 2019.

Časopis Historia scholastica je zařazen do mezinárodních vědeckých databází Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO a ERIH Plus.

ÚVODNÍK

Vážení čtenáři,

druhé číslo časopisu Historia scholastica roku 2019 přináší tři příspěvky, které se zabývají tématy výchovy a vzdělanosti ve 20. století. Čtenáři se nabízí pohled na problematiku programů politických stran ve školské oblasti (Korábková), na otázky sexuální výchovy v meziválečném období v Československu (Šustová) a rovněž problematiku spolků a jejich význam pro školské a výchovné otázky meziválečného Československa (Seiner). Jeden příspěvek v části Varia zajímavým způsobem zachycuje otázku reklamy zaměřenou na děti, učitele a rodiče a umožňuje pohled do školní „každodennosti“ skrze médium meziválečného reklamního jazyka a obrazu. V tomto ohledu aktuální číslo tematizuje otázky výchovy a vzdělávání „skrýtě“. Analyzovány nejsou přímo školní prostředí či výchovné situace, ale širší sociální a mediální prostředí, v němž diskuse o výchově a vzdělávání probíhá. Sledování jsou širší aktéři zasahující do otázek výchovy a vzdělanosti – spolky a jejich představitelé či lékaři a nově vznikající odborné profese z oblasti antropologie, hygieny, sexuologie.

Studie Kateřiny Korábkové „*Bude nutno výchově dáti směry nové.*“ *Výchova a vzdělávání v programech politických stran meziválečného Československa* analyzuje, „nakolik se výchova a vzdělávání v meziválečném Československu stávaly předmětem uvažování politických stran“. Pozornost je zaměřena na analýzu programů pěti významných politických stran meziválečného Československa – agrárníků, sociálních demokratů, národních socialistů, národních demokratů a lidovců. Článek poukazuje na to, jak se školská otázka jevila jako důležité téma společensko-politické diskuse a jak byla uchopena v „politických“ řešeních jednotlivých stran. Vyzdvihnuta jsou zásadní témata školsko-politické diskuse – školská reforma, vztah školy a církve, ale i vzdělávání učitelstva národních škol či problematika osvěty a lidovýchovy.

Studie Magdalény Šustové *Sexuální výchova ve školách meziválečného Československa* přináší další pohled na doposud nepřiliš často zpracovávané téma, které ovšem do meziválečné pedagogické diskuse patří. Otázka sexuální osvěty souvisela s tehdejší diskusí o reformě života, s prevencí před pohlavními nemocemi, s hygienou, ale byla rovněž stavěna jako „doprovod“ diskuse o tělesné a citové zralosti tehdejší mládeže. Téma sexuální osvěty a sexuální výchovy však musí být nahlíženo rovněž v kontextu ženské emancipace či celkově v rovině hlubokých změn každodenního života a mravního přesvědčení tehdejší meziválečné společnosti.

Článek Jakuba Seiner *Československá liga proti antisemitismu* poukazuje na významnou činnost prvorepublikových společností a spolků a jejich role ve vzdělávací, výchovné a především osvětové oblasti. Autor představuje program a cíle spolku a zasazuje je do kontextu „péče“ o demokratické hodnoty meziválečného Československa. V tomto duchu je zachycena činnost spolku s ohledem na demokratické postavení židovského obyvatelstva

v meziválečném Československu, nevyjímaje otázky školské, výchovné a osvětové. Autor popisuje, jak spolek svojí činností oslaboval projevy antisemitismu v tehdejší společnosti a jak působil „preventivně“ proti náboženské netoleranci či projevům rasové nesnášenlivosti. Autor rekonstruuje vývoj vybraného spolku a zasazuje jeho působení do problematiky osvětové meziválečné činnosti usilující o ukotvení a rozvoj humanistických hodnot prvorepublikového Československa.

V části Varia se čtenáři otevírá pohled do světa školní reklamy. Autorka Helena Kovářová v článku *Reklamní tiskoviny pro školáky v letech 1918–1938. Pohled do archivních fondů Muzea Komenského v Přerově* představuje oblíbená témata školní reklamy, poukazuje na produkty propagované ve školních časopisech a v prostředí, které je žákům blízké. Ptá se, zdali se jednalo o reklamu určenou pro žáky, či spíše pro jejich rodiče nebo osoby, které s nimi školní život prožívaly. Autorka na příkladu archivních předmětů Komenského muzea v Přerově sleduje škálu produktů určených pro školní reklamu a zamýšlí se nad reklamními strategiemi uplatňovanými v meziválečném období.

Doufáme, že druhé číslo časopisu Historia scholastica v roce 2019 čtenáře zaujme a vtáhne jej do života o škole a výchově, který se odehrával „za zdmi školy“.

Tomáš KASPER

Markéta PÁNKOVÁ

STUDIE:**„Bude nutno výchově dáti směry nové.“ Výchova a vzdělávání v programech politických stran meziválečného Československa**

Kateřina KORÁBKOVÁ

ARTICLE INFO*Article history:*

Received 31 March 2019

Accepted 11 December 2019

Available online 31 December 2019

Keywords:

education, First Czechoslovak Republic, political parties, political programs

K. Korábková
Univerzita Pardubice •
Filozofická fakulta, Ústav
historických věd
a Katedra literární kultury
a slavistiky •
Studentská 95
532 10 Pardubice •
Česká republika •
katerina.korabkova@seznam.cz

ABSTRACT

*“The new directions of education will be necessary.”
Education in the programs of political parties
of Czechoslovakia between the World Wars*

This paper focuses on educational goals that were emphasised in the political programs of five the largest political parties of the First Czechoslovak Republic. The article is based on official documents of political parties such as programs approved by party congresses and election programs or statements of prominent party representatives. The character of all those documents was influenced by the goal to form statements and inform party members or persuade possible voters. It means those documents are subjective and their content was not necessarily a political commitment. Therefore it cannot be assumed that all the postulates in the programs had a real influence on the education. On the contrary the documents depict the development of the considerations about education as a part of cultural policy. Political parties of the First Czechoslovak Republic were considering education in very similar way and in continuity with development before 1918. They were concerning about same issues especially in the social context but with different emphasises. This contribution aims to describe the party-specific concepts of education in relation to the ideological peculiarities of the individual parties and their cultural and political context.

Citát, který uvádíme v názvu tohoto textu, pochází z Návrhu programu Republikánské strany československého venkova z roku 1919 (Harna a Lacina, 2007, s. 103). Nenápadně otevírá otázku, nakolik se výchova a vzdělávání v meziválečném Československu stávaly předmětem uvažování politických stran. Se vznikem nového samostatného československého státu se stala aktuální otázka hledání ideální podoby školství, které by reflektovalo vývoj moderní pedagogiky a současně naplňovalo potřeby mladé republiky. Politicko-společenský kontext úsilí o pedagogické reformy a formulování cílů výchovy a vzdělávání jako „součásti reformy

společnosti“ (Kasperová a Kasper, 2018, s. 161) lze vysledovat v celé řadě pramenů – ať už se jedná o dobové odborné texty, nebo třeba pedagogický tisk. Vzhledem k faktu, že se toto téma (jako svého druhu úvaha o utváření budoucnosti národa) stalo předmětem politické diskuse, jednotlivé politické strany věnovaly ve svých programových dokumentech školským otázkám nemalý prostor.

Školství obvykle plní značnou část kulturních rezolucí – do jisté míry lze dokonce prohlásit, že v mnoha případech zahrnuje prvorepublikový diskurz kulturní politiky téměř výhradně jen školské otázky. Na následujících stránkách se zaměříme na postoje k výchově a vzdělávání hlavních pěti prvorepublikových stran tak, jak je rozpracovávají jejich politické programy.¹ Analyzujeme reformněškolské snahy meziválečného československého školství jako předmět politických úvah.²

Materiálově vycházíme z Edice politických programů, která je projektem Historického ústavu AV ČR. Zaměřuje se na oficiální programy, jež prošly schvalovacím řízením na stranických sjezdech, a další dokumenty reagující na aktuální situaci, jako jsou např. volební programy nebo také některá prohlášení významných představitelů strany. Formální podoba těchto dokumentů je velmi různorodá – od seznamu o několika málo bodech až po rozsáhlé mnohastránkové rezoluce, jako je tomu například u národních socialistů a národních demokratů. Zdůrazňeme, že se jedná o dokumenty vysoce subjektivního charakteru, jejichž účelem je do jisté míry persvaze, jejich charakter tedy neznamena nutně politickou závaznost (Harna, 1998, s. 8–11). Částečně můžeme říci, že sloužily k vnitrostranickému formování postojů a zároveň je měly – mimo jiné v rámci snahy o získávání příznivců – zpřístupňovat veřejnosti. Proto, i když bychom odhlédli od rozdílů v podílu na moci, kterého strany reálně dosáhly, nelze předpokládat, že všechny postuláty uvedené v programech měly nakonec dopad na podobu prvorepublikového školství. Přesto můžeme říci, že ze stranických dokumentů vyvstává obraz vývoje smýšlení o školství, jímž téma výchovy a vzdělávání

¹ Vzhledem k měnícím se oficiálním názvům stran je v textu nazýváme zkrácenými variantami: agrární strana, Sociální demokracie, národní socialisté, národní demokraté, Lidová strana.

² O samotné problematice prvorepublikového školství se dočteme jak v souborných publikacích zabývajících se dějinami první republiky, jako jsou například *Velké dějiny zemí Koruny české* (Klimek, 2002) nebo *České země v éře první republiky* Zdeňka Kárníka (2017; 2002; 2003), tak v monografiích zaměřených přímo na školskou problematiku (Kasper, Kasperová a Pánková, 2018; Kasperová, 2018). Z hlediska politických souvislostí – mimo zákonodárství v kontextu školských reforem – se ale zabývají především problémy školství ve vztahu k národnostním menšinám, popřípadě propojením politiky a školství nebo politiky a vědy jednotlivými osobnostmi veřejného života. Pokud se na druhé straně podíváme do publikací věnovaných přímo meziválečným českým politickým stranám, zmínky o vztahu ke školství se objevují spíše minimálně. Například Vladimír Dostál ve své publikaci o agrární straně uvádí konkrétní lidovýchovné nebo vědecké organizace zřizované agrární stranou (1998, s. 291–294). Podobně píše Miloš Trapl v knize *Český politický katolicismus* o problematice laicizace školství nebo vztahu katolické církve a potažmo Lidové strany k pozici náboženské výchovy ve školách (2008, s. 177–321) a Martin C. Putna uvádí v publikaci o katolické literatuře popis československého církevního školství (2010, s. 210–212). Ve všech případech se však jedná spíše o drobné zmínky a souvislou analýzu vztahu politických stran ke školám a školství nenalézáme. Ostatně i tento příspěvek je pouhým nastíněním dané problematiky na základě úzce vymezeného a specifického typu pramenů. Ne zodpovídá otázky, zda a jak politické strany reálně usilovaly o naplnění svých postulátů, a nechává stranou také například souvislosti personálního propojení politických stran a odborného uvažování o podobě výchovy a vzdělávání v novém státě.

procházelo jakožto politikum, a že současně zachycují měnící se naléhavost konkrétních aspektů školské problematiky.

Požadavek svobodné školy, svobodného přístupu ke vzdělání

Základním požadavkem, na němž se dlouhodobě shodovaly všechny strany analyzované v tomto textu, byla tzv. svobodná škola.³ Jedno z pojetí tohoto pojmu můžeme doložit už výrokem z programu české strany agrární z roku 1903: „*Škola budiž svobodnou, prostou pout všech.*“ (Harna a Lacina, 2007, s. 58).

Požadavek svobodné školy se objevuje v politických programech už koncem 19. století,⁴ kdy je zdůvodňován zájmy dělnictva a národní autonomie.⁵ Po vzniku republiky se tento návrh ještě rozšiřuje a specifikuje a to, co artikuluje politické strany, zaznívá i v roce 1920 na prvním sjezdu Československé obce učitelské, který se zaměřil na úkoly školství v demokratické společnosti (více viz Kasperová, 2018, s. 73–75).⁶ Škola má být zbavená všech politických a byrokratických vlivů, dokonce i třídních rozdílů, např. dle Programového usnesení prvního sjezdu Národního sjednocení z roku 1937 (Harna, 2017, s. 201), má tedy poskytovat rovnou příležitost ke vzdělání všem bez rozdílu pohlaví a majetku.⁷

Vzhledem k sociálním problémům, s nimiž se první republika potýkala, je pochopitelné, že v souvislosti s rovností přístupu ke vzdělání vystupuje do popředí také problematika nemajetných žáků. Objevuje se proto požadavek bezplatnosti povinné docházky, a to např. v Programu české státoprávní demokracie z roku 1918 (Harna, 2017, s. 42). Zde se politické strany dokonce zasazují o zavedení stravy, obuvi a školních pomůcek pro chudé děti zdarma.⁸

Úsilí o demokratizaci vzdělávání však nutně ústí v potřebu najít takové nastavení školského systému, který sice bude přístupný všem, ale současně se dokáže vyrovnat s individuálními potřebami. Agrární strana dokonce v tomto kontextu upozorňuje na nebezpečí spočívající v „nivelezaci vzdělání“, proto například nejvyšší vzdělání nemá být dostupné všem, ale pouze opravdu schopným.⁹ O nadaných studentech uvažuje v Návrhu programu strany v Čechách z roku 1918 také Československá strana lidová, podle níž má být školství nastaveno k podporování schopných a talentovaných (Marek, 2011, s. 150). Jednu z takových forem

³ Tento požadavek, podobně jako další, odpovídá dobovému úsilí učitelstva (srov. Pánková, Kasperová a Kasper, 2015, s. 7–8).

⁴ Protože některé strany vznikaly v poslední třetině 19. století a programově navazují, je třeba také zohledňovat delší časový horizont vývoje jejich programových postulátů.

⁵ Politický program přijatý sjezdem Sociálně demokratické dělnické strany v Rakousku 30. 12. 1888 – 1. 1. 1889 (Prokš, 1999, s. 28); Stanovisko k národnostní otázce, přijaté IX. sjezdem Československé sociální demokratické strany dělnické, 1909 (Prokš, 1999, s. 70); Program České strany agrární, 1903 (Harna a Lacina, 2007, s. 58).

⁶ Některé politické požadavky prvorepublikových stran byly se závěry Československé obce učitelské v mnoha ohledech shodné nejen v případě svobodné školy, ale například i v otázce bezkonfesiční výuky atd. (srov. Kasperová, 2018). Na základě toho vidíme, že se politické strany ve svých programech nezabývaly ryze obecnými tématy, ale řešily problematiku, která rezonovala odbornou veřejností.

⁷ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 175).

⁸ Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 57); Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 143); Výklad programových zásad Československé strany lidové v Čechách, 1920 (Marek, 2011, s. 166).

⁹ Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 142).

podpory navrhuje například národní socialisté ve shodě s národními demokraty, když se vyslovují pro zavedení výběrového systému a doplňovacích zkoušek, které by umožnily rychlejší postup nadaných studentů.¹⁰ Na straně druhé však vzdělání jako takové nesmí být jen privilegiem nadaných dětí, jak už ostatně plyne z požadavků jeho dostupnosti. To ale nutně vede k potřebě specializovaných škol pro ty, kteří jsou nějakým způsobem handicapováni, a nemohou se tedy plnohodnotně účastnit běžného vyučování.¹¹ Česká strana agrární a Česká strana národně-sociální ve svých programech již na počátku století žádají školy pro slabomyslné.¹² Československá národní demokracie po vzniku republiky ve svém programu z roku 1919 připomíná potřebu soustavné péče o handicapované děti a sirotky (Harna, 2017, s. 50) a ve svém Výkladu programových zásad z roku 1920 Československá strana lidová požaduje vzdělání pro slepé a hluchoněmé děti v příslušných ústavech (Marek, 2011, s. 167).

Jak se ukazuje, požadavek svobodné školy je – podle zkoumaných programů – mnohem širší. Nejedná se pouze o školu, která by nepodléhala ideologickým vlivům, ale o školu osvobozenou rovněž od vzdělávacích bariér daných sociálními vlivy. Aspekt svobodné školy tak na jedné straně refleктоval obsahovou a didaktickou rovinu školního vzdělávání, na druhé straně byl otázkou samotného zřizování a zakládání škol.

Sekularizace školství

Velmi výrazným aspektem hledání podoby meziválečného českého školství je úsilí o vymezení žádoucí podoby vztahu školy a církve.¹³ Zde se na základě svého vztahu k církvi strany rozcházejí v názorech na její roli ve výchově a vzdělávání. Kamenem úrazu je požadavek nekonfesijnosti,¹⁴ která jde pochopitelně silně proti katolickým tezím o škole a pozitivnímu vlivu náboženství. Tento problém je však mnohem komplikovanější, protože vyžaduje přesné vymezení pozice církve a obecně náboženství vůči škole. Na jedné straně stojí sociálnědemokratická teze, že náboženství je věcí subjektivní, proto nemá vstupovat do škol¹⁵ – a například z Programu české strany socialistické z roku 1908 vyplývá, že výuka náboženství je mimoškolní starost konfesí (Harna, 1998, s. 77). Národní demokraté sice souhlasí, že škola má být nekonfesijní, ale současně podle nich má ve škole zůstat zachována bezkonfesijní výuka náboženství. Konfesijní výuku mají zajišťovat církve a ve škole se má učit o náboženství a jeho důležitosti pro život člověka víceméně ve smyslu religionistiky.¹⁶ Současně si však národní demokraté nepřejí, jak se uvádí v Programových zásadách mládeže

¹⁰ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 175); Program české strany socialistické, 1918 (Harna, 1998, s. 107); Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210).

¹¹ Péče o handicapované děti navazovala na tradici počínající ve druhé polovině 19. století (Bartošová, Šimek a Šustová, 2018, s. 85).

¹² Viz Program České strany agrární, 1903 a Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna a Lacina, 2007, s. 60; Harna, 1998, s. 66).

¹³ O vztahu školy a církve podrobněji viz Kasper, 2018, s. 35–41.

¹⁴ Objevuje se například v Programu Československé národní demokracie, 1919 (Prokš, 1999, s. 56).

¹⁵ Viz Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociální demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210).

¹⁶ Návrhy rezolucí druhého valného sjezdu Československé národní demokracie, 1922 (Harna, 2017, s. 56, 81).

české státoprávní demokracie z roku 1918, aby se jakékoliv úkoly výchovy přenášely na církve (Harna, 2017, s. 45).

Naopak katolická Československá strana lidová je pochopitelně přesvědčena, že náboženská výchova na školách je zárukou mravní síly národa¹⁷ a požaduje proto vedení k řádnému náboženskému životu – dokonce ve smyslu účasti na náboženských úkonech. Za tímto účelem žádá také už před první světovou válkou zrušení nedělního vyučování pokračovacích škol.¹⁸ Po válce požaduje velmi důsledné dodržování přísného zákazu čehokoliv, co by ve výuce odporovalo katolické víře a mravům – i kdyby to mělo znamenat likvidaci nevhodných učebnic.¹⁹ Lidovci také volají po svobodě církevního školství a katolických školách pro katolické děti.²⁰

Proti tomuto dlouhodobému lidoveckému požadavku se vymezují národní socialisté. Školství podle nich zajišťuje jednotu státu, proto musí také být ve státních rukou. Podobně jako církevní školy pak podle nich tuto žádoucí jednotu narušují soukromé vzdělávací ústavy.²¹

Téma církevního vlivu ve školách vychází ze širšího kontextu vymezování vztahu nového státu a církve, který zásadním způsobem určovala dosavadní zkušenost s mocenskou a ideologickou rolí katolické církve. Vzhledem ke skutečnosti, že katolická církev plnila mimo jiné roli opory c. a k. mocnářství, měla mladá republika ke katolictví velmi opatrný vztah. Otázka, která se na jedné straně může jevit jako spor o konfesijní zakotvenost výuky náboženství, je tak v zásadě problémem zajištění dominantní demokratické ideové linie, jež má zaručit budoucnost státu.

Škola klíčem k budování národa

V Programu Československé národní demokracie z roku 1919 se píše, že „škola dnes má míti veliké úkoly národní, demokratické, sociální, humanitní a mravní“ (Harna, 2017, s. 50). V podobných úvahách panuje mezi politickými stranami shoda.²² Škola má vštěpovat lásku k národu, vlastenectví, učit rovnosti lidí, stavu, majetku, vyznání, rozvíjet smysl pro spravedlnost a lidskou práci. Každý jednotlivec totiž má právo účastnit se politiky, protože každý jednotlivý občan spoluutváří stát (Tamtéž, s. 56). Jak uvažují i další strany, jen vzdělaný a mravně vyspělý národ může splnit svůj úkol v rámci lidstva.²³ Česká strana socialistická ve svém programu z roku 1918 uvádí, že lepším všeobecným vzděláním pak lze nejen zvýšit inteligenci, nýbrž i utužit charakter (Harna, 1998 s. 77). A aby vzdělanost byla

¹⁷ Provolání výkonného výboru Československé strany lidové k parlamentním volbám, 1935 (Marek, 2011, s. 259).

¹⁸ Program Strany katolického lidu v Čechách, 1906 (Marek, 2011, s. 104).

¹⁹ Provolání zemských výborů Československé strany lidové v Čechách a na Moravě a ve Slezsku k parlamentním volbám, 1925 (Marek, 2011, s. 202).

²⁰ Provolání celostátního ústředního výkonného výboru Československé strany lidové k parlamentním volbám, 1929 (Marek, 2011, s. 229).

²¹ Program kulturně politický, X. sjezd Československé strany socialistické v Brně 7.–8. 12. 1924 (Harna, 1998, s. 121).

²² Byť u Lidové strany nacházíme neměnný důraz na výchovu k náboženství a mravnosti, která v důsledku povede ke zdárné budoucnosti národa.

²³ Usnesení III. sjezdu Československé národní demokracie, 1925 (Harna, 2017, s. 105); Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 174).

úplná, má se dle Programu Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu z roku 1922 spojovat s povahovými a mravními kvalitami (Harna a Lacina, 2007, s. 142–143).

Jak už bylo zmíněno, škola má být místem výchovy k demokracii, což zahrnuje také rozvíjení vědomí občanství.²⁴ Jen tak může škola přinášet zdravou a demokratickou budoucnost národa,²⁵ kde vzdělání slouží jako cesta ke světové úrovni a pokroku. Občanská a národní výchova, jak zdůrazňují národní socialisté, musí ovšem probíhat bez demagogického využívání vlasteneckých citů.²⁶

Budoucnost národa však nespočívá pouze v pěstění ducha. Škola má vychovávat celého člověka – proto například podle národních demokratů je potřeba zařadit do výuky tělocvik a rukodělné činnosti.²⁷ V textu Poslání československého národního socialismu z roku 1931 se lze dočíst, že do škol patří také sport a hry (Harna, 1998 s. 177), přičemž v tělovýchově má vládnout sokolská myšlenka, nikoliv sportovní profesionalismus.²⁸

Důrazem na tělesnou zdatnost ale úvahy o škole zbavené školometských přístupů a skutečně prospěšné životu nekončí. Už od počátku století se v programech opakuje, že je třeba, aby se veškerá výuka svým obsahem blížila praktickému životu.²⁹ Požadavek, že školství má fungovat jako průprava pro praktický život a propojovat výuku s budoucími povoláními, nemizí ani v nové republice, jak se dozvídáme z Doplněného programu Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku z roku 1921 (Marek, 2011, s. 192) a Programu Československé národní demokracie z roku 1919 (Harna, 2017, s. 56). Například podle lidovců má teorii vždy doprovázet praxe, názorné vyučování a práce v dílnách – a to platí pro veškeré školství.³⁰ Národní socialisté v Poslání československého národního socialismu z roku 1931 k tomu dodávají, že výuka nemá směřovat k memorování, ale schopnosti získávat informace a vyhledávat je³¹ (Harna, 1998, s. 177). V zásadě lze tedy říci, že ideální škola podle prvorepublikových politických programů se soustředí na komplexní výchovu osobnosti,

²⁴ Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 133).

²⁵ Program kulturně politický, X. sjezd Československé strany socialistické v Brně 7.–8. 12. 1924 (Harna, 1998 s. 125).

²⁶ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 141, 178).

²⁷ Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 56); Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210).

²⁸ Do tělocvičných požadavků se shodou okolností také promítla politická situace v národnědemokratickém požadavku zákazu účasti mládeže v tělocvičných spolcích protistátního charakteru ve 30. letech, jak uvádějí například Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 142). Vrcholem péče o tělovýchovu je požadavek Národního sjednocení na zřízení vysoké školy tělovýchovné zanesený v Programových usneseních 1. sjezdu Národního sjednocení, 1937 (Tamtéž, 2017, s. 204).

²⁹ Programové zásady katolického rolnictva českého sdruženého ve Sdružení českých zemědělců v Království českém, 1905 (Harna a Lacina, 2007, s. 101); Program České strany agrární, 1903 (Tamtéž, s. 60); Program České strany agrární pro Moravu a Slezsko, 1904 (Tamtéž, s. 74); Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 66).

³⁰ Doplněný program Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku, 1921 (Marek, 2011, s. 192).

³¹ Z dnešního pohledu se nám tento požadavek může jevit jako velmi nadčasový, na druhou stranu si ale můžeme připomenout, že například memorování se učiva se stalo jedním ze satiricky zpracovaných témat v Rabelaisově románu *Gargantua a Pantagruel* kolem poloviny šestnáctého století.

kde k práci s intelektuálními schopnostmi žáka patří stejně tak důraz na tělesný rozvoj jako vedení k osvojování kompetencí a získávání praktických zkušeností.

K typům škol a odbornému vzdělávání

Poměrně velkou část rozsáhlejších kulturních rezolucí zabírají otázky konkrétních typů škol.³² V této oblasti přílišná shoda nepanuje a strany se rozcházejí jak v řešených tématech, tak v názorech. Nacházíme požadavky týkající se obsahu výuky a jednotlivých předmětů³³ i přímo osnov³⁴ nebo konkrétně jednotlivých typů škol.³⁵ Zaznívají jak obecné návrhy požadující např. zvýšení odbornosti, tak velmi konkrétní, které se soustředí na jeden určitý problém a navrhuji jeho řešení.

Například ve vztahu k vysokým školám nacházíme u národních demokratů volání po větší míře autonomie³⁶ a rozdělení fakult,³⁷ zatímco agrární strana v konkrétních bodech řeší problémy zemědělského vysokého školství.³⁸ Oproti tomu například národní socialisté v textu Poslání československého národního socialismu z roku 1931 zase vytýkají vysokým školám přílišný intelektualismus na úkor mravních a duchovních hodnot (Harna, 1998, s. 176).

Velmi obšírně programy pojednávají o odborném a pokračovacím školství. Chtějí jeho široký systém³⁹ a zabývají se i problémy konkrétních typů škol.⁴⁰ Požadují vyšší odbornost pokračovacích škol⁴¹ a nacházíme shodný požadavek, aby se jejich studium započítávalo jako doba pracovní povinnosti.⁴²

Programy se dotýkají i ryze praktických otázek organizace a zajišťování školství – například celkového počtu škol, jejich financování, zřizování a dozoru nad nimi.⁴³ Poměrně často se v programech⁴⁴ opakuje, že školy nemají být přepřehovány a má se upravit počet žáků

³² O meziválečných sporech a polemikách o středních, obecních a měšťanských školách, které dokumentují závažnost tématu, píše Zdeněk Kárník (2017, s. 187–190).

³³ Více viz Program České strany agrární, 1903 (Harna a Lacina, 2007, s. 58); Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 67).

³⁴ Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 140).

³⁵ V programech národních socialistů dokonce figurují dvě protichůdné teze ohledně sjednocení a diferenciací středních škol. Viz Program české strany socialistické, 1918 (Harna, 1998, s. 77); Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 176).

³⁶ Rezoluce čtvrtého valného sjezdu Československé národní demokracie, 1929 (Harna, 2017, s. 131).

³⁷ Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 58).

³⁸ Rezoluce schválené sjezdem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1936 (Harna a Lacina, 2007, s. 233).

³⁹ Československá strana lidová. Návrh programu strany v Čechách, 1918 (Marek, 2011, s. 150); Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 143).

⁴⁰ Např. Doplněný program Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku, 1921 (Marek, 2011, s. 192).

⁴¹ Např. Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 57).

⁴² Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 67); Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210).

⁴³ Význam samosprávy pro Československou stranu lidovou, 1937 (Marek, 2011, s. 303); Program České strany agrární, 1903 (Marek, 2011; Harna a Lacina, 2007, s. 60); Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902, (Harna, 1998, s. 67).

⁴⁴ Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna, 2017, s. 143); Program československé sociálně demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210); Poslání československého

ve třídách.⁴⁵ Podobně by školy měly zavést lékařský dozor.⁴⁶ Objevuje se však také otázka regionálních aspektů školství, která se promítá např. do přání zvláštní péče o školy v pohraničí.⁴⁷ Dalším styčným bodem politických programů je důraz na vzdělávání samotných pedagogů. Podle národních socialistů a Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu potřebují učitelé dobré vyšší vzdělání a následné finanční zabezpečení.⁴⁸ Požadavek vysokoškolského studia pro učitele se v průběhu let opakuje, např. v Programu české státoprávní demokracie z roku 1918 (Harna, 2017, s. 42) a následně v Programu Československé národní demokracie z roku 1919 (Harna, 2017, s. 57), avšak skutečným dokladem vývoje problematiky pedagogického vzdělání učitelů je fakt, že národní demokracie – která jediná provádí reflexi programů a jejich přehodnocení – konstatuje, že dokud nebude možné realizovat kvalitní vysokoškolské pedagogické vzdělání, postačí pětileté učitelské ústavy.⁴⁹

V daném kontextu je pozoruhodné, že strany sice reagují na konkrétní problémy školství formulováním požadavků, ale ve svých programových prohlášeních nezohledňují vývojovou perspektivu. Tedy – se zmíněnou výjimkou národních demokratů – nevracejí se k tomu, co se podařilo a nepodařilo uskutečnit, ale spíše vždy jen glosují konkrétní situaci nebo častěji pouze utvářejí náhled, jak si představují ideální podobu, jíž je třeba dosáhnout.

Rodina a vzdělání žen

Než děti nastoupí do školy, zajišťuje jejich vzdělání rodina, na kterou je nahlíženo např. v Programu Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu z roku 1922 jako na základ výchovy a „*zdroj ctností, mravnosti i kultury*“ (Harna a Lacina, 2007, s. 132). Tuto myšlenku zdůrazňují především agrárníci a lidovci jako strany s největším důrazem na tradici a rodinné hodnoty. Výchova dětí je právem rodičů,⁵⁰ avšak ve státním zájmu má být dětem už v předškolním vzdělávání věnována soustavná péče.⁵¹ Tu měly zajišťovat jesle a školky, k jejichž budování vybízeli Akční program československé strany národně socialistické z roku 1931 (Harna, 1998, s. 204). Podle Programu Československé národní demokracie z roku 1919

národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 175); Rezoluce čtvrtého valného sjezdu Československé národní demokracie, 1929 (Harna, 2017, s. 130).

⁴⁵ Počet žáků v jedné třídě mohl dosahovat počtu čtyřiceti až šedesáti (viz Šustová, 2018, s. 18).

⁴⁶ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 177); Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 156).

⁴⁷ Rezoluce schválené sjezdem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1936 (Harna a Lacina, 2007, s. 233); Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 142).

⁴⁸ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 175); Rezoluce schválené sjezdem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1936 (Harna a Lacina, 2007, s. 233). Už před válkou se objevuje požadavek lepšího vzdělání a finančního zabezpečení, např. Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 66–67), který přetrvává i nadále. Konkrétní návrh na změnu uvažuje i o zavedení platových tříd dle stáří, nikoli podle služebního postupu – viz Program české strany socialistické, 1918 (Harna, 1998, s. 77).

⁴⁹ Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 142).

⁵⁰ Československá strana lidová. Návrh programu strany v Čechách, 1918 (Marek, 2011, s. 150).

⁵¹ Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 132).

ale tyto instituce, ač jinak záslužné, mají plnit pouze náhradní roli v případě nefungující rodiny (Harna, 2017, s. 50).

Další stupeň vzdělávání má podle národních socialistů školu a rodinu propojovat, přičemž vztah mezi učitelem, žákem a rodinou má být méně úřední.⁵² Naopak je žádoucí budovat spolupráci, například ve formě porad rodičů a učitelů.⁵³ Velký význam politické programy přikládají roli ženy ve výchově a vzdělávání. Nejvýrazněji to formulují agrárníci – podle nich ženy zajišťují vnitřní fungování venkova. Žena je podle nich a národních socialistů s mužem rovnoprávná – a čím je vzdělanější, tím lépe.⁵⁴ Největší důraz na vzdělávání žen nacházíme u národních demokratů. V jejich programu z roku 1919 čteme, že ženy mají chodit na střední školy a mít přístup na vysokou školu, přičemž koedukovaná výuka má být umožněna všude tam, kde není možnost odděleného vyučování (Harna, 2017, s. 58).

Z výše uvedeného plyne, že pokud ženy měly svou roli vykonávat správně, mělo se jim dostat vhodného vzdělání. V katolickém prostředí tato snaha dokonce získává podobu „zvláštní péče“ věnované „politické výchově žen“.⁵⁵ Základem výchovy určené pro ženy jsou však hospodyňské a kuchařské kurzy pro dívky z venkova a dělnického prostředí a odborné školy pro ženská povolání.⁵⁶

Pokud prvorepubliková ústava z roku 1920 zaručovala ženám volební právo a zrovnoprávnění s muži, je možné důraz na vzdělání žen chápat v rovině emancipačního vývoje. V detailnějším pohledu se však ukazuje, že si prvorepublikové strany uvědomovaly zásadní roli ženy ve výchově, a tedy základech světonázorového směřování budoucích občanů. Vzdělávání ženy se proto mimo jiné stává prostředkem, jak této výchově zajistit kvalitnější podobu.

Lidovýchova

Tradičně největší prostor věnují politické strany v součtu svých kulturních programů problematice lidovýchovy a osvěty, za níž se v praxi, jak podotýká národní demokracie, nezřídka schovává spíše stranická agitace.⁵⁷ Zde je styčných bodů, respektive postupů, celá řada.

O lidovýchovné působení se mají starat učitelé, studenti, inteligence,⁵⁸ dále obce, okresy, kraje⁵⁹ a konečně ministerstvo národní osvěty,⁶⁰ strany a spolky.⁶¹ Jako základní prostředky

⁵² Akční program československé strany národně socialistické, 1931 (Harna, 1998 s. 205).

⁵³ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 177).

⁵⁴ Program České strany agrární, 1903 (Harna a Lacina, 2007, s. 60); Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 65).

⁵⁵ Program přijatý na 1. sjezdu obnovené Československé strany křesťansko-sociální (Čuříkova opozice), 1931 (Marek, 2011, s. 245).

⁵⁶ Výklad programových zásad Československé strany lidové v Čechách, 1920 (Marek, 2011, s. 166); Doplněný program Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku, 1921 (Marek, 2011, s. 186); Akční program československé strany národně socialistické, 1931 (Harna, 1998, s. 205).

⁵⁷ Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 146).

⁵⁸ Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 56); Program České strany agrární, 1903 (Harna a Lacina, 2007, s. 60); Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 65–67).

⁵⁹ Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 58).

⁶⁰ Usnesení III. sjezdu Československé národní demokracie, 1925 (Harna, 2017, s. 109).

lidovýchovy se uvádějí přednášky, besedy, podpora a zřizování muzeí, veřejných knihoven, pořádání výstav, divadelních a hudebních večerů, kurzů cizích jazyků atd. Mají vznikat pamětní knihy, budovat se kulturní domy. Další součástí lidovýchovy je péče o památky a muzea.⁶² K lidovýchovným účelům lze využít také zahraniční cesty,⁶³ tělovýchovu, turistiku, různé druhy zábav a také tisk a literaturu. Důležitá je rovněž výchova k estetice a kráse skrze úpravnost prostředí.⁶⁴ Jedním z cílů lidovýchovy je pak boj proti nežádoucím jevům, jak se můžeme dočíst např. v Programu československé sociálně demokratické strany dělnické z roku 1930, například proti alkoholismu a karbanu (Harna, 1998, s. 210), nemravné literatuře,⁶⁵ prostituci, konkubinátům a, jak můžeme říct slovy národních socialistů konce devatenáctého století, proti „frivolní a schválné nuditě“.⁶⁶

U některých stran se v této oblasti setkáváme se silnými důrazy na některý konkrétní aspekt lidovýchovy. Spojitost náboženství s osvětou či bojem proti špatným mravům je zřejmě nejvýraznější u lidovců.⁶⁷ Druhým podobným příkladem je agrárnícký důraz na prostředí a tradici. Zdůrazňují totiž, že při provádění osvětové činnosti se nesmí postupovat šablonovitě, ale naopak je potřeba podporovat krajový charakter.⁶⁸ Jejich osvěta je zaměřena především na selství, jazyk, zachování tradice.⁶⁹ Zmiňují také poměrně výjimečný nástroj osvěty, a to Zemědělský rozhlas,⁷⁰ tedy čas vymezený pro tematické rozhlasové vysílání zajišťované agrární stranou.⁷¹ V základních obrysech je ale prvorepubliková koncepce lidovýchovy stranicky univerzální a lze za ní tušit mimo jiné vědomí prostoru pro nenásilné propojování stranické agitace s prospěšnou činností.

⁶¹ Akční program československé strany národně socialistické, 1931 (Harna, 1998, s. 206); Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 135–136).

⁶² Např. Výklad programových zásad Československé strany lidové v Čechách, 1920 (Marek, 2011, s. 167).

⁶³ Doplněný program Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku, 1921 (Marek, 2011, s. 186).

⁶⁴ Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické 1930 (Prokš, 1999, s. 210); Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 136, 146); Výklad programových zásad Československé strany lidové v Čechách, 1920 (Marek, 2011, s. 167); Význam samosprávy pro Československou stranu lidovou, 1937 (Marek, 2011, s. 304); Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 59); Usnesení III. sjezdu Československé národní demokracie, 1925 (Harna, 2017, s. 109).

⁶⁵ Výklad programových zásad Československé strany lidové v Čechách, 1920 (Marek, 2011, s. 167).

⁶⁶ První program národně-sociální strany (tzv. Klofáčův), 1898 (Harna, 1998, s. 39).

⁶⁷ Československá strana lidová. Návrh programu strany v Čechách, 1918 (Marek, 2011, s. 150); „Rámcový“ program Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku, 1919 (Marek, 2011, s. 152).

⁶⁸ Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 136).

⁶⁹ Tamtéž, s. 145.

⁷⁰ Obsah vysílání Zemědělského rozhlasu zahrnoval meteorologické, tržní a burzovní zpravodajství, odborné přednášky, specializované tzv. hlídky (např. pro ženy, pro včelaře...). K jeho oblibě významným způsobem přispělo roku 1927 zavedení popularizačních scének, kde spolu o aktuálních otázkách diskutovali pantátové Brázda a Rákos. Tato dvojice se stala symbolem dalšího vysílání Zemědělského rozhlasu (Maršík, 2003, s. 81–88).

⁷¹ Rezoluce přijaté sjezdem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1932 (Harna a Lacina, 2007, s. 215). Rezoluce řeší dobu vysílání a zařazování v rámci jiného programu, aby tento účinný nástroj osvěty mohl být maximálně efektivní. Zajímavé je, že se dotýká i otázky ceny radiopřijímače.

Závěrem

Až dosud jsme se v textu věnovali společným nebo vzájemně se doplňujícím vzdělávacím požadavkům politických stran. Jednotlivé programy ale přinášejí v různé míře i unikátní požadavky. Například podle sociální demokracie má na všech stupních škol fungovat žákovská samospráva s kontrolou učitelů podle věku žactva.⁷² Národní socialisté opakují požadavek na zřízení a financování poraden pro výběr povolání.⁷³ Podobně ojedinělý je požadavek snížení celkového počtu vyučovacích hodin a zestručnění některých učebnic.⁷⁴ Lidovci požadují zrušení „poučování dětí o pohlavních věcech jako nepedagogické a předčasné“, neboť tohoto úkolu se mají zhostit ve vhodnou chvíli rodiče.⁷⁵ Agrární stranou je na české obyvatelstvo kladen apel k sebevzdělávání, jež má vést k dlouhému trvání národa.⁷⁶ Velmi podrobný a v požadavcích ojedinělý je program národní demokracie. Ta ve svém programu z roku 1919 nejen v souvislosti s lidovými výchovou navrhuje zřízení školy pro žurnalisty (Harna, 2017, s. 59), ale především jako jediná reaguje na problematiku pokusného školství, a to varováním vztaheným konkrétně proti experimentům s tzv. Atheneem,⁷⁷ tedy, zjednodušeně řečeno, pokusnou školou třetího stupně, kterou programy spojují výhradně se jménem docenta Václava Příhody.⁷⁸

V zásadě však můžeme říci, že politické strany první republiky nahlízejí výchovu a vzdělávání velmi podobně a akcentují stejná témata. Přestože se s příchodem republiky mění kulturní a politické podmínky, stranické úvahy o školství prokazují výraznou kontinuitu – například zmiňovaný požadavek svobodné školy získává se vznikem Československa pouze aktualizovanou podobu obohacenou o důraz na budoucnost demokratického státu.

Prvorepublikové politické strany shodně chápou vzdělání jako základ kultury. Otázky vztahu kultury a například umění, zachovávání tradice nebo třeba práce médií se v jejich programech a kulturních rezolucích objevují spíše okrajově, naproti tomu vzdělání prezentují jako podmínku demokracie a jejího rozvoje. To je pak důvodem, proč věnují například tolik prostoru lidové výchově a zdůrazňují potřebu školní výchovy k občanství.

V úvodu jsme si položili otázku, jaký obraz výchovy a vzdělávání politické strany předkládají. Persvazivní funkce dokumentů předpokládá, že témata, jimiž se strany zabývaly, měla voliče dostatečně zajímat a vést k získání jejich sympatií či hlasů. Na základě toho je možné usuzovat, že politické strany se snažily reagovat především na témata, která mohla veřejnost ve výchovných a vzdělávacích otázkách vnímat jako důležitá. Tedy že se zcela úmyslně držely témat univerzálnějších a pochopitelnějších i pro laickou veřejnost

⁷² Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210).

⁷³ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 176); Akční program československé strany národně socialistické, 1931 (Harna, 1998, s. 205).

⁷⁴ Rezoluce čtvrtého valného sjezdu Československé národní demokracie, 1929 (Harna, 2017, s. 130).

⁷⁵ Katolické ženy na Moravě pro katolickou školu, 1924 (Marek, 2011, s. 202).

⁷⁶ Program České strany agrární, 1903 (Harna a Lacina, 2007, s. 58).

⁷⁷ O této škole, její programové náplni a výsledcích realizace viz Kasperová, 2018, s. 430–446.

⁷⁸ Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 140); Programová usnesení 1. sjezdu Národního sjednocení, 1937 (Harna, 2017, s. 202).

a nezabývaly se (až na výše zmíněnou výjimku národních demokratů) pedagogickými novinkami a experimentálním školstvím.

Z pohledu politických stran se tak jako nejzásadnější jeví sociální problematika vzdělávání a oblast vlivů, které se ve škole mohou uplatnit. Sociální motivaci můžeme v meziválečném období hledat za diskusemi o přístupu ke vzdělání. Projevuje se ve snaze o demokratizaci školství s cílem umožnit dostupnost vzdělání všem společenským vrstvám bez ohledu na jejich finanční zázemí. Stejná úvaha se pak promítá do diskusí o podobě pokračujícího školství, jehož cílem má být umožnit navýšení odbornosti té části obyvatelstva, která k tomu dosud neměla příležitost – proto se ostatně například diskutuje o víkendových kurzech. Třetím nepřehlédnutelným bodem, který reaguje na sociální otázky, je vzdělání žen. Otevření rovných příležitostí ke studiu však nemělo posloužit jen k lepšímu zajištění, nýbrž současně vedlo k úvaze o roli žen ve výchově národa.

V oblasti, kde se propojuje školská a sociální problematika, panuje mezi jednotlivými stranami víceméně shoda. Naopak velmi rozdílně nahlízejí na sféru vlivů, které se mohou podílet na výchově. Konzervativní strany zdůrazňující tradice, jako např. agráři nebo lidovci, pochopitelně považují za základní výchovný činitel rodinu a usilují o to, aby ve výchově zastávala hlavní roli. Právě proto také kladou zvláštní důraz na vzdělávání žen, které mají hrát zásadní roli pro předávání tradice. Oproti tomu zvláště levicové strany spatřují jako nezbytné posílení role státu a sociálních institucí.

Diametrálně odlišně strany pohlízejí na vztah školy a církve, kde na jedné straně nacházíme požadavek úplného osvobození vzdělávání od církevních vlivů, na straně druhé shledáváme katolickou obrannou reakci na sílící sekularizaci.

Politické uvažování o proměnách výchovy a vzdělávání mezi světovými válkami je projevem kontinuity s předválečným obdobím. Nové směry výchovy, které zmiňujeme v titulu příspěvku, z hlediska programových dokumentů prvorepublikových stran neznamenal revoluční zásahy do způsobu výuky, ale spíše organizační proměnu. Jejím cílem by sice mohlo být připravit školy na inovativní pedagogické postupy, ovšem ze zkoumaných dokumentů vyplývá jiný cíl – výchova vzdělaného a tvůrčího národa. Jedině tak je totiž možné zajistit budoucnost demokratického a svobodného státu.

Primární zdroje

HARNA, Josef, ed. a LACINA, Vlastislav, ed., 2007. *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*. Praha: Historický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7286-113-2.

HARNA, Josef, ed., 1998. *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948*. Praha: Historický ústav AV ČR. ISBN 80-85268-79-5.

HARNA, Josef, ed., 2017. *Politické programy Československé národní demokracie a Národního sjednocení 1918–1938*. Praha: Historický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7286-309-9.

MAREK, Pavel, ed., 2011. *Politické programy českého politického katolicismu 1894–1938*. Praha: Historický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7286-192-7.

PROKŠ, Petr, ed., 1999. *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948*. Praha: Historický ústav AV ČR. ISBN 80-85268-88-4.

Literatura

BARTOŠOVÁ, Jana, ŠIMEK, Jan a ŠUSTOVÁ, Magdaléna, 2018. Vzdělávat všechny – „pomocné“ školy v ČSR. In: KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana a PÁNKOVÁ, Markéta, eds. *„Národní školství“ za první Československé republiky*. Praha: Academia, s. 85–105. ISBN 978-80-200-2891-4.

DOSTÁL, Vladimír, 1998. *Agrární strana: její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis. ISBN 80-7108-133-7.

HARNA, Josef, 1989. Politický program jako historický pramen. In: *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948*. Praha: Historický ústav AV ČR, s. 8–11. ISBN 80-85268-79-5.

KÁRNÍK, Zdeněk, 2003. *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. 2., opr. vyd. Praha: Libri. ISBN 80-7277-195-7.

KÁRNÍK, Zdeněk, 2002. *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl druhý, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha: Libri. ISBN 80-7277-030-6.

KÁRNÍK, Zdeněk, 2017. *České země v éře první republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Vyd. 3. Praha: Libri. ISBN 978-80-7277-563-7.

KASPER, Tomáš, 2018. Škola, církev, stát. In: KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana a PÁNKOVÁ, Markéta, eds. *„Národní školství“ za první Československé republiky*. Praha: Academia, s. 35–41. ISBN 978-80-200-2891-4.

KASPEROVÁ, Dana a KASPER, Tomáš, 2018. Reforma školy v ČSR jako úsilí učitelstva o reformu společnosti a národa. In: KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana a PÁNKOVÁ, Markéta, eds. *„Národní školství“ za první Československé republiky*. Praha: Academia, s. 161–166. ISBN 978-80-200-2891-4.

KASPEROVÁ, Dana, 2018. *Československá obec učitelská v kontextu reformy vzdělávání učitelů (ŠVSP) a reformy školy*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2860-0.

KLIMEK, Antonín, 2002. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 14, 1929–1938*. Praha, Litomyšl: Paseka. ISBN 80-7185-264-3.

MARŠÍK, Josef, 2003. Stabilizace vysílání 1926–1929. In: *Od mikrofonu k posluchačům*. Praha: Český rozhlas, s. 81–88. ISBN 80-86762-00-9.

PÁNKOVÁ, Markéta, KASPEROVÁ, Dana a KASPER, Tomáš, 2015. Meziválečná školská „příhodovská“ reforma. In: *Meziválečná školská reforma v Československu*. Praha: Academia, s. 7–28. ISBN 978-80-200-2496-1.

PUTNA, Martin C. a BEDŘICH, Martin, ed., 2010. *Česká katolická literatura v kontextech: 1918–1945*. Praha: Torst. ISBN 978-80-7215-391-6.



TRAPL, Miloš, 2008. Český politický katolicismus v letech 1918–1938. In: FIALA, Petr et al. *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-155-0.

ŠUSTOVÁ, Magdaléna, 2018. Kde a jak se učilo – struktura, správa školství. In: KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana a PÁNKOVÁ, Markéta, eds. *„Národní školství“ za první Československé republiky*. Praha: Academia, s. 11–21. ISBN 978-80-200-2891-4.

Sexuální výchova ve školách meziválečného Československa

Magdaléna ŠUSTOVÁ

ARTICLE INFO

Article history:

Received 3 November 2019

Accepted 20 December 2019

Available online 31 December 2019

Keywords:

sex education, coeducation

M. Šustová

Muzeum hlavního města

Prahy •

Na Poříčí 52/1554

180 00 Praha •

Česká republika •

theatralia@muzeumprahy.cz

ABSTRACT

The Sex Education in Schools of Interwar Czechoslovakia

The problematics of sex education got into the focus of pedagogues in the end of the 19th century and a new insight was brought up by the interwar period. The social and moral disintegration, caused by World War I, came up with a necessity of an enlightenment in sex education due to prostitution and increase of venereal diseases – the enlightenment regarding the sex education was emphasized in order to prevent sexually transmitted diseases. The position of the school authority was in this case difficult, because part of the society thought that the sex education was only a private family topic or that it was not necessary at all. Therefore, the school usually warned against venereal diseases by lectures, intervened against pornographic materials etc., and to some topics (contraception, abortion) it did not pay attention at all.

Uvedení sexuální výchovy do škol není – jak by se mohlo zdát – výdobytkem druhé poloviny 20., či dokonce počátku 21. století. Jak v posledních dvou desetiletích sílí historické bádání v tajemstvích ženského světa, zvyšuje se i úroveň poznání intimního soužití předků a s ním úzce související problematiky prostituce, antikoncepce i sexuální výchovy. V posledních letech byla často věnována pozornost proměně postavení žen ve společnosti, se kterým souvisí i otázky sexuality a sexuální výchovy (především Žena v českých zemích od středověku do 20. století, 2009 a Tělo mezi medicínou a disciplínou, 2014, zde i další literatura), a to nejen v rodinném, ale i školním prostředí. Otázka sexuální osvěty ve školním prostředí v první polovině 20. století je v souvislosti se společenskými změnami, které přinesla 1. světová válka, a se snahami o proměnu československého školství, fenoménem, kterému bychom měli věnovat pozornost. Cílem této stati je tak především popsat snahy o započítání cílené sexuální výchovy mládeže a diskusi, zda se má tato osvěta odehrávat ve škole, či v rodině. Díky dobovým příručkám je možné rekonstruovat ideální obsah sexuální výchovy i její začlenění do výchovy mládeže, kvůli omezeným pramenným zdrojům však nemůžeme činit nárok na hlubší analýzu skutečné úrovně sexuální výchovy meziválečné mládeže.

Otázkou sexuální osvěty u mládeže i jejím sexuálním životem se ve spisu Emil zabýval již Rousseau, po něm se na toto téma zaměřili i další autoři, z nichž v českém prostředí byl patrně nejrozšířenější Pařízkův překlad Willaumovy Praktické knihy ruční z roku 1790. V polovině

19. století pak na tyto snahy navázal Stanislav Kodým svou Zdravovědou.¹ Pro 19. století bylo zejména pro středostavovské rodiny charakteristické v každodenním životě oddělovat dospívající chlapce a děvčata, v nižších sociálních vrstvách sice nebyli dospívající tolik separováni, avšak i se zde sexuální výchova sestávala často z velmi obhroublé osvěty provedené staršími kamarády či sourozenci. Velmi často tak byla děvčata v oblasti sexuálního života poučena velmi nedostatečně a o toto drastičtější mohly být zážitky ze svatební noci (Lenderová, Kopiczková, Burešová a Maur, 2009, s. 231); chlapcům se skýtaly zcela odlišné možnosti, které stejně chatrné vědomosti v oblasti intimního soužití ještě před sňatkem mohly rozhojnit. Řada středo- i vysokoškolských studentů byla uvedena do sexuálního života v raném věku, a to dosti riskantní formou. Historik a mj. i jeden z meziválečných ministrů školství Josef Šusta byl do „*veřejného domu zcela lůzovitého příděchu*“ v Českých Budějovicích zaveden spolužákem v den svých 14. narozenin a tato návštěva jej natolik šokovala, že nejenom téměř okamžitě prchl, zanechávaje na místě klobouk, ale „*jako gymnasista již nikdy o prostředí prodeje lásky nezavadil, ač se z mých spolužáků někteří, vyspělejší svými zkušenostmi, na těchto smutných pěšinkách mnoho vychloubalo*“ (1947, s. 147). Pokud se prostředí prodeje lásky zdálo příliš riskantní, navazovali dospívající mladíci vztahy se staršími dívkami a ženami ze svého okolí (často se jednalo o služebné či děvečky). V roce 1908 publikoval lékař pražské dermatovenerologické kliniky Hugo Hecht spis o pohlavních chorobách středoškolské mládeže (1908). Ze vzorku 3709 abiturientů, kteří byli téměř rovnocenně rozprostřeni na pražských a venkovských středních školách, trpělo 7,9 % pohlavní nemocí. Pražští studenti měli méně infikovaných (7,7 %) než venkovští středoškoláci (8,1 %) (citováno dle Štech, 1920, s. 21). Lékař Antonín Trýb k této statistice dodává (bohužel bez uvedení zdroje), že v rakousko-uherské armádě trpělo asi 5 % vojáků venerickou chorobou (Trýb, 1931, s. 35). Tyto smutné údaje vedly roku 1917 spolkovou radu Pedagogického musea v Praze k podání „O pohlavní výchově mládeže“ c. k. české zemské radě, v němž navrhovala, aby se sexuální výchova stala součástí školního vzdělávání; aby byly uspořádány školicí kurzy pro učitele i osvětové přednášky pro veřejnost a aby byla vyvolána veřejná diskuse o účelných opatřeních. Pisatelé tohoto návrhu zmiňují, že jejich motivací bylo především značné rozšíření venerických chorob v době první světové války.

Po první světové válce se však o sexuální osvětě rozvíří rozsáhlá veřejná diskuse, která byla zapříčiněna především těžkými válečnými léty, když pro řadu žen a jejich rodin bylo tzv. nejstarší řemeslo zdrojem obživy. V roce 1922 byl vydán zákon č. 241/1922 Sb. ze dne 11. července 1922, O potírání pohlavních nemocí, který zapovídal provozování nevěstinců, prostitute však nezmizela, byla pouze vytlačena do barů, vináren a temných zákoutí. Řadu problémů totiž generovalo rodinné zázemí dětí, které na prostituci (a potenciální styk chlapců s prostitutkami) nahlíželo jako na něco téměř normálního. Zkušenost, kterou zaznamenal Antonín Trýb ve své příručce o sexuální výchově, se nám dnes zdá těžko uvěřitelnou: „*Znám*

¹ KODYM, Filip S., 1853. *Zdravověda, čili Nejlepší způsob, jak by člověk svého života ve zdraví a vesele užití a dlouhého věku dosáhnouti mohl*. Praha.

případ, kdy hoch obecné školy uzmul doma peníze, pozval dva spolužáky, najal pokoj v hotelu a prostitutku, aby zaučoval kamarády. Když věc propukla a učitel zakročil, prohlásila matka dotyčného hochu, že po tom, co dělá její chlapec mimo školu, učiteli nic není. A zmíněný hoch zůstal ve škole dále, poněvadž inspektor, patrně po neblahých jiných zkušenostech, prohlásil, že je nejlépe věc ponechat tak.“ (Trýb, 1931, s. 37).

Jednou z prvních snah, kterou v otázce zavádění sexuální výchovy zaznamenáváme ve školském prostředí, je několik otázek kladených v rozsáhlé anketě o reformě střední školy (Výsledky ankety ministerstva školství a národní osvěty z roku 1919 o reformě střední školy, 1922). Byly součástí bloků otázek o tzv. zdravotvědě, kam byla řazena nejenom tzv. pohlavní výchova, ale obecně zásady správné životosprávy; o mravní výchově a školních lékařích (Tamtéž, 1922, s. 43–44, 97–99, 118–119). Zde 89,9 % odpovědí pokládalo zdravotně vzdělání za nedostatečné, a proto bylo navrhováno, aby žáci byli poučováni nejenom v přírodopisu či tělocviku, ale také specializovanými přednáškami školních lékařů, a část odpovědí dokonce požadovala zařazení této problematiky do všech předmětů – tedy učinit z ní v dnešní terminologii tzv. průřezové téma. Objevil se dokonce názor učinit ze zdravotvědy samostatný vyučovací předmět. Účastníci ankety zodpovídali i otázku, kdo by měl tyto přednášky zajišťovat – 68,2 % odpovědí mělo za to, aby tak činil profesor (především přírodopisci) v případné spolupráci se školním lékařem. Odpovídající však neviděli řešení pouze ve zdravotněm vzdělávání mládeže, ale také v posílení etické výchovy, a to nejenom volbou vhodné literatury do žákovských knihoven a bojem s pornografií, ale také podporou žákovské samosprávy, podporou umělecké výchovy vč. pořádání koncertů a divadelních představení. V anketě se setkáváme také s dalším velkým tématem prvorepublikového školství, které s otázkou sexuální výchovy poměrně úzce souviselo, a to s koedukací. Společné vyučování chlapců a dívek v obecných školách bylo běžné od tereziánských reforem školství, avšak ve větších obcích byly zřizovány oddělené chlapecké a dívčí školy. Na středních školách bylo sice možné využít tzv. hospitace studentek ve třídě, avšak pravidla byla nastavena tak, že dívky byly v podstatě přítomny pouze výuce, jíž se nijak aktivně neúčastnily, a o přestávce byly vyučujícím odvedeny na vyhrazené místo, kam studující chlapci nesměli. Ve výše uvedené anketě se z 363 odpovědí vyslovilo 45 respondentů zásadně proti koedukaci, 58 zásadně pro edukaci, 11 pro edukaci na nižším stupni střední školy (tj. v primě až kvartě) a 249 bylo pro koedukaci podmíněně, a to proto, aby dívky mohly studovat i tam, kde není možné zřídit samostatnou státní dívčí střední školu (Tamtéž, 1922, s. 26–27). Meziválečná republika tento problém vyřešila docela šalamounsky – v menších obcích dále fungovaly koedukované školy (především obecné), ve větších městech byly nadále zřizovány oddělené školy; střední školství pak dosáhlo značné koedukace, a to především z ekonomických důvodů – kromě velkých měst nebylo finančně únosné vydržovat školy gymnaziálního typu.

Známe-li díky výše uvedené anketě alespoň částečný názor odborné veřejnosti, logicky si položíme otázku, jak reagovala na tyto snahy laická veřejnost? Její názory nám do jisté míry

odhalují meziválečné příručky sexuální výchovy. Veřejnost se tak jako dnes dělila na zastánce a odpůrce sexuální výchovy, přičemž „odmítači“ používali jako nejčastější argument, že se o tomto tématu nemá vůbec hovořit či že není potřeba o něm hovořit (zvířata též nepotřebují „školení“). Vystával zde samozřejmě i problém, že pokud by sexuální výchova byla nařízena jako povinná součást školního vzdělávání, došlo by ke vstupu státu do této velmi citlivé oblasti dosud vyhrazené rodině. Zastánci z řad lékařů a pedagogů však tuto roli státu připouštěli především proto, že řada děvčat se k prostituci dostala právě pod vlivem rodiny, či morální úroveň rodin byla dosti nevalná (pro úplnost dodejme, že příručky sexuální výchovy prostituci chlapců vůbec nezmiňují; hoši byli v podstatě morálními oběťmi ženské prostituce). Není bez zajímavosti, že školní řád pro střední školy vydaný roku 1936 umožňoval škole dohlížet na ubytování přespících studentů, a v případě, že domácnost, v níž bydleli, byla shledána mravnostně nevyhovující, bylo možné žádat rodiče dotčených studentů, aby je přestěhovali.

V příručkách sexuální výchovy bylo také intenzivně řešeno, kdy s osvětou začít a kdo by se jí měl zhostit. Obecně se doporučovalo s ní začít co nejdříve a v rozsahu samozřejmě úměrnému věku dítěte. Základy měly být položeny ve chvíli, kdy se dítě zeptalo, jak se dostalo na svět. „*Bajkám o čápu a vráně nevěří dnes už nikdo, a napovídáme-li to dětem, pak ony za krátko někde se doví, že si z nich matka udělala blázna. To musí přestat.*“ (Trýb, 1931, s. 23). Autoři příruček o sexuální výchově obecně doporučovali, aby dítě poučila osoba, se kterou má blízké vztahy, tedy ideálně rodič. Proti činnosti pedagogů v této oblasti hovořilo několik argumentů: jednak to byla značná naplněnost tříd – v meziválečném Československu se v jedné třídě obecné či měšťanské školy mohlo sejít mezi 50–80 žáky; i v tzv. pokusných školách, které měly na tehdejší poměry menší počet žáků ve třídě, jich běžně bylo mezi 30–40. Druhým úskalím, se kterým se případná školní osvěta musela vyrovnat, byl zejména mezi starší generací pedagogů často autoritativní přístup k žákům a z toho vyplývající ostych až hrůza položit učiteli doplňující otázku. Třetím problémem, na který bylo často poukazováno, byl fakt, že sexuální výchovu není možné „odbyt“ několika vyučovacími hodinami, ale že je to téma, kterému by měla být věnována dlouhodobá pozornost. Tím se ideálním poučujícím stává opět rodič či jiná blízká důvěryhodná osoba.

Pokud jsme se pokusili odpovědět si na otázku, kdo měl děti poučit, vyvstane logicky i otázka, jaká témata měla být v rámci sexuální výchovy otevřena. Kromě seznámení s biologickou stránkou pohlavního styku a těhotenství, stejně jako s existencí venerologických chorob, kladli autoři meziválečných příruček sexuální výchovy největší důraz na fakt, že sex je součástí citového života člověka. Dnes se nám může zdát akcent, který byl na tento směr kladen, až přehnaný, ale musíme si uvědomit, že zejména městské děti z nižších sociálních vrstev žily často v morálním prostředí, jehož úroveň (či spíše dno) si dnes sotva umíme představit. Obecně lze shrnout, že předmanželský pohlavní styk, a to nejenom v komerčním prostředí prodeje lásky, byl považován za stále nevhodný (u chlapců) až nepřípustný (u dívek). V podstatě zcela chybí poučení o antikoncepčních metodách, a to pravděpodobně

z několika následujících důvodů. Vynecháme-li názor církevních autorit, i řada intelektuálů (v českém prostředí i T. G. Masaryk) chápala jako jedinou přijatelnou antikoncepční metodu (a to i v manželství) zdrženlivost. Můžeme se setkat i s propagací větších rodin (3–4 děti), aby byl vyrovnán populační propad způsobený první světovou válkou (Štech, 1920, s. 7). A dalším důvodem byla pravděpodobně i skutečnost, že použití kondomu bylo chápáno jako morálně škodlivé, a to nikoli pro odporování církevním dogmatům, ale proto, že v tehdejších očích podporovalo nevázané vztahy a nemorálnost. Diskusi o antikoncepčních metodách, ale také legalizaci potratů rozvířila především ve 30. letech 20. století senátorka Betty Karpíšková, pro školní prostředí však byly tyto názory příliš kontroverzní a vůbec se v něm neobjevují.

Dalším tématem, které autoři příruček sexuální výchovy hojně řešili, bylo masturbování. Popisovali jej jak u chlapců, tak u děvčat a kořeny hledali jak v hormonálních změnách provázejících dospívání, tak i v nošení některých oděvních prvků (kombiné, podvazky, těsné prádlo apod.). Samostatně řešeným problémem je pak masturbování mentálně postižených dětí. Právě u tohoto tématu je kladen velký důraz na výchovu v rodině, protože autoři příruček doporučovali nošení vhodného prádla, úpravu jídelníčku či sportovní aktivity, což jsou oblasti, do kterých pedagogové téměř nemohli zasáhnout. V doporučeních se také objevují rady, aby dospívající nebyli zbytečně děšeni následky masturbování – starší literatura často tvrdila, že způsobuje tuberkulózu, měknutí mozku, padoucnici apod. (Skořepa, 1932, s. 29; Trýb, 1931, s. 26). Příručky sexuální výchovy velmi zřídka zmiňují problematiku homosexuality (Skořepa, 1932, s. 31), která byla v meziválečném Československu trestná, tudíž se logicky neobjevuje mezi doporučenými tématy sexuální výchovy.

Díky příručkám sexuální výchovy i periodickému tisku máme docela dobrou představu, jak měla osvěta v ideálním případě probíhat, avšak hůře si odpovíme na otázku, jak reálně vypadala. Malý vhled nám umožňuje spis Jana Uhra Středoškolský student a jeho svět z roku 1939. Autor v letech 1931–1937 provedl v Brně na mužském a ženském učitelském ústavu a na pedagogické akademii dotazníkové šetření mezi 330 studenty (164 studentů a 166 studentek) a sérii otázek věnoval i úrovni sexuální výchovy respondentů. Nebylo povinné opovědět na všechny otázky, proto vzorek odpovědí je poměrně malý a kolísavý, pro nás je však velmi zajímavý. O zdroji poučení se vyjádřilo 166 studujících (77 chlapců, 89 dívek), z nichž 71 bylo informováno spolužáky, a většina odpovědí jej popisuje *„jako nevážné, hrubé, sprosté, nedostatečné, špinavé, nebo alespoň kluzké. Jeden za mnohé píše, že vlivem takového poučení pochopil pohlavnost jako nejnestydatější věc.“* (Uher, 1939, s. 56). Dalších 26 respondentů poučila matka, 2 otec, 4 některý z rodičů, 6 sourozenci, 3 jiní příbuzní, 24 škola, 18 literatura, 2 jiné osoby a 10 účastníků zůstalo nepoučeno (Tamtéž, s. 55). Pokud se na tomto vzorku zaměříme na osvětu v rodině, dojdeme k alarmujícímu zjištění – z 89 dívek bylo 31 poučeno nějakým rodinným příslušníkem, ze 77 chlapců pak rodina vzdělala pouhých 10! Jestliže tedy pouhých 41 rodin ze 166 podniklo kroky v oblasti sexuální osvěty, byly snahy o zavedení této problematiky do školní výuky zcela legitimní. Vidíme ovšem, že ani

škola, která byla zdrojem informací pro 24 respondentů, nefigurovala jako nejpilnější osvětový pracovník. Zajímavý je i výsledek odpovědí na otázku pátrající po pramenech dalšího poučení (Tamtéž, s. 57–59), kterým byly různé populárně-naučné spisy, o nichž se autor vyjádřil, že „Z některých těchto knih jsme se poučovali už i my. Od našich dob se na nich změnilo snad jen vydání.“ (Tamtéž, s. 59). Proto důrazně doporučoval vydávání nových příruček určených mládeži.

Velmi zajímavé jsou i odpovědi na otázku, jak respondenti na poučení reagovali, které Jan Uher velmi pečlivě analyzoval (Tamtéž, s. 60–92). Opovědělo 128 studujících (58 chlapců, 70 dívek) a jasně se ukázalo, že dospívající, kterým se dostalo dobrého či alespoň nepříliš vulgárního poučení (68 % chlapců a 43 % dívek), si neprošli různými psychickými zmatky a traumaty, které jejich méně šťastným vrstevníkům nově nabyté vědomosti přinesly. Sám autor tuto část své analýzy shrnuje: „Pohlavní výchova naší mládeže musí být postavena na nové základy. Ukázalo-li se nám zřetelně na sebraných faktech, že velká část mládeže jest bez dobrého poučení, ba naopak že poučení, kterého se jí dostává, jí způsobuje škody, a to nezřídka škody trvalé, že při zápasech a poblouzeních se jí nepodává ruka a nedostává se jí pomoci v té míře, jak by bylo třeba, že vlastně není pohlavní výchovy, musíme pochopit (rodiče i učitelé), že je hřích nepřispět na pomoc tam, kde se zřejmě prokáže, že pomoci je třeba.“ (Uher, 1939, s. 93–94).

Uher neopominul do svého výzkumu zařadit i otázku koedukace, kterou bezvýhradně přijímalo 135 respondentů z 330 (76 dívek, 59 chlapců), zcela ji odmítalo 57. Studenti měli s koedukací zkušenosti od zcela minimálních, které se omezovaly na 1. třídu obecné školy, až po maximální. Co ovšem chlapci na koedukaci oceňovali, byl fakt, že pro ně představovala možnost se přirozeně setkávat se svými vrstevnicemi, jelikož někteří se v rodině nesetkali se společenskou výchovou a na prahu dospělosti v podstatě netušili, jak se k dívkám chovat.

Pokud shrneme školní sexuální výchovu mládeže v meziválečném Československu, musíme konstatovat, že přes značnou snahu pedagogů i lékařů, kterou vyvíjeli již v průběhu 19. století, se dospívajícím přílišného poučení nedostalo. Vrátime-li se k výsledkům Uhrova výzkumu, zjišťujeme, že se školní osvětou v oblasti sexuální výchovy se setkal poměrně malé procento studentů, na druhou stranu to byla dle jejich slov osvěta kvalitní. Jak ovšem dobové příručky podotýkaly, jádro řady problémů tkvělo v nevalné výši morálního života rodičů i v rozvratu zaviněného 1. světovou válkou. Jelikož neexistoval učební předmět, který by se věnoval širšímu tématu zdravotědy a zdravého způsobu života, role školy se tak často omezila na příslušné kapitoly v biologii, na přednášku/y o pohlavních chorobách a případný boj s pornografickými materiály. Normativní literatura sice zdůrazňovala, že sexuální život je součástí života citového, zůstává však otázkou, jak se škole, resp. pedagogům, dařilo tento úkol plnit. Připomeneme-li si aktivity některých pedagogů působících v meziválečné Praze (např. Anna Hlavatá-Pokorná či Přemysl Pitter), kteří se věnovali sociální činnosti ve čtvrtích, kde žily nižší sociální vrstvy (Holešovice, Žižkov), je nám jasné, že aktivity školy, jakkoli by byly rozsáhlé, nemohly postačovat. Prostituce, sexuální zneužívání, alkoholismus a bída zde

byly nedílnou součástí každodenního života. Řešení situace spočívalo v trpělivé sociální práci a ani ta nebyla vždy úspěšná. O některých otázkách, které souvisely s emancipací žen (antikoncepce, interrupce), vedli diskusi především představitelé politického života a škola je zcela opomíjela. Musíme však přiznat, že přes veškerou opatrnost, která provázela veřejnou diskusi o nutnosti sexuální výchovy v rodině i ve škole, se školy – v krátkém čase vyměřeném meziválečné republice – s tímto novým tématem naučily přiměřeně pracovat, i když reálný dopad těchto snah byl omezený kvůli velkému vlivu rodinného prostředí.

Seznam použitých pramenů a literatury

- EXNER, Max J., 1925. *Pohlavní život před sňatkem pro mladé muže*. Praha: B. Kočí.
- HECHT, Hugo, 1908. *Verbreitung der Geschlechtskrankheiten an den Mittelschulen*. Leipzig. *O pohlavní výchově mládeže. Podání spolkové rady Pedagogického musea Komenského C. k. zemské školní radě pro Král. české*, 1917. Praha: Spolková rada pedagogického musea Komenského.
- KRAUS, Franišek, 1906. *Přehled požadavků školního zdravotnictví*. Velké Meziříčí: Alois Šašek s. d.
- MEJSNAR, Karel, 1931. *Středoškoláci diskutují. Příručka pro praktické vedení diskusních kroužků středoškolských*. Praha: YMCA.
- Odpovědi k naší 3. soutěži, 1924–25. In: *Sbratření*. Roč. I, příloha Studánka, s. 3–4.
- PITTER, Přemysl, 1939. Moc a nemoc mládí. In: *Sbratření*. Roč. XV. (1939), č. 2, s. 4–5.
- SKOŘEPA, Miloslav, 1932. *Pohlavní výchova naší mládeže*. Praha: Státní nakladatelství.
- SVOBODA, Emil, 1925. *Žena-člověk*. Praha: B. Kočí.
- ŠTĚCH, Karel, 1920. *O pohlavní výchově*. Praha: Gustav Voleský.
- ŠUSTA, Josef, 1947. *Léta dětství a jinošství. Vzpomínky I*. Praha: Melantrich.
- ŠUSTOVÁ, Magdaléna, 2018. Vychovatel, či policajt? Studenti a meziválečné střední školy v Československu. In: *Dějiny a současnost*. Roč. XL (2018), č. 3/2018, s. 37–39.
- LENDEROVÁ, Milena, TINKOVÁ, Daniela a HANULÍK, Vladan, eds., 2014. *Tělo mezi medicínou a disciplínou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- TRÝB, Antonín, 1931. *O sexuální výchově*. Praha: Státní nakladatelství.
- UHER, Jan, 1939. *Středoškolský student a jeho svět*. Praha: Profesorské nakladatelství a knihkupectví.
- Výsledky ankety ministerstva školství a národní osvěty z roku 1919 o reformě střední školy*, 1922. Praha: Státní nakladatelství.
- ZÁHOŘ, Zdeněk, 1925. *Význam a podstata lásky pro mladé lidi*. Praha: B. Kočí.
- LENDEROVÁ, Milena, KOPIČKOVÁ, Božena, BUREŠOVÁ, Jana a MAUR, Eduard, eds., 2009. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Československá liga proti antisemitismu

Jakub SEINER

ARTICLE INFO

Article history:

Received 28 February
2019

Accepted 1 April 2019

Available online 31
December 2019

Keywords:

Anti-Semitism,
Czechoslovakia, Jews,
Associations,
Czechoslovak League
against Anti-Semitism

J. Seiner

Národní pedagogické
muzeum a knihovna J. A.
Komenského •
Valdštejnská 161/20
118 00 Praha 1 •
Česká republika •
seiner@npmk.cz

ABSTRACT

Czechoslovak League against Anti-Semitism

This article is focused on the association of Czechoslovak League against Anti-Semitism. The first part of the article briefly mentions historical context of Czechoslovakia in period between the world wars and anti-semitic ideas existing in the first Czechoslovak Republic and relationship between Jewish society and social majority. The second part is focused mainly on activities of the association, how it tried to fight Anti-Semitism. The study is following up concrete steps of the association, like lectures, articles in journals, and the article analyzes which steps were the most effective. In the next part of the article is described how the Christian ideas and representatives influenced Czechoslovak League against Anti-Semitism. The paper also characterizes relations and positions between Jewish association in the Czechoslovakia and Czechoslovak League against Anti-Semitism.

Úvod

Československo představovalo v meziválečném období výsuv demokratické ve střední Evropě. Republika se i přes velice obtížnou výchozí situaci nesnížila k zdánlivě jednodušším a efektivnějším formám vlády a po celé období své dvacetileté historie se ze všech sil pokoušela zachovat si svůj demokratický charakter. Demokratické instituce se snažily čelit vzrůstající radikalizaci Evropy zápasem proti silícímu agresivnímu nacionalismu či rasistickým teoriím. Mezi organizace aktivně vystupující na obranu demokratických hodnot ve společnosti patřila také řada různých spolků. Následující příspěvek se zabývá právě jedním z těchto spolků, jež se snažily přispět k potlačení vlivu totalitních idejí a myšlenek ve společnosti – Československou ligu proti antisemitismu. Tento článek si klade za cíl přiblížit spolkovou činnost, světonázor, v jehož duchu byl spolek veden, dále pak aktivity, které spolek realizoval. V první části článku je nastíněn širší historický rámec československé společnosti v meziválečném období, následující část je zaměřena na rekonstrukci a analýzu činnosti Československé ligy proti antisemitismu, s důrazem na podoby boje proti antisemitismu.

K bohaté spolkové činnosti československé společnosti existuje odborná literatura (Křesťan, Blodigová a Bubeník, 2001, Lašťovka et al., 1998 atp.), ovšem Československá liga proti antisemitismu stála doposud stranou badatelského zájmu. Autor této studie při zpracování tématu vycházel především z archivních pramenů – z fondů Spolkového katastru Archivu hlavního města Prahy, dále z fondu Zemský úřad Praha – Spolkové záležitosti, Národního archivu, dále z tiskovin vydaných Československou ligou proti antisemitismu, zejména z Věstníku spolku.

Historický kontext – Postavení Židů v Československé republice

Politická mapa se po první světové válce značně proměnila, na území starého kontinentu se objevila řada nových, tzv. nástupnických států, mezi nimiž také byla Československá republika. Československo vzniklo jako mnohonárodnostní stát, se silnými národnostními menšinami, jež se s ideou nové republiky příliš neztotožňovaly.¹ Otázka národnostních menšin se ale týkala celé střední Evropy – stala se problémem celoevropským, a proto byla dohodovými mocnostmi zařazena do programu Versailleské mírové konference. Někteří představitelé dohodových mocností neúspěšně podporovali ochranu menšin jakožto nedílnou součást statutu Společnosti národů (Petráš, 2009, s. 31–35). V rámci národnostních menšin byla řešena také židovská otázka. Židé z československého území měli také na mírové konferenci svou politickou reprezentaci – Národní radu židovskou, která se snažila prosadit nejdůležitější stanoviska a na konferenci jednala i s československými zástupci (Čermáková, 2003, s. 10). Závěry Pařížské mírové konference byly obsaženy v mírové smlouvě podepsané se zástupci Československa 10. září 1919 v Saint-Germain-en-Laye, jež se také stala součástí československého právního řádu a byla vydána ve *Sbírce zákonů a nařízení státu československého*. V Hlavě I článku 2 smlouvy se uvádí: „Československo se zavazuje, že poskytne všem obyvatelům úplnou a naprostou ochranu jejich života a jejich svobody bez ohledu na jejich původ, státní občanství, rasu nebo náboženství. Všichni obyvatelé Československa budou mít právo volně vyznávat jak veřejně, tak soukromě jakékoli vyznání, náboženství nebo víru [...]“ (Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, částka 134, 1921, s. 2305). V článku 8 se dále uvádí: „S příslušníky československými náležejícími k menšinám etnickým, náboženským neb jazykovým bude po právu a ve skutečnosti za stejných záruk zacházeno stejně jako s ostatními příslušníky československými.“ (Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, částka 134, 1921, s. 2307). Území Československé republiky pak bylo doplněno po podpisu Trianonské smlouvy s Maďarskem v červnu roku 1920, kdy nové republice připadla oblast Podkarpatské Rusi (Bělina et al., 1995, s. 160). Na Versailleské mírové konferenci se otázka ochrany menšin a židovské menšiny prosadila i do jiných smluv s nástupnickými státy, nicméně pouze v Československu byla ujednání z ní plynoucí dodržována v praxi. Nařízení o ochraně národních, náboženských a rasových menšin byla obsažena také v Hlavě VI Ústavy Československé republiky z roku 1920 (s. 266). Ústava

¹ Zejména německé iredentistické hnutí, více např. BRÜGEL, Johann W., 2006. *Češi a Němci 1918–1938*. Praha: Academia, KURAL, Václav, 1993. *Konflikt místo společenství, Češi a Němci v československém státě 1918–1938*. Praha: ÚMV v naklad. R, ad.

však záměrně nedefinuje jednotlivé národnostní menšiny, nicméně v prováděcích nařízeních při sčítání lidu byla jednou ze státem uznávaných národností i národnost židovská (Pěkný, 2001, s. 525). Židé si tedy mohli zvolit židovskou národnost i bez znalosti hebrejštiny či jidiš. V roce 1921 se k ní přihlásilo 180 855 československých občanů (Sčítání lidu v republice Československé, 1934, s. 46). Celkový počet židovského obyvatelstva však byl ve skutečnosti vyšší, protože se Židé mohli přihlásit i k jakékoli jiné národnosti, což také často dělali důsledkem silného asimilačního hnutí. Nejsilnější asimilační hnutí bylo v Čechách, směrem na východ republiky pak sláblo a procentuálně nejvíce národních Židů se nacházelo na Podkarpatské Rusi (Čapková, 2013, s. 62–65).

Československo Židům skýtal řadu možností pro společenský rozvoj – pokračovali v tradicích spolkové činnosti, která byla bohatá již v předválečném období, zapojovali se do politického života nové republiky, vznikaly židovské politické strany atp. Příznivé situaci pro židovskou populaci Československa napomáhal ve své podstatě vstřícný postoj československé společnosti k židovství. Politická reprezentace československého státu v čele s prezidentem T. G. Masarykem také většinou antisemitismus odmítala, přesto však při formování Československé republiky došlo k protižidovským excesům. Nejvýraznější antisemitské útoky se odehrály v počátečním období existence státu mezi lety 1918–1920, kdy výtržnosti přinesly i oběti na životech. Po skončení 1. světové války se na území ČSR nacházela řada židovských uprchlíků z Haliče, jejichž přítomnost jitrila české nacionalisty. Protižidovské výtržnosti se projevovaly v poválečných letech zejména rabováním židovských obchodů. Na protižidovskou náladu v československé společnosti měly také vliv mezinárodní události, antisemitské smýšlení posilovalo v souvislosti s postupem Rudé armády v Rusku. Stereotyp Žida-bolševika zde fungoval hlavně v agrárním tiskovém orgánu Venkov (Frankl a Szabó, 2015, s. 261–263). Protižidovské smýšlení se projevovalo radikálněji na Slovensku, kde se angažovala v antisemitské kampani i část navrátilivších se legionářů (Tamtéž, s. 269–271). V českých zemích měly protižidovské bouře často zejména protiněmecké zabarvení. Události roku 1920 však měly spíše epizodní charakter, i když vypovídají o určité míře latentního antisemitismu ve společnosti a ochotě věnovat pozornost zažitým protižidovským stereotypům, které mohou ve vypjatých okamžicích přerůst v závažnější nepokoje. Případně mohl být antisemitismus způsoben i ekonomickými důvody, ty jsou rozpoznatelné také například v předmluvě M. J. Baláka, českého překladatele nechvalně proslulého antisemitského autora Augusta Rohlinga – *Židé podle Talmudu*: „*Přes to všechno, že se židům u nás neubližuje, že s nimi žijeme co s občany stejných práv požívajícími, přes to všechno jsou titíž židé v Čechách, z českých mozolů zbohatnuvší v každém ohledu největšími, nejzjevnějšími nepřáteli národu českého, nejjízlivějšími protivníky svaté naší věci národní!*“ (Rohling, 1876, s. 4). Přesto se v československé společnosti programový antisemitismus neuchytil. Československá politická a intelektuální elita antisemitismus striktně odmítala, pozdější předseda Československé ligy proti antisemitismu Emanuel Rádl označil antisemitismus za „*ošklivý sen, který dusí naši víru ve vládu mravnosti, pravdy a ideálu ve světě*“ (Křesťan, Blodigová a Bubeník, 2001, s. 22). Svým odmítavým postojem k antisemitismu byl známý i prezident T. G. Masaryk, mimo jiné prohlásil, že „*dobrý křesťan nemůže být antisemitou*“

(Friedmann, 1937, s. 10) a také „antisemitismus je podle mého soudu rána naše a vlastně jen naše, škodí nám, nás znemravňuje a zhrubuje“ (Tamtéž, s. 11).

Poněkud jiná situace panovala v německém a katolickém prostředí, kde byla míra latentního i otevřeného antisemitismu vyšší. Nejostřeji vyhraněná antisemitská politická strana Československa, která však zůstala po celé trvání první republiky marginální politickou silou, byla Slovanská strana protižidovská. Stranický program byl založen téměř výhradně na antisemitismu a odporu ke stávajícím pořádkům v československém státě. V pamfletu *Proč byla založena Slovanská strana protižidovská* je zřetelná silná inspirace z nechvalně proslulého antisemitského spisku *Protokoly ze shromáždění sionských mudrců* (Nilus, 1926)², především co se týče hodnocení událostí v Rusku, ale také v dalších oblastech. Podobně argumentuje i Fedor Doubrava, který ve svém spise *Tragédie Slovanstva a Francie* vyzývá Slovany k rozhodnému boji proti Židům, zednářům a Němcům, neboť podle něj jejich spojením došlo právě ke katastrofě v Rusku a bude docházet i nadále v jiných částech světa (1921). Slovanská strana protižidovská ve svém programovém prohlášení přináší svůj nacionalistický extrémně protižidovský postoj, přičemž zdůrazňuje křesťanské hodnoty a kritizuje stávající politickou konstelaci, neboť se dle jejího mínění politici spojili se socialisty vedenými Židy, místo aby se domluvili s poctivými Čechy-lidovci (Proč byla založena Slovanská strana protižidovská v Praze? Pro blaho a spásu národa českého, 1921, s. 1). Slovanská strana protižidovská ve svém prohlášení přináší také řadu rozporných idejí. Strana dle své vlastní interpretace vědomě navazuje na myšlenky Karla Havlíčka Borovského, Františka Palackého, Františka Ladislava Riegra, a dokonce J. A. Komenského³ (Tamtéž, s. 2), což jen poukazuje na obsahovou prázdnotu stranické ideologie a vykazuje potřebu zaštitit se před veřejností významnými osobnostmi. Dále autor uvádí jako příklad stranou hodný k následování myšlenky Josefa Velenovského, jenž mimo jiné pronesl: „*Neurážejte city náboženské vyznavačů jakékoliv víry, jest barbarstvím káceti kříže, jako symboly mohamedánů a budhistů.*“ (Tamtéž, s. 4). Silně antisemitská ideologie strany se skládala jak z rasového, tak protináboženského protižidovského zápalu, nicméně na dalších stranách brožury se můžeme dočíst následující tvrzení: „*Slovanská strana protižidovská je tudíž jedinou nezájmovou, celonárodní čili netřídní nábožensky snášlivou, a tudíž v pravém slova smyslu státní českou stranou.*“ (Tamtéž s. 7). Zmiňovaná tolerantnost strany je v přímém rozporu se stranickým programem i s praxí ve stranickém periodickém tisku, neboť vydávala od ledna roku 1920 svůj časopis *Štít národa*, na jehož stránkách se zřídka objevily články s jinou než protižidovsky laděnou tematikou (*Štít národa*, 1920). I z prvního letmého pohledu na doplňující ilustrace k článkům je patrné, že předchozí výroky o snášlivosti jsou pouze prázdňé fráze, které absolutně nereflektují realitu.

Jak bylo výše uvedeno, také v německém prostředí se v některých oblastech antisemitismus více prosazoval, například na Německé univerzitě v Praze, kde měli silné zastoupení příznivci antisemitismu. Tato skutečnost se projevila například v roce 1922, kdy byl zvolen rektorem

² Česky vyšlo v letech 1926 a 1927.

³ Postava Komenského je obzvláště zajímavá, neboť se jí zaštiťují jak zastánci antisemitismu, tak jeho odpůrci.

pražské německé univerzity Samuel Steinherz⁴, což rozpoutalo mezi německými nacionalistickými studenty vlnu odporu (Křesťan, Blodigová a Bubeník, 2001, s. 23–25). Významné spolky jako například Urania či Deutsches Haus nekladly v průběhu první republiky svým židovským členům při vstupu překážky. Situace se však radikálně změnila v polovině 30. let, kdy byli židovští členové označováni a postupně vyloučeni ze spolku.⁵

Nástup Adolfa Hitlera a nacistické strany v Německu k moci se začal záhy projevovat i v Československu v německé i židovské komunitě. Postupně se část německého prostředí radikalizovala a nacistická ideologie získávala stále větší okruh stoupenců, až nakonec převládla a zatlačila antifašistické a demokratické německé proudy v Československu. Do velké míry také situaci ovlivňovaly politické události a působení propagandy z Německa. Změny však nastaly i v samotné židovské komunitě. Nástup nacismu a posléze antisemitského zákonodárství znejistil příznivce asimilačního hnutí, jež výrazně ve druhé polovině 30. let oslabilo, a naopak posílil sionisty (Lichtwitz, 1937, s. 28–29). Řada spolků a hnutí také začala reagovat na sílící vlnu antisemitismu. V programech přednášek mnohých spolků se častěji objevují náměty spojené s antisemitismem a také jsou v rámci referátů akcentována humanistická témata. Právě sílící vliv antisemitismu ve společnosti dal vzniknout Československé lize proti antisemitismu, jež nebyla jediným spolkem, který by bojoval proti antisemitismu a šířil myšlenky humanismu. Téměř každý kulturní židovský spolek se s problematikou antisemitismu potýkal. Významnou organizací šířící humanismus a zápasící s antisemitskými předsudky představoval řád B'nai B'rith.⁶ Široké působení řádu se zaměřovalo také na osvětovou činnost, například plzeňská lóže pořádala přednášky o antisemitismu a o J. A. Komenském.⁷ Důležité je však zde poznamenat, že právě tyto aktivity byly jen pouhým zlomkem z širokého záběru činností, které organizace vykonávala.

Československá liga proti antisemitismu

V období první Československé republiky vznikla řada spolků a organizací, byla to tendence, která se prosazovala již v poslední třetině 19. století a ve 20. století i nadále pokračovala, i když ve 30. letech již se snižovou intenzitou. Úlohou spolků bylo organizování společenského, kulturního a také i politického života, jedním z nich byla Československá liga proti antisemitismu, jež vznikla v roce 1933 v Praze (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/3, s. 8) jako odbočka světového ústředí Ligue internationale contre l'antisémitisme v Paříži.⁸ Představovala nepolitickou a nadstranickou organizaci, sjednocující rozdílné

⁴ Samuel Steinherz zahynul 16. 12. 1942 v Terezíně, pro více informací viz <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/127127-samuel-steinherz/>.

⁵ Fond Deutsches Casino-Deutsches Haus. Karton 35, inv. číslo 634. Spolkový katastr, Archiv hl. m. Prahy, Praha.

⁶ B'nai B'rith je dodnes existující mezinárodní humanistická židovská organizace, založená roku 1843 v New Yorku. V českých zemích působila již od roku 1893. Pro více informací viz <https://www.bnaibrith.org/>.

⁷ Fond Velkolóže pro Československý stát X. nezávislého řádu B'nai B'rith. Karton č. 13, inv. č. 46. Národní archiv, Praha.

⁸ Mezinárodní liga proti antisemitismu byla založena v Paříži v roce 1927 jako Ligue internationale contre les pogromes novinařem B. Lecachem. Impulsem pro její založení bylo zavraždění Simona Petljury v roce 1926 Samuelem Schwartzbardem v Paříži. Příčinou atentátu byla zodpovědnost S. Petljury za pogromy na Židy

skupiny se společným cílem, kterým byl boj proti antisemitismu. Ve svých stanovách doslovně uvádí v paragrafu 2: „*Účelem spolku jest sdružiti veškeré občany a občanky židovského vyznání nebo původu, mající pozitivní vztah k židovství a odhodlané hájiti svá existenční a kulturní práva proti antisemitismu, dále pak veškeré občany nežidovského původu, ochotné spolupracovati se židovskými spoluobčany k hájení a udržení rovnoprávnosti židovských občanů v rámci platných zákonů.*“⁹ Spolek měl naplnit svůj účel přednáškami, schůzemi, veřejnými shromážděními, vydáváním tiskopisů, uměleckými akademii, výstavami, pořádáním sbírek a poskytováním bezplatné právní pomoci k tomu oprávněnými osobami.¹⁰ Za člena spolku mohl být přijat uchazeč židovského vyznání nebo původu a také každý občan Československé republiky odmítající zásady antisemitismu. Jednací řečí spolku, který sídlil v Praze (nejprve v Karlově ulici na Praze 1, v pozdějších letech v Revoluční třídě), byla čeština. Na ustavující schůzi valné hromady spolku ze 14. června 1933 byl zvolen výbor, který představovali: univerzitní prof. Emanuel Rádl¹¹ (předseda), Dr. Karel Ludvík Reiner¹² (místopředseda), redaktor z Prahy, Dr. Karel Galla¹³ (první zapisovatel), univerzitní docent, Eduard Taussig, úředník České banky Union v Praze, Viktor Kohn, ředitel, Zdeněk Münz, úředník České banky Union v Praze, Arnošt Freund, advokát, a Albert Roubíček, úředník.¹⁴ Představitelé spolkového výboru byli lidé pohybující se v kulturním prostředí, které do velké míry spoluvytvářeli. Spolek představoval prostor pro setkávání jedinců s rozdílným světonázorem od radikálních sionistů přes stoupence asimilace až k nežidovským členům aktivním v křesťanských církvích. Každý rok se pořádala valná hromada spolku, na níž se rekapituloval uplynulý rok a proběhly také volby do vedení spolku a dalších funkcí. Brzy po ustanovení Ligy se na jejich přednáškách objevuje například přední reprezentant politického života židovské komunity, dne 28. listopadu 1933 na spolkové schůzi vystoupil JUDr. Emil Margulies,¹⁵ významný představitel revizionistického křídla sionismu, s vazbami na čelné představitele mezinárodního světového sionistického hnutí.¹⁶

První předseda spolku Emanuel Rádl, křesťanský filozof meziválečného období, byl znám svými názory odmítajícími nacionalismus a rasismus, již v roce 1918 publikoval spis *Rassová theorie a národ*, kde uvádí: „*Každý nechť má právo se k nám přidati, žid jako Turek, jen když poctivě uzná naše zákony!*“ (Rádl, 1918, s. 24). Rádl považoval za princip jednotící národy

na Ukrajině v poválečném období. Za dva roky existence již sdružovala 6 tisíc lidí a přejmenovala se na Ligu proti antisemitismu. Ligue internationale contre l'antisémitisme se v roce 1979 přeměnila v International League against Racism and Anti-Semitism a je aktivní dodnes. Pro více informací viz článek *26 octobre 1927: Le procès Schwartzbard – Naissance d'un combat* [online], [cit. 2018-09-15]. Dostupné z: <http://archives.licra.org/26-octobre-1927-le-proces-schwartzbard-naissance-dun-combat>, http://licrachalons.free.fr/2005-09-09_licra_jeunes_n_5.pdf; a také <http://www.licra.org/qui-sommes-nous>.

⁹ Stanovy spolku Čsl. liga proti antisemitismu. Fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti. Karton 984, signatura 19a-3247-33, 3. Národní archiv, Praha.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Emanuel Rádl byl přední český filozof, také biolog, redaktor a předseda křesťanské organizace YMCA.

¹² Karel Ludvík Reiner byl významný redaktor listu Prager Presse.

¹³ Karel Galla docent sociologie, po válce profesor pedagogiky na Masarykově univerzitě v Brně.

¹⁴ Československá liga proti antisemitismu. Spolkový katastr. Karton 965, sign. XXII/2028. Archiv hl. m. Prahy, Praha.

¹⁵ JUDr. Emil Margulies, advokát z Litoměřic.

¹⁶ Fond 531, Pozůstalost Dr. Emila Marguliese. Národní archiv, Praha.

jejich společný cíl–ideu, z níž vychází program a jeho zásady–zákony. „*Našimi bratřími nechť jsou všichni lidé, kdo s námi věří v jednu pravdu a pracují o jejím uskutečnění, ať žijí kdekoli a mluví řečí jakoukoli.*“ (Tamtéž, s. 25). Nepopíral existenci rozdílů mezi lidmi – tvrdil, že „*Odtud však ještě neplyne, že existuje jeden anatomický typ lidí, předurčený k nejvyšší inteligenci, zdroj vší civilisace, semeniště veškeré geniálnosti...*“ (Tamtéž, s. 7). Rasismus považoval za příznak nedemokratičnosti i v historii, způsobený potřebou legitimizovat vládu jedné skupiny nad druhou: „*Účel rassových teorií je jest zřejmě agitační; jest to filosofie přizpůsobená pro dnešní válku, filosofie doporučující nenávisť k druhým národům, omlouvající každou surovost, odučující úctě k civilisaci.*“ (Tamtéž, s. 15). Humanistické ideály Emanuela Rádl vyčázely z jeho hlubokého křesťanského přesvědčení. Řada dalších významných představitelů Československé ligy proti antisemitismu pocházela právě z křesťanských kruhů – mezi jinými vyniká například farář Jednoty bratrské a pozdější předseda organizace Bohumil Vančura (Jednota bratrská, 2018). V průběhu roku 1933 přednášel na zasedáních spolku a od roku 1934 se pravidelně začal objevovat ve volených funkcích Ligy a v roce 1936 se stal jejím předsedou.¹⁷ Do ideologického rámce boje proti antisemitismu měly právě velmi blízko křesťanské myšlenky a ideály. Bohumil Vančura přednesl ve spolku například přednášku na téma *Co pojí křesťanský a židovský svět*, vydal také článek se stejným názvem v rámci spolkového periodika (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/3, s. 1). Členy čestného výboru byli i další křesťanští představitelé, známý katolický spisovatel Dr. Silvestr Bratio, papežský komoří Dr. J. J. Rückel a významný představitel Jednoty bratrské Václav Vančura.¹⁸

Mezi další křesťanské stoupence Ligy proti antisemitismu patřil i Přemysl Pitter, významný pedagog, křesťanský humanista, sociální pracovník, stoupenec pacifistického hnutí a člověk se širokým okruhem působnosti (Matějček, 2017, s. 13). Společně se spisovatelkou Pavlou Moudrou, další členkou Ligy proti antisemitismu, vydávali od roku 1924 časopis *Sbratření*, v němž se snažili působit na širokou veřejnost v duchu křesťanských ideálů, do časopisu přispíval například i Emanuel Rádl (*Sbratření*, 1931, roč. VII, č. 8, s. 2). Pavla Moudrá byla významná představitelka pacifistického hnutí a členka čestného výboru v Československé lize proti antisemitismu, ve spolku se aktivně podílela i na přednáškové činnosti. Například dne 4. prosince 1935 pronesla přednášku v zimní zahradě Aschermannovy kavárny na téma *Žena a muž ve vzájemném poměru*¹⁹ a také přispívala články do Věstníku Ligy proti antisemitismu. Vztah Přemysla Pittra a Pavly Moudré nebyl pouze profesionální, kromě názorové blízkosti je pojilo také přátelství. P. Pitter jí v dopise z 5. května roku 1919 píše: „*Jsem ještě mlád, ale zkusil jsem již ve světě mnoho. Jdu k Vám jako k matce, jako žáček. Vy zajisté mne povzbudíte na mé cestě a podpoříte a poradíte tam, kam moje zkušenost ještě nesahá. – Přikládám Vám*

¹⁷Zpráva pro policejní ředitelství, Československá liga proti antisemitismu. Spolkový katastr. Karton 965, sign. XXII/2028. Archiv hl. m. Prahy.

¹⁸Václav Vančura se po válce v roce 1946 stal prvním biskupem obnovené Jednoty bratrské v Československu. Více viz <http://www.jbcr.cz/index.php/jbcpovalcecechy/353-vaclav-vancura>.

¹⁹Československá liga proti antisemitismu. Spolkový katastr. Karton 965, sign. XXII/2028. Archiv hl. m. Prahy, Praha.

verše, jež jsou mou zpovědí a jež Vám věnuji.“²⁰ Provázanost Přemysla Pittra a Pavly Moudré dokládá i Pittrův dopis z ledna 1938 adresovaný Lize, v němž se omlouvá za absenci na valné hromadě spolku (právě z důvodu účasti na oslavě narozenin paní P. Moudré), dále mimo jiné píše: „Ujišťuji Vás však svou naprostou sympatií ve Vaší snaze potírati bludy a zločiny rasové nenávisti a protižidovských pověr. Sám bojuji proti tomuto nepříteli slovem i písmem po 17 let a také v našem časopise *Sbratření* velmi často přinášíme zprávy a články, vychovávající a vyzbrojující čtenáře proti tomuto národnímu i světovému nebezpečí.“²¹ Na stránkách periodika *Sbratření*, jak Pitter zmiňuje, varoval například před šířením nebezpečných idejí při popisu své cesty po Německu z roku 1935: „Žádný národ nemůže se uzavřít duchovním vlivům, které naň dorážejí ze sousedství. Také náš duchovní a veřejný život obráží velmi zřetelně myšlenkové proudy, jež zmítají světem. Velmi mocný je vliv jmenovitě z Německa. Proto mějme oči otevřeny a bedlivě zkoumejme. Zlé odmítejme, z dobrého se učme.“ (Sbratření, 1935, roč. XI, č. 5, s. 5). Přemysl Pitter ve své činnosti cílil zejména na péči o děti a mládež v jím vedeném Milíčově domě v Praze na Žižkově, kde děti mohly smysluplně trávit volný čas. P. Pitter se zde snažil se svými spolupracovníky dětem vštěpovat také zásady křesťanské morálky a humanismu. V pozdějších letech v průběhu druhé světové války, kdy do Milíčova domu ještě docházely židovské děti, dle vzpomínek pamětnice B. Sedláčkové dětem vysvětlil, proč musejí židovští kamarádi nosit na oděvu povinné označení: „Nosit žlutou hvězdu není žádná potupa. Ba právě naopak, jestliže pak víte, děti, že i Ježíš Kristus byl Žid. Narodil se v židovské zemi Palestině a i jeho první učedníci byli Židé... Co můžeme v této době dělat my, děti? Musíme se snažit napravovat křivdy a pomáhat těm, kterým se dnes děje křivda.“ (Sedláčková, 1994, s. 47).

Ligou zastávané univerzální hodnoty měly blízko ke křesťanskému náboženství – není tak náhodou, že řada členů spolku patřila k významným představitelům křesťanského života. Křesťanský vliv na spolek může ukazovat i fakt, že v pozměněných spolkových stanovách z roku 1937 se poněkud upravilo znění účelu spolku. V paragrafu 2 Stanov se uvádí: „Účelem spolku jest sdružení československé občany a občanky... zvláště proti škodlivým vlivům antijudaismu²² a rasismu.“²³ V roce 1938 zaznamenali představitelé Ligy menší zájem o dění v organizaci z řad židovského členstva i židovské veřejnosti (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1938, III/1, s. 2). Otázkou zůstává, co způsobilo nezájem židovských spoluobčanů o spolkové aktivity, roli zde hrálo nejspíše více faktorů. Již v roce 1936 byl otištěn článek ve Věstníku Ligy o odmítání filosemitismu částí židovské populace: „Někdy se mi zdá, že židé jsou vůči filosemitismu háklivější než vůči antisemitismu... Jedni snad proto, že jsou k svému židovství dokonale lhostejní a sami sobě zapírají, že něco jsou... Druzí snad proto, že jsou příliš hrdí a uzavření (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/5, s. 4). Československá liga proti antisemitismu si hledala svou pozici mezi ostatními židovskými spolky. Jak bylo již výše zmíněno, v meziválečném období se musely všechny židovské

²⁰ Osobní korespondence. Karton 15a, inv.č. 832_2, ČAPP. Archiv Přemysla Pittra a Olgy Fierzové, Praha.

²¹ Institucionální korespondence. Karton 16, ČAPP. Archiv Přemysla Pittra a Olgy Fierzové, Praha.

²² Antijudaismus je typičtější výraz používaný v souvislosti s náboženstvím, není založen na principu rasy.

²³ Fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti. Karton 1142, signatura 19-3297-1933, s. 1. Národní archiv, Praha.

spolky vypořádat s narůstajícím významem antisemitismu. A Liga byla občas nucena obhájit svoji existenci, některé židovské kruhy se ke spolku vyjadřovaly kriticky: „Vyslovuje se naivní obava, že Liga konkuruje některým židovským organizacím, jako by byla spolkem neb stranou židovskou. Skoro každá židovská organizace si o sobě myslí, že sama stačí na boj proti antisemitismu, protože její program je jediné možné řešení židovské otázky, a tudíž i poměru k ostatnímu světu.“ (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/ 9-10, s. 1–2). Právě takový dogmatismus Liga odmítala, neměla ambice vměšovat se do politických sporů jednotlivých židovských frakcí a upřednostňovala snahu oslovit co největší počet stoupenců všech ras, vyznání a přesvědčení. I přes občasné obtíže spolupracovala Liga proti antisemitismu s dalšími československými židovskými organizacemi a spolky. Například Svaz Čechů-židů pozval zástupce Ligy Bohumila Vančuru na svůj sjezd, kde mimo jiné pronesl: „Dovolte, abych vyslovil Vašemu sjezdu a Vaší pilné práci vřelý pozdrav Československé ligy proti antisemitismu. Děkujeme za pozvání... mnozí naši stoupenci ho použili včera i dnes a ostatně jsou mnozí i členy Vašeho svazu. Liga proti antisemitismu po některých počátečních nesnázích se dopracovává určitého vymezení svých úkolů a metod. Její jméno snad nezní uchu libozvučně, ale to její dvojí ‚anti-proti‘ tají v sobě velmi kladné ‚pro‘ a my bychom rádi takové ušlechtilé a lidské pro zachytili intensivně a bez jakéhokoliv zúžení stranického a národnostního. Je to přece idea, vyznačená vznešenými odkazy náboženství starozákonního i křesťanského a vytčená opět v reformaci, ozývá se v Komenském i Masarykovi a vůbec v ideálu moderní demokracie.“ (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/1, s. 8). Stejně tak se účastnil O. Stross, delegát Svazu Čechů-židů, valné hromady Čsl. ligy.²⁴ Čechožidé odmítli požadavky mladého křídla organizace na důraznější proti-antisemitské zaměření spolkových činností s poukazem na existenci Čsl. Ligy proti antisemitismu a jejích spolkových aktivit.

Otázkou zůstává, zda tolik důvěřovali ve schopnosti Československé ligy proti antisemitismu, či se vedení Svazu Čechů-židů alibisticky snažilo nadnesenou otázkou smést ze stolu. Neboť slovy V. Lederera se českožidovský spolek „nemůže a nesmí přizpůsobiti názorům pražské ulice a nesmíme sdíleti strach židovských panikářů z pražských kaváren“ (Čapková, 2013, s. 201).

Zajímavé je pozorovat protichůdná stanoviska bojovníků proti antisemitismu a stoupenců antisemitských myšlenek, kterak se oba proudy zaštiťují týmiž ideály, osobnostmi a mysliteli. Československá liga proti antisemitismu pořádala přednášky o vztahu Masaryka k Židům a také se na počest výročí prezidentových 85. narozenin konala dne 6. března 1935 Slavnostní valná hromada spolku.²⁵ Zástupci Československé ligy proti antisemitismu se pokoušeli dokonce získat audienci u prezidenta republiky Edvarda Beneše. I přes kladné hodnocení organizace Čsl. ligy proti antisemitismu a jejího vztahu k Československu Policejní ředitelství nedoporučilo audienci uskutečnit – důvody, proč v reakci na dotaz Prezidentské kanceláře

²⁴ Fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti. Karton 1142, signatura 19-3297-1933, 7. Národní archiv, Praha.

²⁵ Československá liga proti antisemitismu. Spolkový katastr. Karton 965, sign. XXII/2028. Archiv hl. m. Prahy, Praha.

na stanovisko nedoporučilo Policejní ředitelství audienci realizovat, jsou zajímavé. Zamítavé stanovisko zohledňovalo mezinárodní situaci, neboť jak se uvádí v policejní zprávě, o této audienci by se zajisté zmínil tiskový orgán Ligy, v němž jsou uveřejňovány kritické články vůči sousednímu Německu, a z výše uvedeného důvodu by zpráva o audienci u prezidenta mohla působit komplikace.²⁶ Policejní ředitelství monitorovalo obecně spolkovou činnost a jednotlivé aktivity spolků musely být policejním orgánům nahlašovány a jimi schváleny. Stávalo se, že spolkové aktivity byly policií cenzurovány. Liga proti antisemitismu například plánovala uspořádat dne 28. 11. 1934 přednášku rabína Dr. Abrahama z Berlína na téma *Co jsem zažil v Německu*, policejní ředitelství ale přednášku zakázalo a zdůvodnilo ji podobným způsobem jako při nedoporučení audiencie: „za nynější politické situace hrozí nebezpečí, že tímto shromážděním bude porušena veřejná bezpečnost a ohroženo obecné blaho.“²⁷ Přednáška se nakonec uskutečnila pod změněným názvem *Mé zkušenosti a cesta k židovské jednotě*²⁸ o 14 dní později.

Přednášková činnost patřila k jedné z hlavních aktivit spolku. Přednášky se pořádaly v sálech kaváren a byly určeny pro širokou veřejnost, dokonce se doporučovalo, aby členové spolku pozvali na přednášku své nežidovské známé. Na přednáškách vystupovali s referáty jak členové Ligy – častým řečníkem byl například B. Vančura, tak i zahraniční hosté.²⁹ Prostřednictvím přednášek se spolek snažil vyvracet ve společnosti mýty a předsudky o Židech, přinášet aktuální informace ze světa ohledně politických událostí, židovské problematiky.³⁰ Přednášková činnost započala téměř okamžitě po ustanovení spolku, přednášky se nekonaly pravidelně, většinou však několikrát do měsíce. Neméně důležitým počinem Ligy byla vydavatelská činnost – od roku 1936 představoval Věstník Čsl. ligy důležité periodikum, vycházel měsíčně. Na jeho stránkách byli čtenáři informováni o nastávajících spolkových událostech, přednáškách, schůzích, vydavatelské činnosti spolku a také o dalších tématech, které korespondovaly se zaměřením spolku. Často také byly na stránkách Věstníku uveřejňovány části přednášek pořádaných Ligou. Analýzou příspěvků ve Věstníku a z obsahu přednášek lze určit tři tematické okruhy, na které se tvorba zaměřovala – jednalo se o vztah křesťanství a judaismu, potažmo křesťanů a Židů, dále pak o antisemitismus a židovské záležitosti, třetí okruh představovaly obecné humanistické principy a ideály, filozofické a etické otázky. Prostřednictvím těchto tematických článků se představitelé Ligy snažili porazit antisemitskou ideologii. Výše uvedené aktivity představují stěžejní činnost spolku, jejichž společným cílem bylo šíření těchto myšlenek mezi co nejširší okruh obyvatelstva. Šířením humanistických ideálů a vzděláváním společnosti chtěl spolek bojovat proti antisemitismu, redakce Věstníku ve svém úvodníku uvedla: „*Věstník se stal*

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Mezi lety 1934–1938 pořádala Liga například následující přednášky: R. J. Vonka – *Židovství v kritice české reformace*, Walter Tschuppik – *Perspektivy antisemitismu*, B. Vančura – *Co pojí křesťanský a židovský svět*, P. Moudrá – *Žena a muž ve vzájemném poměru*, F. Bednář – *Nové židovské zákonodárství v Německu*, C. Hagar – *Antisemitismus a demokracie*, G. Sicher – *Maimonida*, ad. Viz Československá liga proti antisemitismu. Spolkový katastr. Archiv hl. m. Prahy.

instruktorem a buditelem [...] listem, jenž by probouzel svědomí a rozum i touhu po vyhlazení nakažlivin antijudaistických a rasových. Zároveň však i podával instruktivní pomoc všem upřímným, kteří se chtějí odvážně utkat s nevědomostí nebo demagogií a potřebují myšlenkové výzbroje, důkazů a dokladů.“ (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1937, II/1, s. 2). Ve Věstníku se dále uvádí: „*Antisemitismus vyrůstá z neznalosti. Lidé, kteří poznali podstatu židovského náboženství a židovské filozofie a ethiky, nemohou bez přetvářky zůstat v temnu protižidovském. Ale je třeba hlasitě říci: U nás je málo lidí, kteří by židovství a židy znali.*“ (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1937, II/1, s. 2). Vzdělávání společnosti probíhalo v několika rovinách: otevřeně se polemizovalo s antisemitskými výmysly, vyvracely se stereotypy a nesmyslné výroky. V druhé rovině se naopak informovalo o judaismu a o Židech, aby neznalost ve společnosti neusnadňovala šíření antisemitských předpojatostí. A nakonec byli lidé seznamováni prostřednictvím křesťanství s obecně platnými hodnotami, přičemž byly vyhledávány a připomínány styčné body mezi oběma náboženstvími.

Spolek byl financován zejména prostřednictvím členských příspěvků a sbírek.³¹ Členský příspěvek na rok 12 Kč i předplatné Věstníku 10 Kč byly stanoveny dle samotného vyjádření představitelů Ligy velmi nízko, aby si nejširší společenské vrstvy mohly dovolit vstup do spolku i předplatné Věstníku (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1937, II/1, s. 6). Pro srovnání – měsíční plat dělníka v roce 1932 představoval 342 Kč měsíčně a učitelé obecných škol pobírali ve třicátých letech v průměru 750–2250 Kč (Kárník, 2003, s. 37–40). Ačkoliv byla jednacím jazykem spolku čeština, tiskoviny včetně Věstníku byly také vydávány v německém jazyce, někdy i v maďarském (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/5, s. 8). Stejně tak i Věstník vycházel v německém jazyce pod názvem *Mitteilungen der Čsl. Liga gegen Antisemitismus* (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/8, s. 7).

Měsíčník však nepředstavoval jediné vydavatelské působení spolku. Liga vydávala také informační brožury, které financovala z tiskového fondu. Z dostupných materiálů vyplývá, že jedním z největších problémů spolku představovalo financování jeho aktivit. Dá se tak usoudit z velice častých výzev o zaplacení členských poplatků a nedoplatek z minulých období, stejně jako výzvy k podpoře tiskového fondu uveřejňovaných ve Věstníku spolku (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1937, II/1, s. 4). Spolek svým nákladem kromě Věstníku vydal pouhé dvě publikace – brožuru *Před zraky národů*, vyšla ve třech jazykových mutacích – česky, německy a maďarsky, a publikaci *Židé mezi námi*.³² Pozornost Československé ligy proti antisemitismu velice upoutal zoufalý čin židovského intelektuála původem ze Slovenska Stefana Luxe, jenž se na zasedání Společnosti národů v Ženevě zastřelil přímo v sále, kde zasedali diplomaté. Učinil tak z přesvědčení, že je nutné vyburcovat světové politiky z letargie, s níž pohlíží na situaci Židů v nacistickém Německu, na probíhající válečné konflikty a na postupně se blížící katastrofu způsobenou agresivní politikou Německa a Itálie

³¹ Československá liga proti antisemitismu. Spolkový katastr. Karton 965, sign. XXII/2028. Archiv hl. m. Prahy, Praha.

³² HAHN, Arnold, 1936. *Před zraky národů, Proč umřel Stefan Lux? Jeho život, čin a poslední dopisy*. Praha: nákladem ČSL. Ligy proti antisemitismu; VANČURA, Bohuslav, 1937. *Židé mezi námi, rozhovor z našich dnů*. Praha.

(Hahn, 1936, s. 11). Liga proti antisemitismu pořádala o Stefanu Luxovi a jeho činu přednášky, byl mu věnován prostor i ve Věstníku Ligy (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/8). Oběť, jakou S. Lux přinesl, nedosáhla však v celosvětovém měřítku přílišné pozornosti a i někteří autoři článků uveřejněných ve Věstníku Ligy považovali jeho čin za zbytečný.

O možných finančních těžkostech spolku a jeho nedostatečnému personálnímu zajištění může svědčit také fakt, že redakce kvůli práci na brožurě *Před zraky národů* nestihla vydat včas měsíčník, a proto bylo publikováno až dvojčíslo září–říjen. Dále při zasedání valné hromady v roce 1937 navrhoval pokladník spolku p. Max Kohner, „aby valná hromada uložila předsednictvu Ligy postarat se o získání 500 mecenášů, kteří by ročním příspěvkem aspoň Kč 100 – zajistili spolku finanční basi“.³³ Spolek vydával doporučení pro své členy, jakým způsobem mohou přispět k činnosti Ligy. Příslušníci spolku měli monitorovat veřejný prostor, pokud by se jim dostal do rukou nějaký rasistický či antisemitský materiál, měli vše oznámit Lize. Samozřejmě si členové měli také předplácet Věstník a objednávat publikace vydané Ligou a každý člen se také měl snažit rozšířit řady spolku o nové stoupence (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/11–12, s. 8).

Spolek se brzy začal rozšiřovat do dalších československých měst, již roku 1934 se rozšířil o pobočku v Brně a později i v Bratislavě. Roku 1935 spolek Československá liga proti antisemitismu čítal celkem 1905 členů. Nejvýznamnější pobočka spolku se nacházela v Praze – 1005 členů, brněnská filiálka měla 800 členů a nejméně početná byla organizace bratislavská se stovkou členů.³⁴ Aktivní činnost vyvíjela také brněnská pobočka, zejména za předsednictví prof. Dr. M. Ryšánka. Liga měla vlastní sekretariát v Brně a dopisovatele v Olomouci, Moravské Ostravě, Uherském Brodě, Znojmě, Šumperku, Lipníku ad. Počet členů tedy neustále rostl, zejména na venkově (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/8, s. 8). V roce 1936 se pořádaly v moravských městech úspěšné propagační akce Ligy. Pobočka v Bratislavě poněkud stagnovala a nějaký čas se nacházela v krizi.

Liga proti antisemitismu nezaměřovala svoji činnost výhradně na osvětu, snažila se svým členům pomáhat i v jiných oblastech. Nemajetní členové Ligy mohli využívat bezplatné právní či lékařské poradny vedené taktéž členy spolku (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/4, s. 8). Liga se také snažila podporovat nezaměstnané mladé Židy, například na svých stránkách ve Věstníku informovala: „*Hlaste nám volná místa a pracovní příležitosti. Židovští hoši a dívky z Podkarpatské Rusi, nejchudšího kraje naší republiky, zřídili si v Praze pracovní souručenství. Přijmou každou práci, zejména manuální. Umožni jim skrovné živobytí jest příkazem lidskosti.*“ (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/4, s. 8). V druhé polovině 30. let se také spolek orientoval na pomoc emigrantům z Německa. V některých případech Liga zasáhla u adekvátních úřadů, aby dosáhla nápravy, například když se jednalo o šíření ilegálních brožur s antisemitským obsahem „*Něco pravdy o zednářích*“ (Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936, I/11–12, s. 7).

³³ Fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti. Karton 1142, signatura 19-3297-1933. Národní archiv, Praha.

³⁴ Československá liga proti antisemitismu. Spolkový katastr. Karton 965, sign. XXII/2028. Archiv hl. m. Prahy, Praha.

Události roku 1938 měly hluboký dopad na československou společnost. První náznaky ústupu od demokratických ideálů se v pomnichovském státě objevily velmi záhy. Ze spolků byly rušeny nejdříve odborové centrály, později v roce 1939 všechny židovské spolky (Laštovka et al., 1998). Spolek Čsl. Liga proti antisemitismu existoval až do závěru roku 1938, kdy byl dobrovolně rozpuštěn. Poslední číslo Věstníku spolku vyšlo v říjnu 1938, a to i s menším stránkovým rozsahem, než bylo obvyklé. Úředně byl zrušen v roce 1939, poslední předseda B. Vančura oznámil úřadům, že se spolek dobrovolně rozešel bez ustanovení valné hromady pro nedostatek prostředků. Oficiálním likvidátorem spolku byl zvolen Bohumil Vančura, letitý předseda Ligy.³⁵ Spolková činnost po válce obnovena nebyla.

Závěr

Československá Liga proti antisemitismu představovala demokratický spolek, jehož prvotním účelem byl boj proti zhoubné ideologii antisemitismu. Pokusila se sjednotit na společných základních hodnotách velice heterogenní skupinu potenciálních stoupenců. Ideály, k nimž se představitelé Ligy hlásili, mohly překlenout rozdílné světonázory jednotlivých skupin. Liga se snažila být zastřešující organizací v boji proti barbarství, jež spatřovala právě v antisemitismu. Antisemitismus byl v chápání členů Ligy daleko širěji vymezeným pojmem, představoval útok na samotný základ demokratických hodnot. Necháпали antisemitismus jako problém židovský, ale celospolečenský, odmítali antisemitskou ideologii na základě univerzálně platného humanismu a na základě křesťansko-židovské etiky. Právě nadstranickost, jistá nevyhraněnost a silný vliv křesťanství stály možná za skutečností, že Čsl. liga proti antisemitismu nenaplnila své očekávání. Neměla jednoduchou pozici mezi ostatními židovskými spolky ani mezi většinovou společností, která se ve druhé polovině 30. let ocitla pod tlakem antisemitských stereotypů přicházejících zejména ze zahraničí, ale i domácí provenience. Členy nebyli jen Židé, naopak se zaměřila spíše na získávání nežidovských stoupenců, aby rozšiřovala řady bojovníků proti antisemitismu. Ve svém zápase se musela na rozdíl od svých protivníků spoléhat výhradně na demokratické prostředky – nejdůležitější z nich, jímž se snažila vyvrátit řadu předsudků, dezinformací a lživých informací, představovala zejména osvěta. Vzděláváním společnosti prostřednictvím přednášek a tištěných materiálů poukazovala na existenci humanistických ideálů, které by měly být společné pro všechna náboženská, společenská i politická uskupení. Šířením humanistických myšlenek a etických hodnot realizovala svůj zápas s agresivní antisemitskou ideologií. Křesťanské ideály se nacházely paradoxně na straně bojovníků proti antisemitismu, i na straně jejich protivníků. Stěžejní osvětová činnost spolku byla nejvíce limitována finančními možnostmi Ligy. Tiskový fond nedosahoval potřebné výše, aby se za dobu existence Ligy vydaly více než dvě významnější publikace. Bohužel po roce 1938 již její existence pozbývala smyslu, neboť společnost byla radikalizována i prostřednictvím politických špiček, jejichž prvořadým zájmem bylo vycházet vstříc německému sousedovi a pozvolna přijímat opatření a zákony platné ve třetí říši. Finanční hledisko nejspíše nepředstavovalo jediný důvod

³⁵ Československá liga proti antisemitismu. Spolkový katastr. Karton 965, sign. XXII/2028. Archiv hl. m. Prahy, Praha.

pro rozpuštění Ligy proti antisemitismu, svou roli zajisté hrála i celospolečenská atmosféra, v níž se postupně začala prosazovat antisemitská politika. Je zarážející, že dnes, několik desetiletí po druhé světové válce, ve společnosti přetrvává potřeba organizace podobného zaměření, neboť Liga proti antisemitismu byla založena roku 2007 Věrou Tydlitátovou za účelem monitoringu veškerých antisemitských a rasistických projevů.

Seznam použitých zdrojů a literatury

Archivní prameny

ČAPP. Karton 15a, inv.č. 832_2, Karton 16, Archiv Přemysla Pittra a Olgy Fierzové, Praha.
Československá liga proti antisemitismu. Spolkový katastr. Karton 965, sign. XXII/2028. Archiv hlavního města Prahy, Praha.
Fond Deutsches Casino- Deutsches Haus. Spolkový katastr. Karton 35, inv. číslo 634. Archiv hlavního města Prahy, Praha.
Fond Velkolóže pro Československý stát X. nezávislého řádu B'nai B'rith. Karton č. 13, inv. č. 46. Národní archiv, Praha.
Fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti. Karton 984, signatura 19a-3247-33. Národní archiv, Praha.
Fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti. Karton 1142, signatura 19-3297-1933. Národní archiv, Praha.

Sbírky zákonů

Zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*, 6. 3. 1920, částka 26.
Zákon č. 508/1921 Sb., Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*, 31. 12. 1921, částka 134.

Periodika

Věstník Čsl. Ligy proti antisemitismu, 1936–1938. Praha: Nákl. Čsl. Liga proti antisemitismu.
Štít národa, 1920–1921. Praha: Slovanská strana protizidovská.
Sbratření, Měsíčník k obrodě ducha a společnosti, 1931, 1935. Praha: Nákl. vlastním, redig. Přemysl Pitter.

Internetové zdroje

Archives Licra, 2018 [online]. [cit. 2018-09-14]. Dostupné z: <http://archives.licra.org/category/histoire/histoire-1936-1944>.
B'nai B'rith, 2018 [online]. Praha [cit. 2018-11-25]. Dostupné z: <https://www.bnaibrith.org/>.
Holocaust, 2018 [online]. [cit. 2018-09-14]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/127127-samuel-steinherz/>.

Jednota bratrská – Historie pražského sboru, 2018 [online]. [cit. 2018-11-25]. Dostupné z: http://www.jednotabratrska.cz/praha/dokumenty/historie_prazskeho_sboru.pdf.

Jednota bratrská, © 2018 [online]. [cit. 2018-09-15]. Dostupné z: <http://www.jbcr.cz/index.php/jbpovalcecechy/353-vaclav-vancura>.

Le procès Schwartzbard – Naissance d'un combat, 26 octobre 1927, 2018 [online]. [cit. 2018-09-15]. Dostupné z: <http://archives.licra.org/26-octobre-1927-le-proces-schwartzbard-naissance-dun-combat>.

LICRA Jeunes info, Septembre 2005, 2018 [online]. [cit. 2018-09-10]. Dostupné z: http://licrachalons.free.fr/2005-09-09_licra_jeunes_n_5.pdf.

Ligue Internationale Contre le Racisme et l'Antisemitisme, 2018 [online]. [cit. 2018-09-10]. Dostupné z: <http://www.licra.org/qui-sommes-nous>.

Literatura

BĚLINA, Pavel et al., 1995. *Dějiny zemí Koruny české II*. Praha: Paseka. ISBN 80-85192-30-6.

ČAPKOVÁ, Kateřina, 2013. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*. Praha-Litomyšl: Paseka. ISBN 978-80-7432-294-5.

ČERMÁKOVÁ, Radka, 2003. Československá republika – nový stát ve střední Evropě a Židé. In: POJAR, Miloš, SOUKUPOVÁ, Blanka, ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Praha: Židovské muzeum, s. 9–21. ISBN 80-85608-72-3.

DOUBRAVA, Fedor, 1921. *Tragédie Slovanstva a Francie*. Praha: nákl. vl.

FRANKL, Michal a SZABÓ, Miloslav, 2015. *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-422-5

FRIEDMANN, František, 1937. *Židé a židovství v životě a díle T. G. Masaryka*, Praha: s.n.

HAHN, Arnold, 1936. *Před zraky národů, Proč umřel Stefan Lux? Jeho život, čin a poslední dopisy*. Praha: nákladem ČSL. Ligy proti antisemitismu.

KÁRNÍK, Zdeněk, 2003. *České země v éře první republiky (1918–1938), díl třetí, o přežití a o život (1936–1938)*. Praha: Libri. ISBN 80-7277-119-1.

KOROLIV, Vasilij, 1919. *Ukrajinský národní hrdina Simon Petljura*. Praha: Nákladem ukrajinského vyd. Družstva „Čas“.

KRÁLOVÁ, Kateřina, KUBÁTOVÁ, Hana, 2016. *Návraty, poválečná rekonstrukce židovských komunit v zemích středovýchodní, jihovýchodní a východní Evropy*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-3271-1

KŘEŠŤAN, Jiří, BLODIGOVÁ, Alexandra, BUBENÍK, Jaroslav, 2001. *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948*. Praha: Institut Tereziánské iniciativy. ISBN 80-85924-27-7.

LAŠŤOVKA, Marek et al., 1998. *Pražské spolky, soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990*. Praha: Scriptorium. ISBN 80-902151-9-X.

- LICHTWITZ, Hans, 1937. *Dějiny cionistického hnutí*. Praha: Nákladem Židovského národního fondu, Ústřední svaz cionistický v ČSR.
- MATĚJČEK, Petr, 2017. Pittrova „akce zámky“ jako klíčové období v životě Jehudy Bacona. In: *Jsem Jehuda Bacon*. Praha: Národní pedagogické muzeum. ISBN 978-80-86935-36-2.
- NILUS, Sergej Alexandrovič, 1926. *Protokoly ze shromáždění sionských mudrců*. Praha: F. Komrska.
- PĚKNÝ, Tomáš, 2001. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer. ISBN 80-900895-4-2.
- PETRÁŠ, René, 2009. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodní ochrana*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1639-1.
- Proč byla založena Slovanská strana protižidovská v Praze? Pro blaho a spásu národa českého*, 1921. Praha: Nákladem Slovan. Strany protižidovské v Praze.
- RÁDL, Emanuel, 1918. *Rassové theorie a národ*. Praha: Nakladatel B. Kočí.
- ROHLING, August, 1876. *Židé podle Talmudu, na uvážení křesťanům a židům všech stavů*. Praha: Nakladatel Theodor Mourek.
- Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*, Díl I., 1934. Praha: Státní úřad statistický.
- SEDLÁČKOVÁ, Blanka, 1994. Pedagogická činnost Přemysla Pittera. In: *Přemysl Pitter, Život a dílo, sborník referátů*. Praha: Ped. Muzeum J. A. Komenského, Milidu, s. 45–49. ISBN 80-901461-1-2.

VARIA:**Reklamní tiskoviny pro školáky v letech 1918–1938. Pohled do archivních fondů Muzea Komenského v Přerově**Helena KOVÁŘOVÁ^a^a Muzeum Komenského v Přerově**Úvod**

S rozvojem průmyslu a metod komerční propagace v období první Československé republiky začala reklama cílit také na děti – vhodnou plochu nabízely drobné papírové předměty určené školákům. Svůj prostor zde našli výrobci školních potřeb, obuvi, potravin, drogistického zboží a také spořitelny. O vývoji reklamních tiskovin vypovídají, mimo jiné, archivní prameny Muzea Komenského v Přerově a na základě jejich analýzy je možné nejen zjistit více informací o problémech tehdejšího života obklopaného reklamou, ale i z širšího hlediska přemýšlet o životě meziválečné školy a o každodenním vnímání jejími aktéry, tedy žáky, rodiči a učiteli.

Hlavní badatelskou obtíží je fakt, že se v době vzniku reklamních dokumentů nevěnovala žádná paměťová instituce jejich systematickému sběru a uchovávání, do fondů se dostávaly jen nahodile. V současné době je trh s těmito předměty stále bohatý, a to díky popularitě materiálu u soukromých sběratelů. Otázkou zůstává, jak velká část z dobové produkce v nabídce chybí. Muzeum Komenského v Přerově se již delší dobu zaměřuje na cílené shromažďování tohoto materiálu, v textu je také využito informací získaných monitorováním nabídky předmětů v rámci on-line aukcí a nabídek.

Často je velmi nesnadná datace materiálu – u některých dokumentů se daří odvodit rok vzniku, jinde pouze širší časové rozpětí. Proto lze jen těžko určit, zda produkci ovlivnilo vydání tzv. přídatkového zákona v roce 1935.¹

Nové formy reklamy

Na přelomu 19. a 20. století směřovala reklama související se školou především k dospělým – buď k učitelům (inzerce v odborných časopisech, katalogy, letáky apod.), nebo k rodičům (inzerce v tisku na školní brašny, oděv do školy atd.). Po přerušení rozvoje komerční propagace v době první světové války a následném intermezzu poválečné obnovy navázal vývoj nejprve na tradiční formy. Osvědčenými způsoby zůstávaly plakát, inzerce a rozesílání letáků. Výrobci ale hledali nové vhodné plochy, kterými by oslovili další cílovou skupinu – školní mládež. Nabízely se piják (savý papír), rozvrh hodin, desky nebo papírový obal

¹ Zákon č. 75/1935 Sb. zakazoval přidávat ke zboží dárky vysoké hodnoty, povoleny zůstaly pouze cenově bezvýznamné maličkosti, mezi nimi např. dětské pohádky, kalendáře, rozvrhy hodin atd.

na sešity, které bylo možné potisknout obrázkem s textem ve stylu podobném plakátu. Jako nejvýraznější příklad tohoto transferu je postava školáka od firmy Leonhardi.

Formu nabídkového letáku přeneseného na rozvrh hodin i se stručným popisem zboží (včetně velikostí bot a ceny) používala firma Baťa. Ta do českého prostředí přinášela teoretické základy racionalizované organizace výroby a prodeje, včetně oblasti komerční propagace (Hlouchová, 2015, s. 54–69). Její reklamní oddělení plánovalo během celých třicátých let 20. století kampaně zaměřené mimo jiné na začátek školního roku (Bazgerová, 2011, s. 58–64). Zvolený motiv, například usmívající se školáčka před černou tabulí pro rok 1938, se systematicky opakoval na všech komunikačních prostředcích (plakát, inzerát, brožura, leták, materiál pro výkladní skříň atd.). Kromě rozvrhů hodin se připravovaly se také další speciální reklamní dárky, např. tužky, gumy a pravítka.

Ve sledovaném období se objevovaly inovativní nápady na série tiskovin určené školákům v oblasti populárních reklamních pohádek, např. příběhy odehrávající se ve škole. Pro děti bylo určeno množství sběratelských sad kartiček, v nichž lze najít přírodovědná, zeměpisná, vlastivědná i historická témata. Snahu zaujmout přidanou edukativní hodnotou nejdále rozvinula firma Schicht, jejíž produkce je podrobněji popsána v další části textu. Pro potřeby školáků byly určeny také drobné zápisníky či kalendáře doplněné obrázky, poučnými i zábavnými texty. Některé z těchto druhů tiskovin (např. rozvrhy hodin, papírová měřítka) jsou stálíci v reklamních tiskovinách dodnes. Jiné zanikly, např. pijáky, kvůli technologickému pokroku v oblasti psacích potřeb.

Reklamní strategie

S postupujícím vývojem reklamy se obchodníci a výrobci stále více zaměřovali na děti, které disponovaly financemi sice jen v omezeném množství, ale mohly ovlivňovat rodiče. V tomto směru je vývoj podobný jako v hračkářském průmyslu. Objevovaly se pobídky ke sdílení reklamních materiálů s rodiči (např. firma Pilnáček), dále doporučení na zakoupení vhodných dáreků pro rodiče nebo návody pro jejich vytvoření (potravinářské přísady KVETA). U drogistických výrobků, zejména pracích prostředků a mýdel, reklamy zobrazovaly usměvavé matky při jedné z nejtěžších prací v domácnosti – při praní prádla (Pilnáček, Schicht). Mnohdy doprovodný text hlásal, že používání určitého výrobku ulehčilo ženě práci a zajistilo jí více času pro děti, a objevila se dokonce i rada, aby děti „poučily mamičku“ o vhodnosti používání daného výrobku (Otta).

Výrobci počítali také s tím, že je dětem svěřován drobný nákup pro domácnost. V těchto případech se objevovaly agresivnější formy reklamy, např. *„Děti, při nákupu v konsumu vždycky řekněte – Ale já chci jenom dobré věci, ty co jsou se značkou VDP“*. Snahu vychovávat zákazníka k věrnosti značce vyjadřuje např. verš *„Do školy s učením, od kupce s hradeckou“*.

Jednou ze strategií, jak se přiblížit k dětem, bylo představení výrobku jako nutné součásti běžného dne školáka. Využívaly ji zejména firmy vyrábějící kávoviny (Kolínská cikorka, žitná káva Oveka, Franckovka a Perola), které vycházely z reality českých domácností a oblíbenosti daných výrobků. Poněkud rozporuplně vyznívala obdobná taktika u výrobců

čokolády a cukrovinek (RUPA, Meisl apod.), které nebyly běžnou a cenově dostupnou součástí snídaní a svačin velké části školáků sledovaného období. Přesto je patrné, že děti jsou zde považovány za členy domácnosti, kteří mohou ovlivňovat rodinné výdaje.

Další styčnou plochou reklamy a školy se stala oblast hygieny a zdraví, kde výrobci s oblibou využívali obecně známá úsloví, např. „Čistota půl zdraví“ (firma Schicht i Pilnáček) nebo „V domě, kde čistota sídlí, zdraví a veselost bydlí!“ pod obrázkem školy (firma VIM, srov. Klomfarová 2014, s. 37). Jindy byla reklama spojována se zdravotnickou osvětou, například průběh školní exkurze v lékárně.

Atraktivitu reklamy se výrobci snažili již tradičně zvýšit součinností se známými výtvarníky (srov. Vošahlíková, 1999, s. 117), kteří se většinou neomezovali na jednu firmu. Mezi nejvýraznější patřili Marie Fischerová-Kvěchová (např. Otta Rakovník, Velimská cikorka, Kosmos Čáslav, Schnöbling – zubní pasta Thymolin), Artuš Scheiner (Otta Rakovník), Věnceslav Černý (BRAVO, Národní podnik, banka Slavie atd.).

Aktivní v produkci reklamních předmětů pro děti byly spořitelny a kempeličky. Hlavní součástí rozvrhů hodin, kalendářů a pijáků býval poučný text nabádající ke spořivosti a zodpovědnému chování. Široké využití zde našly citáty slavných osobností nebo snaha ukázat výhody dlouhodobého spoření pro spokojený život v dospělosti, respektive ve stáří, tedy výhledy do šťastné budoucnosti.

Využíván byl i odkaz k aktuální politické situaci nebo k národní hrdosti. Například v roce 1935 vznikl rozvrh hodin se sloganem „*Tatíček Masaryk odstoupil! President Dr. Ed. Beneš nastoupil!*“ a s vyobrazeními obou politiků (okresní záložna Český Dub). V době zintenzivnění příprav na obranu republiky po roce 1935 vydala Kolínská cikorka sérii kartiček s obrázky uniforem a odznaků československé armády.² V roce 1937 se pražská firma Schnöbling spolupodílela na propagační kampani Ministerstva národní obrany podporující předvojenskou výchovu.

Reklama produktů pro školu

Mezi nejdůležitější výrobky určené pro školu patřil inkoust. Za formu reklamy lze považovat již samotnou etiketu lahvičky zdobenou propracovanými ornamenty. Již v 19. století se jednalo o poznávací znamení určité firmy (srov. Vošahlíková, 1999, s. 57). Realistické obrázky výrobků proto zůstávaly jedním z velmi frekventovaných námětů komerční propagace, neboť umožňovaly rychleji rozeznávat firemní produkty od konkurenčního zboží. Ve sledovaném období je využívaly například firmy Leonhardi (Lněničková, 2007, s. 89), L. & C. Hardtmuth Koh-i-noor, Grafo (Liška, 2005, s. 118–120), Národní podnik, Arfis nebo ABO. Obrázky doprovázel text o výjimečnosti dané značky, například „*Nežádej prostě ,nějakou tužku‘ nebo ,nějakou pryž‘ ... Žádej proto vždy ,Hardtmuthovu tužku‘ nebo ,Hardtmuthovu pryž‘!*“

Podnik Leonhardi používal již od konce 19. století další velmi úspěšný grafický prvek svých reklam přenesený z plakátu. Jednalo se o postavu směřujícího se školáka v námořnickém oděvu,

² Kolínská cikorka využívala i úplně odlišné strategie, například sport. Na rubech rozvrhů bývaly fotbalové dresy mužstev hrajících státní ligu.

se slaměným kloboukem a školní brašnou, který v pravé ruce zdvihal nad hlavu lahvičku inkoustu. Objevila se i modernizovaná verze tohoto úspěšného symbolu v soudobém oděvu. O napodobení se pokoušely další firmy, např. Národní podnik (kreslil Otto Ušák), Arfis, L & C Hardtmuth, Grafo, ale jejich postavy školáků v reklamních rozvrzích hodin nenavozují v divákovi tak lákavý dojem z výrobku jako u firmy Leonhardi.

Reklama na produkty mimo oblast školy

Mezi podniky, jejichž sortiment přímo nesouvisel se vzděláváním, vynikaly v inovativní reklamě pro školáky tři továrny drogistického zboží: Schicht z Ústí nad Labem, Otta z Rakovníku a Pilnáček z Hradce Králové. Firma Schicht měla podobně jako Baťa vlastní reklamní oddělení. Velký důraz kladený na komerční propagaci pomohl továrně s velkým rozsahem sortimentu (mýdlo, prostředky na praní, kosmetika, pokrmové tuky) překonat problémy způsobené jak rozpadem monarchie, tak velkou hospodářskou krizí (Blíže Králová, 1995, s. 118–120; srov. Urychová, 2018, s. 23–58). V reklamách určených školákům vsadila na edukační přesah spojený s propagací značky Schicht – například srovnáním známých výškových staveb světa s továrním komínem v Ústí nad Labem.

Schichtova strategie postupovala v tomto směru ještě dále. Vycházely celé série drobných vzdělávacích pomůcek pro děti, například kartičky Drobné práce pro hochy a Drobné práce pro dívky s jednoduchými návody na výrobu hraček. Od začátku třicátých let vycházela série „Okénka do světa – Lehrtafeln“, která měla ambice vytvořit malou dětskou ilustrovanou encyklopedii, a to v české a německé jazykové mutaci (pobočný závod na výrobu tuků Vittello a Ceres). Na jednotlivých listech se střídaly náměty z oblasti přírody, techniky, historie a kultury, průmyslu, geografie, sportu, ale i popis samotné výroby, který neztrácel vzdělávací hodnotu obsahu. Okénkový obrázkový cyklus na přední straně byl vždy čísly propojen s popisným textem na rubu, což mohlo odkazovat k Orbis pictus. Pečlivě zpracovaná témata je možné srovnávat s dobovými didaktickými pomůckami. Problémem byla nesystematičnost a nutnost postupného shromažďování sady.

Velkou pozornost reklamě věnovala také rakovnická firma na výrobu drogistického zboží Otta, která na počátku 20. století úspěšně zvládla konkurenci levného mýdla Schicht zavedením tzv. bílého mýdla (srov. Vítková, 2015, s. 30–31). Jeho poznávacím znamením se stal rak, zvíře ze znaku města Rakovník. Firma dokázala graficky velmi nápaditě využít jak symbolu raka, tak svého názvu, a to vytvořením dvojice postaviček Otáček a Ráček. Panáček Otáček vznikl otočením názvu OTTA a přikreslením obličeje do písmene O. Zápletky jejich odlehčených cestovatelských příhod v komiksovém stylu se opíraly o charakteristiky regionu (obecná klišé, např. obilné lány a buchy na Hané, bača a stádo ovcí na Slovensku, Eskymák a mrož v krajině u polárního kruhu) a na ně navazovalo i vyřešení problému pomocí výrobku firmy (mýdlo, prací prášek atd.). Kvalita jednotlivých příběhů ovšem kolísala.

Z tehdejší běžné produkce reklamních pohádek (Vítková, 2015, s. 40–42) vybočuje soubor realisticky líčených příhod žáka první třídy obecné školy. Autorem textu je Josef Klaban

(*1889),³ řídící učitel obecné školy v Bystřici u Libáně, autor několika knih pro děti (Bartoňová, 2003, s. 126–134). Původní strach hlavního hrdiny ze školního prostředí se v nich promění ve velmi pozitivní vztah ke škole i třídnímu kolektivu a obdiv k učiteli, neboť jej zachránil před utonutím.

Z řady reklamních tiskovin je třeba upozornit na speciální sérii s názvem Pilnáčkova abeceda ve formátu reklamní pohádky určené nejmladším školákům. Každému písmenu byl věnován jeden dvoulist s krátkou básničkou a tematickým obrázkem.

V dalších edicích Pilnáčkových pohádek vycházely příběhy, v nichž hlavní roli hrály výrobky firmy, ať už se jednalo o přepracované klasické syžety, nebo soudobé náměty. Podobnou strategii používaly i další firmy.

Firma vytvořila také „Školní zápisník“, dětskou variantu proslulého „Pilnáčkova kalendáře pro naše hospodyňky“. Kromě reklamních sdělení obsahoval pobídky k dodržování pravidel osobní hygieny, cvičení v sokolském duchu a určité sebekázi. Objevilo se také papírové „Pilnáčkově pravítko“ s nápisem „Zákonem chráněno – napodobení se stihá“, kde byla hrana doplněná o kovovou lištu, aby lépe drželo tvar.

Závěr

Specifický druh reklamy určený školní mládeži byl v průběhu let 1918–1938 výrobci čím dál oblíbenější. Vyvíjely se nové formy a strategie „školní reklamy“. Primárně byla určena dětem, dospělí (především rodiče) se s ní měli seznamovat na jejich popud. V první řadě tyto materiály produkovali výrobci školních potřeb, u nichž komerční propagace námětově nevybočila z okruhu školního prostředí. Daleko inovativnější pak museli být producenti zboží mimo školu. Jedním z nejzajímavějších postupů bylo vytváření drobných vzdělávacích pomůcek. Další metodou bylo propojení daného výrobku s námětem školy a s činnostmi dětí v rodině nebo mezi kamarády. Uplatnily se také obecně používané strategie, například výchova zákazníka k věrnosti značce. V momentě, kdy se reklama dotkla konkurentů, stávala se agresivnější, například rady pro nákup. Reklama se snažila ovlivnit postoj školáků k propagovaným výrobkům a vsázela na možnosti dětí ovlivňovat také smýšlení a tržní chování rodičů.

³ Psal také pod pseudonymy Josef Jarmin, J. K. Hradský a Jiří Pohora.

Primární zdroje

Fond archiválie, písemnosti a dokumentace dějin školství a komeniologie. Muzeum Komenského v Přerově.

Literatura

BARTOŇOVÁ, Jaroslava, 2003. Divadlo v Bystřici. *Listy Starohradské kroniky*. Roč. 26, č. 3–4, s. 126–134. ISSN 1210-6194.

BAZGEROVÁ, Eva, 2011. *Komunikace se zákazníky firmy Baťa v meziválečném období*. Brno. Magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav hudební vědy.

HLOUCHOVÁ, Kateřina, 2015. *Proměny československé reklamy 1918–1989*. Brno: Václav Klemm – Vydavatelství a nakladatelství. ISBN 978-80-87713-12-9.

KLOMFAROVÁ, Jana, 2014. *Zobrazení moderní rodiny v reklamě v období první republiky*. Brno. Magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav hudební vědy.

KRÁLOVÁ, Iva, 1995. Schichtovy závody. In: *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město, s. 118–120. ISBN 80-239-3245-4.

LIŠKA, Pavel, 2005. *Kapitoly z historie výroby školních a kancelářských potřeb českobudějovických podniků*. [České Budějovice]: Pavel Liška.

LNĚNIČKOVÁ, Jitka, 2007. *České & moravské obalové sklo: historie a současnost = Bohemian & Moravian container glass: history and the present*. Plzeň: G2 studio. ISBN 978-80-903893-1-1.

URYCHOVÁ, Charlene, 2018. *Marketingová komunikace Schichtových tukových závodů na přelomu 19. a 20. století*. Praha. Bakalářská práce. Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Institut komunikačních studií a žurnalistiky.

VÍTKOVÁ, Michaela, 2015. *František Otta (1848–1939), osobnost Rakovníka na přelomu 19. a 20. století*. Praha. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra dějin a didaktiky dějepisu.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, 1999. *Zlaté časy české reklamy*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-715-1.

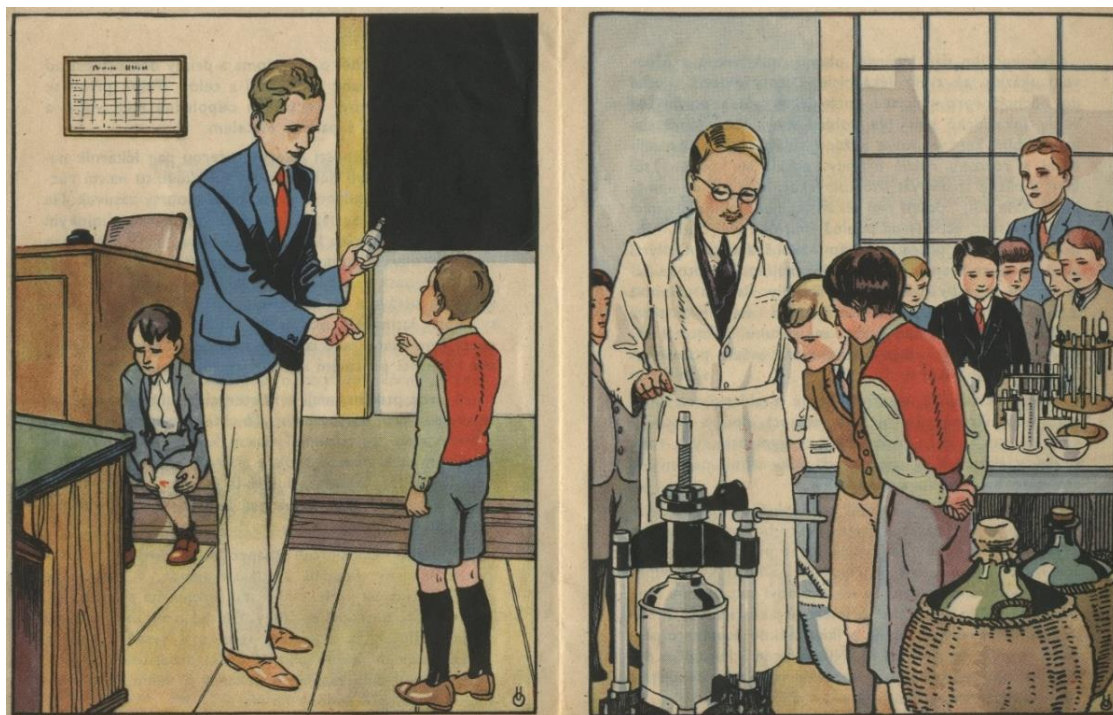
Obrazová příloha



Obr. 1 – Rozvrh hodin s postavou „školáka Leonhardi“. Podmokly nad Labem (Bodenbach bei Tetchin). Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.



Obr. 2 – Piják vydaný firmou Josefa Francka, Pardubice. Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.



Obr. 3 – Reklamní příběh Vycházka do lékárny. Text Břetislav J. Větrovský, ilustrace Otto Ušák. Vydal časopis Praktický lékárník. Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.



Obr. 4 – Rozvrh hodin propagující sběratelskou sérii kartiček. Vydala firma Otta Rakovník. Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.



Obr. 5 – Kostka cukru. 24. díl série Okénka do světa / Lehrtafeln. Vydávala firma Schicht, Ústí nad Labem, pobočný závod Křešice. Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.



Obr. 6 – Patentované pravítko s rozvrhem hodin, kalendářem a násobilkou. Vydala firma Pilnáček, Hradec Králové (1936). Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.

PhDr. Markéta Pánková jubilující

Česká historicko-pedagogická obec není velká a početná. Historická reflexe školství, výchovy a vzdělávání nepatří k hlavním tématům ani pedagogiky, ani historiografie, přestože se o „odkaz“ vychovatelů a vzdělavatelů v českých zemích zasazovali systematicky již od počátku 20. století jak významní učitelé, tak i akademičtí představitelé univerzitní pedagogiky. Důležitými institucemi uchovávajícími „historické dědictví“ dějin výchovy a vzdělávání, ale i rozvíjejícími kritickou historicko-pedagogickou diskusi byly a jsou pedagogická muzea a pedagogické knihovny. S jejich vývojem spojila svoji profesní dráhu i PhDr. Markéta Pánková (1954), vystudovaná historička a socioložka na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Do roku 1993 působila v Muzeu J. A. Komenského v Uherském Brodě, kde jako spoluautorka vytvářela expozici *J. A. Komenský lidstvu*, spolupodílela se na odborné přípravě oslav 400. výročí narození J. A. Komenského a působila rovněž jako vedoucí historicko-komeniologického oddělení, zástupkyně ředitele muzea, dále jako tajemnice a členka redakce časopisu *Studia Comeniana et historica*. PhDr. Markéta Pánková zastupovala rovněž kulturně-školské zájmy České republiky v Radě Evropy, v OECD, byla členkou pracovního výboru pro integraci ČR do EU a v letech 1993–2005 pracovala na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy, odboru zahraničních vztahů a evropské integrace. Od roku 2005 je ředitelkou Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského v Praze (NPMK). Zde za čtrnáct let svého působení významným způsobem posílila nejen výstavní, ale i vědecko-odbornou činnost a změnila tvář této instituce doma i ve světě. V roce 2011 sehrála PhDr. Markéta Pánková v dějinách úctyhodné instituce, jakou pedagogické muzeum je, skutečně „historickou“ roli. V dramatickém roce 2011 se jí podařilo uhájit samotnou existenci pedagogického muzea, které od roku 1892 dokládá mimořádně bohatou a cennou tradici české vzdělanosti a úsilí českého učitelstva o reformu školství, výchovy a vzdělávání. Snahy tehdejšího ministra školství Mgr. Josefa Dobeše o zrušení pedagogického muzea tak nebyly naplněny. Tehdejší *Pedagogické muzeum J. A. Komenského* bylo sloučeno s *Národní pedagogickou knihovnou J. A. Komenského*, která působila jako součást tehdy rušeného *Ústavu pro informace ve vzdělávání (ÚIV)* a vzniklo *Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského* (dále jen NPMK).



Podat výčet jen těch zásadních odborných aktivit NPMK pod vedením PhDr. Markéty Pánkové znamená nastínit širokou paletu témat a činností, které přední česká historicko-pedagogická a komeniologická instituce rozvíjí.

Výstavní činnost

V roce 2009 stála PhDr. Markéta Pánková v čele přípravy stálé expozice NPMK *Odkaz J. A. Komenského. Tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě*, která byla v témže roce v rámci předsednictví ČR v Radě Evropské unie otevřena veřejnosti. Nadčasová expozice představuje zásadní tendence v rozvoji české vzdělanosti a v dějinách školství a výchovy. Její moderní koncepční i umělecké ztvárnění si získalo uznání odborné i širší domácí a mezinárodní veřejnosti. Expozice ztvárňuje tradici české vzdělanosti od příchodu Konstantina a Metoděje po současnost. Je prezentována ve dvanácti časově navazujících oddílech počínaje *Počátky křesťanské vzdělanosti* a konče současností s názvem *Demokracie a pluralita ve vzdělání*.

PhDr. Markéta Pánková je také autorkou řady dalších výstav, nejvíce se prosadila výstava s názvem *Vzdělávání pro všechny. Odkaz J. A. Komenského světu*, která seznamuje od roku 2008 světovou veřejnost s odkazem pedagogického myšlení J. A. Komenského. Výstava byla poprvé otevřena v ženevském sídle UNESCO na 48. celosvětové mezinárodní konferenci o vzdělávání a v období předsednictví České republiky v Radě Evropské unie se stala putovní výstavou. Dodnes ji zhlédla širší veřejnost nejen v evropských zemích, ale například i v USA. Tato výstava byla též vybrána Ministerstvem zahraničních věcí pro prezentaci Komenského v rámci oslav 350. výročí úmrtí této osobnosti, bude přeložena do několika světových jazyků a nabídnuta zastupitelským úřadům České republiky ve světě.

V rámci kritického období roku 2011, kdy NPMK čelilo hrozbám zrušení, sloučení s jinými institucemi, nařídilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) NPMK koordinaci budování *Památníku romského holocaustu v Hodoníně u Kunštátu*. Odborně i organizačně velmi náročná činnost přípravy *Památníku* byla ze strany NPMK systematicky uchopena a budování *Památníku* se stalo na sedm let dlouhodobou prioritou MŠMT a NPMK, a to až do roku 2017, kdy NPMK těsně před dokončením expozice *Památník* předalo *Muzeu romské kultury v Brně*.

Vědecká a publikační činnost

Další oblastí, o jejíž rozvoj se v rámci vědeckých a odborných aktivit NPMK PhDr. Markéta Pánková zasadila, byla konferenční činnost. V roce 2007 se jednalo o uspořádání významné mezinárodní konference *Odkaz Jana Amose Komenského kultuře vzdělávání*, které se zúčastnilo na 300 odborníků z 30 zemí světa včetně potomka J. A. Komenského (Jana F. Kallika). Akce se uskutečnila v Praze pod záštitou UNESCO na počest 350. výročí vydání Komenského spisu *Opera didactica omnia* (ODO). Odborné výstupy z konference byly vydány v roce 2009 v nakladatelství Academia pod titulem *Jan Amos Komenský. Odkaz kultuře vzdělávání* (editoři Svatava Chocholová, Markéta Pánková a Martin Steiner, 830 stran). Mezinárodní konference i mimořádná odborná publikace poukázaly nejen na význam Komenského díla *Opera didactica omnia*, ale významně obohatily mezinárodní diskuzi o zásadních otázkách vzdělávání člověka a jeho odpovědnosti za lidsky důstojnou budoucnost. Od roku 2009 rozvíjelo NPMK tematickou řadu konferencí k oblasti dějin školství a vzdělávání. Jejich zaměření a odborné výstupy byly zpřístupněny jak v rámci kolektivních monografií vydaných v roce 2015 v nakladatelství Academia (*Mezinárodní*

školská reforma v Československu; Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě), tak i v rámci ediční řady NPMK Historia scholastica. Zprvu se jednalo o podobu odborných monografií (2010, 2013), od roku 2015 byla monografická struktura transformována do podoby odborného mezinárodního časopisu *Historia scholastica*, který přináší dvakrát ročně odborné stati z oblasti dějin školství a vzdělávání (jedno české a jedno mezinárodní časopisecké číslo). Časopis si vydobyl pod vedením NPMK odborné renomé, je součástí mezinárodních odborných databází, mimo jiné i ERIH+.

Odborná publikační činnost PhDr. Markéty Pánkové je bohatá jak v počtu článků, odborných statí z konferencí, drobnějších odborných publikací, tak i v oblasti editování kolektivních monografií a časopisu *Historia scholastica*. V roce 2017 byla v nakladatelství Academia připravena k publikování monografie *Jan Amos Komenský v českém a světovém výtvarném umění (1642–2016)*, 267 stran, která shrnuje dlouhodobý komeniologický výzkum PhDr. Markéty Pánkové. V roce 2018, k 100. výročí založení Československa, se spolupodílela na přípravě odborné publikace „*Národní školství za první Československé republiky*“, která byla připravena autorským týmem taktéž pro nakladatelství Academia. Nesmí se však opomenout dlouhodobá ediční spolupráce na přípravě vědeckého díla *Encyclopaedia Comeniana*, které poskytuje mimořádné množství tematicky relevantních informací ze všech oblastí, jež se vážou k životu a odkazu J. A. Komenského. V tomto díle je na něj nahlíženo v souvislosti s dobou a prostředím, v němž žil, ale také ve vztahu k jeho historické epoše a rovněž z pohledu objektu badatelského a v širším smyslu i kulturního zájmu. Do encyklopedie zpracovala na šedesát čtyři samostatných hesel. Termín vydání tohoto zásadního díla se plánuje na listopad 2022. Její další časopisecké a odborné práce přináší níže uvedený výběr z publikací.

Nadační činnost

Od roku 2005 stanula PhDr. Markéta Pánková v čele *Nadačního fondu P. Pittra o O. Fierzové* jako výkonná ředitelka *Archivu P. Pittra a O. Fierzové*. Nadačnímu fondu se podařilo v České republice rozšířit a posílit vědomí o životě, sociálněpedagogických, společensko-reformačních snahách Přemysla Pittra a především o jeho mimořádné pomoci dětem (především židovským), jimž útrapy 2. světové války popsaly srdce neuvěřitelně těžkými a bolestivými šrámy. Nadační fond se podílel na zachycení paměti tzv. Pittrových dětí, jimž P. Pittra krátce po osvobození v květnu 1945 zajistil v rámci tzv. akce Zámky nejen pedagogickou péči, materiální pomoc, ale především lidské a humánní přijetí. Nadační fond společně s NPMK přispěly svojí činností k popularizaci mimořádného významu P. Pittra v České republice, ale i v Izraeli. V roce 2011 též podpořily udělení Medailí P. Pittra žijícím „dětem“, které si po roce 1945 vybraly Izrael za svůj nový domov. PhDr. Markéta Pánková jako ředitelka *Nadačního fondu P. Pittra o O. Fierzové* rovněž napomohla k zaznamenání mimořádných vzpomínek a svědectví tzv. Pittrových dětí, které byly zachyceny v rámci dokumentárního filmu „*Zámky*“ (režisérka Ivana Křenová). Od roku 2012/13 se dále podařilo získat (i díky MŠMT v rámci rezortního výzkumu) materiální a finanční podporu pro

zpracování historických dokumentů k akci „Zámky“ a ty působivým způsobem prezentovat pomocí moderních digitálních technologií a oslovit tak širší, a především mladé publikum.

Odborná spolupráce s mezinárodními institucemi

PhDr. Markéta Pánková rovněž vytvořila mezinárodní síť externích spolupracovníků z oblasti komeniologie, dějin školství a vzdělávání. Významná spolupráce byla navázána s řadou českých a zahraničních společností (zejména *Německou komeniologickou společností v Berlíně*, komeniologickými společnostmi či nadacemi v Jižní Koreji, Japonsku, Maďarsku, Rusku, Brazílii, Nizozemí, Polsku, Bulharsku aj.), a také s českými školami v zahraničí (například v Itálii, Velké Británii, Německu aj.). Tato mezinárodní spolupráce se odráží jak v oblasti šíření českého kulturního dědictví, přípravy mezinárodních konferencí, výstavní činnosti, tak i v odborněprojektové a publikační činnosti.

Popularizačně-osvětová a kulturně-vzdělávací činnost

PhDr. Markéta Pánková významně a dlouhodobě podporuje umělecké zpracování odkazu J. A. Komenského a kulturně-vzdělávací zpracování výsledků komeniologického bádání.

Úspěch zaznamenal koncertní projekt *Vivat Comenius*, jehož protagonisty jsou Alfred Strejček a Štěpán Rak. M. Pánková stála při jeho zrodu v 90. letech 20. století a podpořila rovněž vydání publikace s názvem *Vivat Comenius*. V koncertu zaznívají zásadní aktuální myšlenky z Komenského díla *Obecná porada o nápravě věcí lidských (De rerum humanarum emendatione consultatio catholica)*. Projekt byl nastudován do několika světových jazyků a úspěšně realizován na většině kontinentů světa. Mimořádné místo v rámci prezentace výsledků české vzdělanosti zaujal od roku 2009 umělecký program nazvaný *Návraty ke kořenům vzdělanosti*.

Spolupráce s Emisní komisí

Jednou z forem působení na širokou kulturní veřejnost byla od roku 2006 činnost PhDr. Markéty Pánkové v Emisní komisi při Ministerstvu průmyslu a obchodu. Na zasedáních této komise předložila řadu podnětů na vydání známek České pošty, nesoucích poselství české vzdělanosti a historie do světa. Tak vznikly a v mnohatisícových nákladech byly rozšířeny drobné, ale velice působivé grafické listy věnované jubileu vydání stěžejních děl J. A. Komenského *Orbis pictus* (2006) a *Opera didactica omnia* (2007), ale i velkých událostí a osobností českých kulturních dějin – *Jiřího z Poděbrad* (2008), *Majestátu na náboženskou svobodu* (2009) a *Viléma a Petra Voka z Rožmberka* (2011).

PhDr. Markéta Pánková patří k významným a velmi čínorodým osobnostem české pedagogické historiografie, přičemž jako ředitelka NPMK, organizace přímo řízené MŠMT, usiluje o mezirezortní a mezioborové nahlížení na význam díla J. A. Komenského a bohaté české vzdělávací tradice. Její spolutvůrství na tematicky zaměřených literárních, vzdělávacích a výstavních projektech pomohlo proslavit dílo Komenského v mnoha zemích po celém světě. Také proto byla v roce 2018 jmenována ministrem školství,

mládeže a tělovýchovy koordinátorkou národních oslav 350. výročí úmrtí J. A. Komenského (2020) a 430. výročí narození J. A. Komenského (2022). Připravila rovněž bohaté slavnostní zahájení těchto výročí v Národním muzeu v Praze za účasti ministrů kultury, zahraničních věcí a řady dalších významných osobností (2. září 2019). V roce 2019 Dr. Bryon Lee Grigsby, prezident (rektor) jedné z nejstarších amerických univerzit Moravian College a Moravian Theological Seminary v Bethlehemu, udělil pražskému Národnímu pedagogickému muzeu a knihovně J. A. Komenského „Rektorskou medaili J. A. Komenského“ (Presidential Medal) za přínos v šíření odkazu Komenského ve světě. Udělení medaile odůvodnil těmito slovy: *„Presidential Medal is awarded at the sole discretion of the President to an individual or organization whose contributions have had a far-reaching and positive influence on the College, Seminary, in our communities, across the nation, or around the world. The third medal went to the Comenius Museum in Prague which keeps Comenius' ideal alive and makes his writings available to a wide audience. We honor the museum because the museum honors Comenius.“* Cenu převzala ředitelka muzea PhDr. Markéta Pánková (viz obr. 1).

Za svou činnost byla PhDr. Markéta Pánková vyznamenána několika medailemi J. A. Komenského. V říjnu 2018 obdržela cenu Ministerstva kultury *Artis Bohemiae Amicis* za šíření dobrého jména české kultury v českých zemích a v zahraničí. V roce 2019 obdržela medaili České školní inspekce od ústředního školního inspektora Tomáše Zatloukala „Za zásluhy a rozvoj kvality vzdělávání“ a převzala z rukou velvyslankyně Polské republiky v Praze Barbary Ćwioro čestné vyznamenání *Bene Merito*. Vyznamenání udělované ministrem zahraničních věcí Polské republiky za zásluhy o propagaci Polska v zahraničí bylo předáno u příležitosti ukončení historicky I. kongresu českých polonistických studií. NPMK patřilo k partnerským institucím organizátorů tohoto kongresu.

Jubilantce přejeme pevné zdraví a stále mnoho pracovních sil do dalších významných odborných projektů. Těšíme se na její další publikace, výstavní a konferenční aktivity, ale i na její podporu ztvárnění historicko-pedagogických témat v umělecké, vzdělávací a kulturní činnosti.

Tomáš KASPER



Obr. 1 – PhDr. Markéta Pánková přebírá Rektorskou medaili J. A. Komenského za přínos v šíření odkazu Komenského ve světě od Dr. Bryona L. Grygsbyho, prezidenta (rektora) Moravian College a Moravian Theological Seminary v Bethlehemu, Praha 2019.

Výběrová bibliografie PhDr. Markéty Pánkové

Odborné knihy:

KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana a PÁNKOVÁ, Markéta, eds., 2018. „*Národní školství za první československé republiky*“. Praha: Academia, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. 355 s. ISBN 978-8086935-41-6.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2017. *Jan Amos Komenský v českém a světovém výtvarném umění (1642–2016)*. Praha: Academia, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. 268 s. ISBN 978-80-86935-34-8.

PÁNKOVÁ, Markéta, ed., 2017. *Jan Amos Komeński w nas*. Leszno: Muzeum Okręgowe w Lesznie. 93 s. Překlad do polštiny Elzbeta Justyna Baron. ISBN 978-83-61701-06-4.

KASPER, Tomáš a PÁNKOVÁ, Markéta et al., 2015. *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě. Profesionalizace učitelského vzdělávání: historické a systematické aspekty*. Praha: Academia, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. 319 s. ISBN 978-8086935-26-3.

PÁNKOVÁ, Markéta a PLITZOVÁ, Helena, eds., 2015. *Odras I. světové války ve škole a ve společnosti*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského a Národní institut pro další vzdělávání v nakladatelství Zdeněk Susa, Středokluky. 172 s. ISBN 978-80-86935-32-4 (NPMK), 978-80-86956-75-6 (NIDV).

PÁNKOVÁ, Markéta, KASPEROVÁ, Dana a KASPER, Tomáš, 2015. *Meziválečná školská reforma v Československu*. Praha: Academia. 326 s. ISBN 978-80-200-2496-1.

PÁNKOVÁ, Markéta, ed., 2014. *J. A. Komenský v nás*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. ISBN 978-80-86935-29-4.

PÁNKOVÁ, Markéta, ed., 2014. *Komenský v nás. Citáty z díla J. A. Komenského jako životní inspirace, studie o něm a rodokmen Komenského*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. 197 s. (česko-anglicko-německo-rusky). ISBN 978-80-86935-25-6.

KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana a PÁNKOVÁ, Markéta, eds., 2014. *Vzdělávací snahy firmy Baťa – vybrané problémy*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. 139 s. ISBN 978-80-7494-152-8.

PÁNKOVÁ, Markéta a BARON, Elžbieta Justyna, eds., 2012. *Odkaz Jaroslavy Peškové české vzdělanosti*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. ISBN 978-80-86935-17-1.

PÁNKOVÁ, Markéta a ŠIMEK, Eduard, eds., 2012. *Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze 1892–2012. Nástin historie*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. 141 s. ISBN 978-80-86935-19-5.

PÁNKOVÁ, Markéta, ed., 2010. *The Legacy of J. A. Comenius. Traditions and Challenges of the Czech Culture and Education to Europe. Small Catalogue of the Exposition on the history of the Education*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. 83 s. ISBN 978-80-86935-10-2.

CHOCHOLOVÁ, Svatava, PÁNKOVÁ, Markéta a STEINER, Martin, ed., 2009. *Jan Amos Komenský. Odkaz kultuře vzdělávání; Johannes Amos Comenius. The Legacy to the Culture of Education*. Praha: Academia. 827 s. ISBN 978-80-200-1700-0.

PÁNKOVÁ, Markéta, ed., 2009. *Odkaz J. A. Komenského. Tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě. Malý katalog expozice o dějinách školství*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského. 80 s. ISBN 978-80-86935-09-6.

PÁNKOVÁ, Markéta, ed., 2006. *Vzdělávání dívek v Čechách*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského. 32 s. ISBN 978-80-86935-06-5.

PÁNKOVÁ, Markéta a PÁNEK, Jaroslav, 2006. Komeniolog Martin Steiner. In: *Comenii amator atque editor. Opuscula Martino Steiner sexagenario ab amicis eius dedicata. Supplementum ad Bulletin Unie Comenius*. Praha: Unie Comenius a Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze ve spolupráci s PF Univerzity Karlovy, s. 5–14. ISSN 1213-1776.

HUSKOVÁ (PÁNKOVÁ), Markéta, 1992. *Katalog expozice J. A. Komenský lidstvu*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského v Uh. Brodě.

HUSKOVÁ (PÁNKOVÁ), Markéta, 1990. *Vivat Comenius. Výběr z díla J. A. Komenského*, Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského v Uh. Brodě.

Kapitoly v odborných knihách:

PÁNKOVÁ, Markéta, KASPEROVÁ, Dana a KASPER, Tomáš, 2015. Meziválečná školská „příhodovská“ reforma – roviny zkoumání a metodologická východiska. In: PÁNKOVÁ, Markéta, KASPEROVÁ, Dana a KASPER, Tomáš, eds. *Meziválečná školská reforma v Československu*. Praha: Academia, s. 7–25. ISBN 978-80-86935-30-0 (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského), ISBN 978-80-200-2496-1 (Academia).

KASPER, Tomáš a PÁNKOVÁ, Markéta, 2015. Počátky učitelského vzdělávání v evropském kontextu – systematické a koncepční metodologické přístupy. In: KASPER, Tomáš a PÁNKOVÁ, Markéta et al. *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě. Profesionalizace učitelského vzdělávání: historické a systematické aspekty*. Praha: Academia, s. 9–17. ISBN 978-80-86935-26-3 (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského), ISBN 978-80-200-2473-2 (Academia).

PÁNKOVÁ, Markéta, 2012. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze 1892–2012. Nástin historie. In: PÁNKOVÁ, Markéta a ŠIMEK, Eduard, eds. *Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze 1892–2012. Nástin historie*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, s. 9–27. ISBN 978-80-86935-19-5.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2011. Značenie i rol' «Pedagogičeskogo muzeja ja.A. Komenskogo v Praze (Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze) v istorii škol'nogo prosvěščenija. *Jan Amos Komenskij i sovremennyj mir*. Matěrialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoi konferencii, Sankt-Petěrburg 15-16 nojabrja 2010 goda. Sankt-Petěrburg: Petěršule, s. 125–141. ISBN 978-5-905425-02-8.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2011. Znaczenie i rola Muzeum Pedagogicznego im. J. A. Komeńskiego w Pradze dla dziejów czeskiego szkolnictwa. In: *Przez Kresy i historie po obrzeża polityki. Profesorowi Marcelemu Kosmanowi w półwiecze pracy naukowej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 313–325. ISBN 978-83-7780-129-1.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2009. Comenius Labyrinth as a Virtual Inspiration (Three Levels of His Presentment). In: CHOCHOLOVÁ, Svatava, PÁNKOVÁ, Markéta a STEINER, Martin, eds. *Jan Amos Komenský. Odkaz kultuře vzdělávání*. Praha: Academia, s. 632–640. ISBN 978-80-200-1700-0.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2009. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, jeho historie a vazby s Muzeem Komenského v Přerově. In: *120 let Muzea Komenského v Přerově a Oslavy Komenského v roce 1892 ve střední Evropě*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, s. 20–34. ISBN 978-80-87190-04-3.

Vybrané články:

PÁNKOVÁ, Markéta, 2019. Außergewöhnliche Resonanz auf die Konferenz des Pädagogischen Nationalmuseums Prag “Legacy of Comenius in Art and Art Education”. *Comenius-Jahrbuch der Deutschen Comenius Gesellschaft*. Band 27, 2019. Baden Baden: Academia Verlag, s. 191–195. ISSN 0945-313X.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2019. První mezinárodní komeniologická konference v Baku za podpory Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského. *Historia scholastica*. 2/2019, s. 63–66. ISSN 2336-680X.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2019. Universal Educator John Amos Comenius in Global Visual Art. In: *The Great Czech Educator Jan Amos Komensky: A Classic and Modern Approach to Education*. Baku: Baku State University, s. 26–28. ISBN 978-9952-8325-5-6.

PÁNKOVÁ, Markéta a SEINER, Jakub, 2018. Budování Památníku Hodonín u Kunštátu v letech 2011–2017 / Building of the Hodonín u Kunštátu Memorial during the Years 2011–2017. *Muzeum*. 56/2018, 1, s. 3–12.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2017. Vzdělávání Romů v historickém kontextu. In: *Děti a mládež národnostních menšin*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy a Dům národnostních menšin, o.p.s., s. 21–36. ISBN 978-80-906147-1-0.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2017. Pavel Kohn bude žít v našich srdcích (14. 10. 1929 – 18. 6. 2017). In: *Židovské listy*. Horoměřice: MAGEN, s. 3–4.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2017. Magda Bar-Or, židovské dítě Přemysla Pittra. In: JIRÁNEK, Tomáš, RÝDL, Karel a VOREL, Petr, eds. *Gender History – to přece není nic pro feministky*. Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 335–353. ISBN 978-80-7560-088-2.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2017. International Exhibition J. A. Comenius: Education for All in Bethlehem, Pennsylvania. *Historia scholastica*. 1/2017, s. 129–133. ISSN 1804-4913.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2017. Jan Amos Komenskij v izobraziteľnom iskusstve. *Otečstvennaja i zarubežnaja pedagogika*. No 5(43), 1, s. 76–95.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2015. John Amos Comenius in Czech and Global Visual Art. *Comenius. Journal of Euro-American Civilization*. 1, 2015, s. 95–115. ISSN 2333-4142.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2015. John Amos Comenius in Czech and Global Visual Art. *Comenius. Journal of Euro-American Civilization*. 2, 2015, s. 219–241. ISSN 2333-4142.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2009. Pedagogické muzeum otevřelo novou stálou expozici. *Muzeum. Muzejní a vlastivědná práce*. Roč. 47, 1/2009, s. 59–63.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2008. Mezinárodní vědecká konference Odkaz Jana Amose Komenského kultuře vzdělávání. *Společenskovědní předměty, čtvrtletník pro pedagogii základních a středních škol*. Roč. VII, č. 3, Praha, s. 35–37.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2008. Jan Amos Komenský ve výtvarném umění. In: KŮRKA, Pavel B., PÁNEK, Jaroslav a POLÍVKA, Miloslav, eds. *Angelus Pacis. Sborník prací k počtům Noemi Rejchrtové*. Praha: Historický ústav AV ČR, s. 383–402. ISBN 978-80-7286-125-5.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2007. Význam Jednoty pro českou vzdělanost. Na okraj k 550. výročí Jednoty bratrské (1457–2007). *Studia Comeniana et historica*. Č. 77-78, XXXVII/2007, s. 269–272.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2007. Význam Jednoty pro českou vzdělanost. Na okraj k 550. výročí Jednoty bratrské (1457–2007). *Bulletin Unie Comenius*. Č. 25-26, s. 57–58.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2006. Projekt Pampaedia, nová forma prezentace idejí J. A. Komenského. *Comenii amator atque editor. Supplementum ad Bulletin Unie Comenius*. Praha: Unie Comenius a Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze ve spolupráci s PF Univerzity Karlovy, s. 79–83. ISSN 1213-1776.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2006. Jan Kumpera – komeniolog mezi Plzní, Uherským Brodem a Naardenem. *Studia Comeniana et historica*. 75–76, roč. XXXV/2006. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, s. 288–294. ISSN 0323-2220.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2006. Nové směry činnosti Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze. In: „*Třicet let učitele učitelů dějepisu*“. Sborník k výročí prof. PhDr. Jana Kumpery, CSc., vedoucího katedry historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, s. 350–356.

PÁNKOVÁ, Markéta, 2004. Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě a jeho vklad k 400. výročí narození J. A. Komenského v r. 1992 (včetně aktivit města Uherského Brodu. In: *400. výročí narození J. A. Komenského. Sborník příspěvků o průběhu oslav 400. výročí narození J. A. Komenského v roce 1992*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, s. 34–42. ISBN 80-901461-2-0.

REPORT:

První mezinárodní komeniologická konference v Baku za podpory Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského

Markéta PÁNKOVÁ^a

^a Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, Praha

První mezinárodní komeniologickou konferenci v Ázerbájdžánské republice, největší a nejvíce zalidněné zemi v oblasti Kavkazu, uspořádala centrální univerzita Baku State University (BSU) ve spolupráci s Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J. A. Komenského v Praze (NPMK) a Pedagogickou fakultou Univerzity Karlovy v souladu s podepsaným „Memorandum of Understanding“ ze dne 11. 10. 2018, které vytváří dobrou základnu pro rozvoj spolupráce v oblasti institucionálního výzkumu a vzdělávání i do budoucnosti.

Komeniologická konference se stala mimořádnou událostí, neboť byla významná mezinárodním zastoupením přednášejících (cca 150 referentů – mj. z Indie, Jižní Koreje, Ruska a Černé Hory) a byla první akcí tohoto druhu v islámském světě. Účastníci vystupovali v několika paralelních sekcích, z nichž jedna byla vedena v angličtině a ruštině, další – orientované především na problémy a potřeby ázerbájdžánského školství, probíhaly v ázerbájdžánštině. Ázerbájdžánští organizátoři se jednoznačně přihlásili k odkazu Komenského a na konferenci umožnili srovnávání jeho idejí s filozofickými a pedagogickými podněty dalších velkých osobností světové pedagogiky. Význam této konference vzrostl nejen díky účasti rektora a děkanů humanitních fakult či intenzivnímu zapojení studentů pedagogiky, ale také tím, že sekulárně řízený a rychle se rozvíjející Ázerbájdžán představuje model státu s devadesátiprocentní muslimskou většinou, který volí nekonfrontační a kooperativní postoj k Západu. V současné době Ázerbájdžán věnuje velkou pozornost vzdělávání i humanitnímu výzkumu a je otevřen ideovým podnětům mimo jiné i z Evropy. Jeden z nich našel v díle největšího českého myslitele Jana Amose Komenského. A právě jemu byla ve dnech 4. a 5. dubna 2019 věnována velká mezinárodní konference *The Great Czech Educator Jan Amos Komenský. A Classic and Modern Approach to Education*.

Ázerbájdžánští organizátoři během konference vystavili publikace věnované Komenskému. Dvě z nich – Jan Amos Komenský: *Böyük didaktika* (Baku, 2012) a *Psixopedaqogika* (Baku, 2019), která se v úvodu věnuje didaktickým principům Komenského, darovali odborné knihovně NPMK.

Prof. Hikmet Alizade, hlavní organizátor a děkan fakulty sociálních věd a psychologie, v rámci plenárního zasedání vystoupil s úvodním referátem *Educational, Developer and Educative Duties in the Taxonomy of Training Objectives*. Na konferenci bylo účastníkům umožněno srovnávání pedagogických děl Komenského s filozofickými a metodickými podněty dalších velkých osobností světové pedagogiky, a to v širokém chronologickém rozpětí. Tak například vedoucí katedry pedagogiky prof. Lazifa Gasmova z Baku State University srovnávala principy Komenského vyučování s principy, které prosazuje školská politika Ázerbájdžánu (výuka ve třídách, zásadní role učitele a jeho schopností jako pedagoga, motivace žáků se učit aj.). Také například Jandhyala B. G. Tilak, bývalý rektor National University of Educational Planning and Administration (New Delhi), přiblížil zrcadlově obraz vysokého školství v odlišné civilizační sféře – ve starověké Indii. Naproti tomu Vučina Zorić, profesor Montenegro State University (Podgorica – Nikšić), se kterým spolupracuje i NPMK, rozebral sepětí klasiků pedagogiky se vznikem a vývojem pragmatické pedagogiky amerického filozofa Johna Deweye v 19. století. Tatyana Paryagina, profesorka State Pedagogical University (Moscow), ve svém referátu obrátila pozornost k aktuálním pedagogickým otázkám o vzdělávání a výchově v době tzv. „computerized revolution“. Vývojovým trendům, možnostem a odpovědnosti v současném vzdělávacím procesu se věnovaly Anna Serych a Jelena Michko z Immanuel Kant Baltic Federal University (Kaliningrad). To však jsou jen ukázky časového vymezení a různých tematických směrů, jimiž se zabývali jednotliví referenti ve vztahu ke struktuře vzdělávání (např. Nubar Muxtarova, BSU), jazykové a komunikační výuce (Eun Suk Cho, Erciyes University, Seoul), integrativnímu vzdělávání, morální a emocionální výchově atd.

Historikům a komeniologům, kteří přijeli z vlasti Komenského, bylo vyhrazeno čestné místo v delších přednáškách hned na počátku konference. Celosvětový zájem o Komenského a jeho dílo dokumentovala Markéta Pánková, ředitelka Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského (Praha), na ikonografii Komenského ve výtvarném umění, které tuto osobnost zachycuje a připomíná v řadě zemí světa od 17. do 21. století. Ideový odkaz Komenského v jeho vrcholném díle *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* – *The General Consultation on an Improvement of All Things Human*, zejména se zaměřením k ekumenismu a irénismu, charakterizoval Jaroslav Pánek (Historický ústav Akademie věd ČR, Praha, a Český historický ústav v Římě). Postavení Komenského v pragmaticko-politickém myšlení a následně v obecném povědomí 20. století osvětlil Petr Vorel, prorektor Univerzity Pardubice; učinil tak na příkladu československých a českých bankovek a mincí s portrétem tohoto filozofa, přičemž provedl srovnání s analogickým využitím portrétů nejvýznamnějších politických a kulturních osobností v jiných státech světa.

Čeští teoretici pedagogiky, prorektorka UK v Praze Radka Wildová, děkan Pedagogické fakulty UK Michal Nedělka a proděkan Pedagogické fakulty Martin Bílek připravili referát zaměřený na reflexi principů Komenského myšlení v současných „univerzitách třetího věku“. Jejich příspěvek bude dostupný v celkové publikaci všech konferenčních textů.

Nutno zdůraznit, že úvodní části jednání se zúčastnili významní představitelé Baku State University a Velvyslanectví České republiky v Ázerbájdžánu. Zdaleka největší zásluhu na úspěšném průběhu konference však získal děkan Faculty of Education BSU – profesor Hikmet Alizade. A to nejen svým úvodním referátem, ale také a především bravurním zvládnutím tak rozsáhlé konferenční akce. V neformální diskusi někteří zahraniční účastníci přiznali, že se na cestu do Baku vydávali s jistým skepticismem; hned však dodali, že výsledek překonal veškerá jejich očekávání. Byla to po všech stránkách příkladná ukázka interkontinentálního transferu idejí, porozumění a vůle ke spolupráci.

K názornosti celého jednání výrazně přispěla výstava *J. A. Comenius – Education for All*, umístěná v aule Baku State University na prominentním místě vedle portrétů čestných doktorů BSU. Autorkou je Markéta Pánková, která shromáždila obrazovou a písemnou dokumentaci a v podrobných popiscích jednotlivých panelů interpretovala zobrazené exponáty. Komenský je zde představen jako filozof, pedagog, zvláště jako zakladatel moderní pedagogiky, a jako patron UNESCO.

U příležitosti konference se totiž otevřela kooperativní „dílna lidskosti“. Čeští účastníci, podle přání prof. Alizada, uskutečnili metodologický seminář se skupinou cca 25 studentů BSU, jehož cílem bylo přiblížit příštím učitelům nejen dílo a myšlení J. A. Komenského a komeniologii, ale také instituce, které se v České republice touto tematikou zabývají. Otázky, jež studentky i zástupci katedry pedagogiky kladli, svědčily o dobré přípravě a věcném zájmu současných univerzitních pedagogů a budoucích učitelek o tuto tematiku.

V dohodě s vedením Historicko-geografické fakulty BSU se česká trojice zúčastnila separátního jednání s pedagogy v oboru historie. Doc. Rzaev Azad Akhmed Aga oglu, vedoucí katedry ázerbájdžánských dějin, projevil značný zájem o možnost zapojení ázerbájdžánských historiků do mezinárodní spolupráce, mj. i eventuální účasti na světovém kongresu historických věd v Poznani 2020 a na konferenci s tematikou *Národy – státy – říše*, o níž uvažuje vedení Univerzity Pardubice na rok 2022. Překvapivé bylo zjištění, že na hlavní ázerbájdžánské univerzitě je věnována pozornost také českým dějinám a v nedávné době tam byla obhájena kvalifikační práce na téma husitské revoluce. Vznikla tam rovněž publikace, založená na archivním výzkumu, o dějinách česko-ázerbájdžánských vztahů, na níž se významně podílel Petr Vágner, před rokem 1990 vědecký pracovník Historického ústavu Československé akademie věd v Praze, který poté vstoupil do diplomatických služeb a jistý čas pracoval na Velvyslanectví ČR v Baku.

Na žádost vedení další přední ázerbájdžánské univerzity – Sumgait State University (SSU) – proběhlo navíc jednání s vedením SSU o možnostech spolupráce v historii, a dokonce i chemii, což jsou obory zvláště blízké univerzitám v Pardubicích i v Sumgaitu.

Přidružená jednání na všech stupních – od studentů po vedoucí kateder, děkany a rektory, dodala konferenci v Baku velmi intenzivní pracovní ráz, ale zároveň ještě posílila přátelskou atmosféru. Konference o J. A. Komenském byla první v tomto sekulárním státě

s devadesátiprocentní muslimskou většinou, ale byla i první akcí tohoto druhu v celém islámském světě. Neobyčejně rychle se rozvíjející Ázerbájdžán se při této příležitosti představil jako model státu, který má zájem o spolupráci s evropskými zeměmi. Na závěr konference rektor Baku State University prof. Elchin Babaev potvrdil, že ázerbájdžánští odborníci mají snahu zintenzivnit spolupráci s Českou republikou, neboť pozitivně hodnotí její kulturu, vzdělanost a hospodářský rozvoj.

Literatura

PÁNEK, Jaroslav a VOREL, Petr, 2019. Comenius at the Caspian Sea (International Conference in Baku, Azerbaijan). In: *Comenius. Journal of Euro-American Civilization*. 2, Volume 6, s. 271–273.

Komenskinin seçilmiş əsərləri (Selected works of Komenius, 1961. Baku: Aztedrisneshr.

Talıbov Y. Komenskinin pedaqoji sistemi (Pedagogical system of Komensky), 1992. Baku: ADBTİ.

KOMENSKÍ, Y. Amos, 2012. *Böyük didaktika (Great didactics)*. Baku: “Elm və təhsil”.

ALIZADE, A. Abdul, ALIZADE, A. Hikmet a ALIZADE, H. Sabina, 2019. *Psixopedaqogika*. Baku: Ecoprint. ISBN 978-9952-8345-9-8.

The Great Czech Educator Jan Amos Komensky: A Classic and Modern Approach to Education, 2019. International conference. Program and abstracts. Baku: Baku State University. ISBN 978-9952-8325-5-6.

Vědecká konference Škola, učitel, žák jako připomínka 150 let od vydání Hasnerova zákona

Martina HALÍŘOVÁ^a

^a Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Ve dnech 14.–15. listopadu 2019 se v Kolíně konala vědecká konference *Škola, učitel, žák*, kterou pořádal Státní oblastní archiv v Praze, Státní okresní archiv Kolín, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského a Základní škola Kolín V., Mnichovická 62. Hlavním cílem konference bylo reflektovat změny, které do školství přineslo vydání Hasnerova zákona č. 62 ze dne 14. května 1869 o pravidlech vyučování na obecných školách.

Slavnostního zahájení konference se ujali ředitel Státního oblastního archivu v Praze PhDr. Daniel Doležal, Ph.D., ředitelka Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského PhDr. Markéta Pánková a ředitelka Základní školy Kolín V. PhDr. et Mgr. Iva Lokajová.

V dopolední sekci zazněl referát PhDr. Karla Řeháčka, který se zaměřil na problematiku menšinového školství, jehož vznik a rozvoj souvisel s reformami v 60. letech 19. století a rovněž s dobovými obavami z odnárodnění. Ve svém referátu sledoval „boj o děti“, který probíhal zejména v německých nebo českých jazykových ostrovech. Zdůraznil, že úspěch menšinové školy závisel na obecním zastupitelstvu a zaměstnavateli. Následovalo vystoupení soukromého badatele Petra Hlaváčka, který upozornil na dvojkolejnost příjmů kantorů a rovněž zdůraznil, že ke konci 19. století došlo ze strany učitelů k postupnému opouštění služby v kostelech. Následoval referát PhDr. Jitky Jonové, Th.D., reflektující reakci českomoravského episkopátu na vypovězení konkordátu.

Program následujícího jednání byl rozdělen do dvou sálů. V historickém sále zazněly referáty týkající se vzdělávání učitelů. Vystoupili doc. Miroslav Novotný, CSc., s referátem představujícím téma příprav učitelů nižšího školství v českobudějovické diecézi, PhDr. Milada Sekyrková, CSc., zabývající se vzděláváním učitelů pražskou univerzitou, a PhDr. Michal Svatoš, CSc., jehož příspěvek reflektoval vztah české Karlo-Ferdinandovy univerzity k nižšímu školství.

Druhý blok byl zaměřen na problematiku školní inspekce. PhDr. Jan Šimek, Ph.D., přednesl referát zaměřený na zavádění státního dozoru do školství. Reflektoval i problémy týkající se osobností školských inspektorů. Ti z počátku pocházeli z řad středoškolských učitelů, a proto nerozuměli problematice nižšího školství. Následoval referát JUDr. PhDr. Marka Krejčího, Ph.D., který se zabýval problematikou disciplinárních řízení probíhajících v letech 1890–1914, na jejichž základě mohl být učitel přeložen, případně odvolán z úřadu.

Odpolední jednání se zaměřilo na vzdělávání učitelů a školství v regionech. Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc., provedl komparaci českého a zahraničního výzkumu zabývajícího se

pregraduální přípravou učitelů v habsburské monarchii a upozornil na nezpracovanost a výzkumný potenciál daného tématu. Mgr. Radka Kinkorová se soustředila na činnost učitelského spolku Budeč v Domažlicích. Ten se kromě snahy o zlepšení sociálního postavení učitelů a žáků zasloužil i o vznik okresního muzea. V souběžném bloku zaměřeném na školství v regionech zazněly referáty Mgr. et Mgr. Libora Staňka o aktivitách církevní správy v oblasti školství na území volyňského vikariátu, PhDr. Pavla Holuba a Kristýny Blechové o sporech učitelů s venkovem, PhDr. Vladimíra Jakuba Mrvika o sociálních a ekonomických poměrech triviálního školství v Kouřimském kraji a referát Roberta R. Novotného o německém menšinovém školství v Kladně. Následoval referát Mgr. Pavly Lutovské zabývající se industriálními učitelkami a výukou ručních prací. Poté byl otevřen blok věnovaný škole a hudbě, ve kterém s referáty vystoupily PhDr. Věra Smolová, Mgr. Marcela Suchomelová a Mgr. Kateřina Andršová.

Páteční jednání proběhlo v souběžných blocích. Byly zaměřeny na problematiku výuky ve školách, školství v regionech, učitelské osobnosti a odborné školství. V prvním bloku vystoupili Lukáš Kovář referující o školních zahradách, tělocvičnách a cvičištích, Mgr. Ema Šimková, Ph.D., informující o změnách v obsahu a metodách výuky ženských ručních prací v souvislosti s Hasnerovým zákonem a Mgr. Magdaléna Šustová s příspěvkem o výuce dějepisu v letech 1869–1918. V bloku zaměřeném na regionální školství zazněly referáty Mgr. Heleny Kovářové, která se zaměřila na problémy školy na malém moravském městě, Mgr. Ivana Puše informujícího o dopadu první světové války na školství v Olomouci a Mgr. Hany Vrchotické Drozdové. Ta se soustředila na vznik nových školních budov v karlínském a brandýském školním okrese. V sekci věnované významným učitelským osobnostem zazněly příspěvky Mgr. Pavly Koritenské o Tomáši A. Vorbesovi, PhDr. Zdeňky Kulhavé o Kristianu Stefanovi, Bc. Michala Jakla o Josefu Zajíčkovi, Mgr. Tomáše Vebera o katechetických příručkách Antonína Skočdopole a Mgr. Richarda Mahela o nevydané učebnici historie literatury české Bedy Dudíka. V posledním bloku zaměřeném na odborné školství vystoupili: Mgr. Petr Kadlec, Ph.D., s referátem týkajícím se zemědělského vzdělávání, prof. PhDr. Jiří Pokorný s příspěvkem o praktickém vzdělávání, Mgr. Jiří Topinka, který se zaměřil na živnostenské pokračovací školství, Mgr. Lenka Vrchotová referující o vzdělávání bankovních úředníků a PhDr. Jitka Bílková s příspěvkem o Tomáši Kazbundovi v roli školního inspektora.

Na konci každého bloku se rozproudila čilá diskuze, která svědčí o zajímavosti daných témat a potřebě dalšího bádání v oblasti dějin školství 19. a 20. století.

V závěru konference byli účastníci pozváni na plánovanou mezinárodní konferenci *Od inspektorů škol ke školní inspekci*, kterou bude v roce 2020 pořádat Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie ČR, Fakultou přírodovědně-humanitní a pedagogickou Technické univerzity v Liberci a Humboldt-Universität zu Berlin, Lehr- und Forschungsbereich Historische Bildungsforschung. Zároveň počátkem roku 2020 organizátoři zahájí přípravu sborníku z konference *Škola, učitel, žák: proměny české školy ve 2. polovině 19. století*.

RECENZE:

Gabzdilová, Soňa: *Ako sme študovali v totalite. Vysokoškolské vzdelávanie na Slovensku pod ideologickým diktátom Komunistickej strany Československa (1948–1953)*. Prešov: Univerzum, 2018. 143 s.
ISBN 978-80-89946-05-1.

Blanka KUDLÁČOVÁ^a

^a Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta, Slovenská republika

V prvom rade by som chcela oceniť snahu autorky, že sa podujala na náročnú úlohu, „analyzovať systém, obsah a ideologický aspekt štúdia na slovenských vysokých školách“ (s. 4) v období rokov 1948 až 1953, kedy vrcholilo obdobie stalinizmu a KSČ získala v Československu neobmedzenú moc. Oblasť školstva a vzdelávania je predmetom mocenského zápasu hneď v prvých rokoch po politickom prevrate a je o ňu cielený záujem zo strany vládnucej moci v každom totalitnom režime, keďže ide o výchovu budúcej generácie. Bolo tomu tak aj v Československu po februárovom prevrate v r. 1948, resp. už od konca 2. svetovej vojny, kedy sa začalo črtáť politické smerovanie Československa. Publikácia je členená na 7 kapitol a záver, obsahuje zhrnutie v anglickom jazyku, pramene a literatúru, zoznam použitých skratiek a menný register.

Prvá kapitola uvádza čitateľa do problematiky; autorka v nej ozrejmuje širší politicko-spoločenský a legislatívny kontext, ktorý predstavuje obdobie troch rokov po 2. svetovej vojne (1945–1948), kedy „Československá republika bola medzinárodnopoliticky začlenená do sféry vplyvu Zväzu sovietskych socialistických republík“ (s. 5). To v podstate určilo jej politickú orientáciu a charakter na viac ako štyri nasledujúce desaťročia. Autorka objasňuje proces zoštátnenia škôl všetkých stupňov na Slovensku (zákon č. 5/1944), ktorý predbehol svoju dobu, a tiež zoštátnenie v Českej republike, keďže prvý československý pofebruárový školský zákon datujeme do r. 1948 (školský zákon č. 95/1948). Práve zoštátnenie škôl vytvorilo priestor pre absolútny prienik mocenských orgánov do vzdelávacieho systému a ovládnutie vzdelávacej politiky po r. 1948. Autorka upozorňuje tiež na elimináciu vplyvu katolíckej cirkvi, ktorá mala na Slovensku silné postavenie, a koniec plurality vo vzdelávaní, keďže zákon zrušil všetky cirkevné a súkromné školy.

Situácia vo vysokom školstve však nepodliehala všeobecnému školskému zákonu a proces ovládnutia vysokých škôl prebehol iným spôsobom. Vysoké školy – ktoré boli v r. 1948 na Slovensku tri (Slovenská univerzita, Slovenská vysoká škola technická a Vysoká škola obchodná, všetky so sídlom v Bratislave) – „oficiálne nadviazali na stav v 1. ČSR a boli

naďalej chápané ako inštitúcie korporatívne, ktoré spravovali akademické senáty v čele s rektormi“ (s. 21). Proces a spôsoby, akými sa komunistická strana doslova zmocnila vysokých škôl, bášt akademickkej slobody, autorka opisuje podrobne v druhej kapitole. Vychádza z aktuálnej legislatívy a dokumentov KSČ. Tento proces bol veľmi dôležitý, keďže práve vysoké školy boli považované za centrá buržoázie a najkonzervatívnejšie články spoločnosti. Cieľom KSČ bolo pripraviť si v nich vlastnú budúcu inteligenciu, čo sa podarilo neuveriteľne rýchlo a to vďaka viacerým programovým dokumentom a zákonu o vysokých školách č. 58/1950 (Národným zhromaždením bol prijatý 18. mája 1950). Zákon pochoval posledné zvyšky slobody a akademickosti vysokých škôl na Slovensku: zrušil ich autonómiu, ustanovil spôsob menovania akademických funkcionárov a zriadil nový orgán – Štátny výbor pre vysoké školy, pod kuratelou ktorého mali všetky tieto zmeny prebiehať. Celá transformácia vysokých škôl bola realizovaná podľa sovietskeho modelu, výnimkou boli len vojenské a bohoslovecké vysokoškolské inštitúcie.

V tretej kapitole sa autorka venuje vytváraniu novej siete vysokých škôl, keďže práve v tomto období vzniklo na Slovensku historicky najviac nových vysokoškolských inštitúcií v celom období socializmu.

Zaujímavou je štvrtá kapitola, venovaná reglementácii vysokých škôl, previerkam a prijímacím pohovorom, ktoré sa už diali v duchu novej ideológie. Keďže komunistická strana chcela prostredníctvom vysokých škôl vychovať vlastnú inteligenciu pochádzajúcu z radov robotníckej triedy a roľníctva, musela vymyslieť nástroje, ako to zrealizovať a mladých ľudí z robotníckych a roľníckych rodín na vysoké školy dostať. Autorka opisuje podrobne proces „demokratizácie“ vysokých škôl, ktorý bol absolútnou politizáciou vysokoškolského prostredia v rámci ktorého boli odstránení odporcovia nového režimu, či už z radov vyučujúcich alebo študentov, a to prostredníctvom tzv. previerok. Proces „demokratizácie“ začal v januári 1949, kedy začal svoju činnosť Vysokoškolský výbor KSS. Opäť treba uvítať podrobný popis celého procesu, vychádzajúci z archívnym materiálom a prameňom, čo umožňuje čitateľovi vytvoriť vcelku živý obraz.

V piatej kapitole autorka opisuje štátne kurzy zamerané na prípravu pracujúcich – budúcich adeptov pre vysokoškolské štúdium, čo predstavuje absolútne devalvovanie vysokého školstva v danom období. Konkrétne išlo o zriadenie samostatných internátnych učilíšť s celodenným vyučovaním, kde sa pripravovali frekventanti z roľníckych a robotníckych rodín na vysokoškolské štúdium, hoci nemali absolvovanú stredoškolskú maturitu (!) Kurzy začali prebiehať od r. 1949. Opäť treba oceniť podrobné štatistické dokladovanie počtov frekventantov a ďalších informácií ohľadne tohto štúdia.

V šiestej kapitole sa autorka zamerala na ideovo-politickú výchovu na vysokých školách, ktorá sa začala kreovať tiež v sledovanom období. Celá „vzdelávacia činnosť, ale aj vedecká práca na vysokých školách museli byť v súlade so základnými tézami marxizmu-leninizmu“ (s. 104), okrem toho však boli zriadené katedry marxizmu-leninizmu, ktoré mali zabezpečovať prednášanie tzv. spoločenských náuk na všetkých fakultách. Išlo o predmety dialektického a historického materializmu, dejiny komunistickej strany a politickú ekonómiu.

Siedma kapitola zameraná na sociálne otázky študentov predstavuje už len doplnok, ktorý napomáha čitateľovi, aby si mohol vytvoriť ucelenú predstavu o pohyboch vo vysokom školstve v období začiatkov socializmu na Slovensku.

Publikácia je pilotným základným výskumom v predmetnej oblasti a ponúka veľmi dobre uchopenú analýzu, vychádzajúcu výhradne z prameňov a archívnych materiálov. Objasňuje a poukazuje na skutočnosť, ako je možné zideologizovať segment vysokého školstva už za niekoľko rokov; dôsledky takýchto procesov a experimentov sa však naprávajú desaťročia. Publikácia je cenným a dôležitým príspevkom tak pre oblasť všeobecných dejín ako aj dejín školstva a vzdelávania, konkrétne vysokého školstva na Slovensku v zložitom období stalinizmu a začiatkov budovania socializmu v Československu. Môže byť tiež prínosom v oblasti prevencie pred rôznymi podobami ľavicového, či pravicového extrémizmu v súčasnosti.

Obsah

ÚVODNÍK	5
Tomáš KASPER, Markéta PÁNKOVÁ	
STUDIE:	7
„Bude nutno výchově dáti směry nové.“ Výchova a vzdělávání v programech politických stran meziválečného Československa	
Kateřina KORÁBKOVÁ	
Sexuální výchova ve školách meziválečného Československa	21
Magdaléna ŠUSTOVÁ	
Československá liga proti antisemitismu	28
Jakub SEINER	
VARIA:	44
Reklamní tiskoviny pro školáky v letech 1918–1938. Pohled do archivních fondů Muzea Komenského v Přerově	
Helena KOVÁŘOVÁ	
PhDr. Markéta Pánková jubilující	53
Tomáš KASPER	
REPORT:	63
První mezinárodní komeniologická konference v Baku za podpory Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského	
Markéta PÁNKOVÁ	
Vědecká konference Škola, učitel, žák jako připomínka 150 let od vydání Hasnerova zákona	67
Martina HALÍŘOVÁ	
RECENZE:	69
Gabzdilová, Soňa: <i>Ako sme študovali v totalite. Vysokoškolské vzdelávanie na Slovensku pod ideologickým diktátom Komunistickej strany Československa (1948–1953)</i> . Prešov: Univerzum, 2018. 143 s.	
Blanka KUDLÁČOVÁ	